

Національний університет «Запорізька політехніка»
Факультет соціальних наук
Кафедра журналістики

Пояснювальна записка
до магістерської роботи

на тему **«ОБРАЗ ЛЮДИНИ З ІНВАЛІДНІСТЮ В РЕПРЕЗЕНТАЦІЯХ**
ЗАПОРІЗЬКИХ МЕРЕЖЕВИХ МЕДІА»

Виконала: студентка II курсу, групи СН-311м
Спеціальності 061 «Журналістика»
(шифр і назва спеціальності)

Залозна Ольга Михайлівна
(прізвище та ініціали)

Керівник: к.н.соц.ком., доц. Островська Н. В.
(прізвище та ініціали)

Рецензент: к. ф. н., доц. Мірошніченко П. В.
(прізвище та ініціали)

НУ «ЗАПОРІЗЬКА ПОЛІТЕХНІКА»

Факультет соціальних наук
Кафедра журналістики
Освітній ступінь магістр
Спеціальність: 061 «Журналістика»

«ЗАТВЕРДЖУЮ»

Завідувач кафедри

Протокол №
« 05 » 04 2022 року

ЗАВДАННЯ
на магістерську роботу студентки групи СН-311м
Залозної Ольги Михайлівни
(прізвище, ім'я, по батькові)

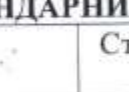

1. Тема роботи «Образ людини з інвалідністю в репрезентаціях запорізьких мережевих медіа»
керівник роботи к.н.соц.ком., доц. Островська Н.В.
(прізвище, ім'я, по батькові, науковий ступінь, вчене звання)
затверджені наказом НУ «Запорізька політехніка» від «26» 06 2022 року
№ 107
2. Строк подання студентом роботи 14.11.2022
3. Вихідні дані для роботи: праці таких науковців, як С. Бацюкова, І. Виртосу, З. Гаджук, М. Лівін, Л. Мафтин, О. Михайлова, Ю. Найда, О. Полумисна, О. Тараненко, Л. Ткаченко та О. Фудорова.
4. Зміст розрахунково-пояснювальної записки (перелік питань, які належить розробити):
  1. Сучасні інклюзивні практики та їх репрезентація у мас-медіа
    - 1.1. Стандарт «соціальної інклюзії» як одна з вимог існування демократичного суспільства
    - 1.2. Роль журналістської діяльності у формуванні інклюзивної культури суспільства
  2. Особливості висвітлення інклюзивної тематики в журналістських матеріалах
    - 2.1. Інклюзивний аспект правозахисної журналістики
    - 2.2. Некоректні формати висвітлення теми інклюзії
  3. Особливості репрезентації образу людини з інвалідністю і медіатекстах запорізьких ЗМІ
    - 3.1. Комунікативні стратегії формування образу людини з інвалідністю в регіональних онлайн-медіа

3.2. Вживання нетолерантної лексики в публікаціях новинних порталів Запоріжжя

3.3. Репрезентація людей з інвалідністю в журналістських матеріалах: жанрово-тематичний аспект

5. Перелік графічного матеріалу: _____

6. Консультування розділів роботи

Розділ	Консультант	Завдання видав		Завдання прийняв	
		підпис	Дата	Підпис	Дата
Вступ	Островська Н.В.		27.12.21		27.12.21
I	Островська Н.В.		10.03.22		10.03.22
II	Островська Н.В.		10.05.22		10.05.22
III	Островська Н.В.		03.06.22		03.06.22
IV	Островська Н.В.		05.09.22		05.09.22
Висновки	Островська Н.В.		17.10.22		17.10.22

7. Дата видачі завдання: «12» вересня 2021 року

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

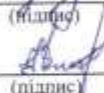
№ з/п	Назва етапів роботи	Строк виконання етапів роботи	Примітки
1	Збір і систематизація матеріалу	вересень 2021	
2	Аналіз журналістскознавчого матеріалу	жовтень 2021	
3	Написання вступу	грудень 2021	
4	Написання розділу 1	березень 2022	
5	Написання розділу 2	травень 2022	
6	Написання розділу 3	червень 2022	
7	Написання висновків	жовтень 2022	
8	Оформлення роботи	листопад 2022	
9	Захист роботи	грудень 2022	

Студентка

(підпис)

Залозна О.М.
(прізвище та ініціали)

Керівник роботи

(підпис)

Островська Н.В.
(прізвище та ініціали)

ЗМІСТ

ВСТУП.....	7
РОЗДІЛ 1. СУЧАСНІ ІНКЛЮЗИВНІ ПРАКТИКИ ТА ЇХ РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ У МАС-МЕДІА.....	13
1.1. Стандарт «соціальної інклюзії» як одна з вимог існування демократичного суспільства.....	13
1.2. Роль журналістської діяльності у формуванні інклюзивної культури суспільства.....	21
РОЗДІЛ 2. ОСОБЛИВОСТІ ВИСВІТЛЕННЯ ІНКЛЮЗИВНОЇ ТЕМАТИКИ В ЖУРНАЛІСТСЬКИХ МАТЕРІАЛАХ.....	29
2.1. Інклюзивний аспект правозахисної журналістики.....	29
2.2. Некоректні формати висвітлення теми інклюзії.....	38
РОЗДІЛ 3. ОСОБЛИВОСТІ РЕПРЕЗЕНТАЦІЇ ОБРАЗУ ЛЮДИНИ З ІНВАЛІДНІСТЮ У МЕДІАТЕКСТАХ ЗАПОРІЗЬКИХ ЗМІ.....	47
3.1. Комунікативні стратегії формування образу людини з інвалідністю в регіональних онлайн-медіа.....	47
3.2. Вживання нетолерантної лексики в публікаціях новинних порталів Запоріжжя.....	62
3.3. Репрезентація людей з інвалідністю в журналістських матеріалах: жанрово-тематичний аспект.....	72
ВИСНОВКИ.....	79
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	86
ДОДАТКИ.....	103

РЕФЕРАТ

Текст магістерської роботи «Образ людини з інвалідністю в репрезентаціях запорізьких мережевих медіа» становить 106 сторінок. Для виконання кваліфікаційної роботи було опрацьовано 139 джерел.

Предмет дослідження – комунікативні стратегії, лексичні засоби та жанрово-тематична варіативність, що використовується при формуванні образу людей з інвалідністю в публікаціях онлайн-ЗМІ Запоріжжя.

Об’єкт дослідження – публікації запорізьких мережевих видань «061.ua», «Актуально», «Forpost» та «Перший запорізький».

Мета роботи: визначення особливостей формування образу людини з інвалідністю (на прикладі інтернет-видань запорізького регіону).

Досягнення поставленої мети передбачає виконання таких **завдань**:

- дослідити стандарт «соціальної інклюзії» як однієї з вимог існування демократичного суспільства;
- визначити роль журналістської діяльності у формування інклюзивної культури суспільства;
- охарактеризувати інклюзивний аспект правозахисної журналістики;
- розглянути некоректні формати висвітлення теми інклюзії;
- окреслити комунікативні стратегії формування образу людини з інвалідністю в запорізьких онлайн-медіа;
- проаналізувати вживання нетолерантної лексики в публікаціях новинних порталів Запоріжжя,
- виокремити жанрові та тематичні доміанти журналістських матеріалів, що репрезентують людей з інвалідністю.

Методологічну і теоретичну основу роботи складають праці таких дослідників як С. Бацюкова, І. Виртосу, З. Гаджук, М. Лівін, Л. Мафтин, О. Михайлова, Ю. Найда, О. Полумисна, О. Тараненко, Л. Ткаченко,

О. Фудорова. Правозахисниці І. Виртосу та С. Бацюкова підіймають питання адвокаційної журналістики, а також аналізують світовий та вітчизняний досвід. Детальніше про соціальний статус людей з інвалідністю йдеться у доробку дослідниці О. Фудорової, а принципи соціальної інклюзії розкрито в роботах Ю. Найдю та Л. Ткаченко. Формування образу людини з інвалідністю в сучасному медіаполі досліджували науковці З. Гаджук та О. Тараненко, які виділили основні стратегії висвітлення діяльності людей з інвалідністю.

Методи дослідження: аналізу і синтезу під час вироблення наукової концепції, системний метод під час дослідження комунікативних стратегій регіональної журналістики, проблемно-тематичний метод під час визначення якісних характеристик тематичних публікацій досліджуваних мережевих видань, метод порівняння та узагальнення під час роботи з отриманими результатами дослідження та підведення підсумків дослідження.

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що у роботі була здійснена спроба проаналізувати особливості репрезентації людей з інвалідністю в онлайн-ЗМІ на прикладі мережевих видань Запоріжжя.

Сфера застосування: матеріали дослідження можуть бути використані під час подальших наукових розробок, а також при підготовці лекційних та теоретичних занять із курсів «Інтернет-журналістика», «Медіаправо», «Медіабезпека», «Теорія та методика журналістської творчості», «Журналістська етика» у закладах вищої освіти, а також при написанні курсових та дипломних робіт студентів.

ІНТЕРНЕТ-ЖУРНАЛІСТИКА, ІНКЛЮЗІЯ, ІНКЛЮЗИВНІ ПРАКТИКИ, ЛЮДИ З ІНВАЛІДНІСТЮ, МЕРЕЖЕВІ ВИДАННЯ, РЕГІОНАЛЬНА ЖУРНАЛІСТИКА, ФОРМУВАННЯ ОБРАЗУ, РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ

ВСТУП

Однією з головних функцій засобів масової інформації є формування громадської думки відносно політичної, економічної, соціальної та інших сфер суспільного життя. Комплекс методик та засобів мас-медіа має здатність створювати певні настрої в суспільстві, керувати ними, змінювати установки, поведінкові норми, а отже і формувати образ людини та окремих груп людей з огляду на їхні характеристики.

У матеріалах ЗМІ, поруч з іншими, активно висвітлюються інклюзивні тематики. Наразі важливою частиною демократичного суспільства є інтеграція кожної соціальної групи, їх включення у процеси, що забезпечують звичну соціальну дійсність. Журналістика займає важливе місце в цій діяльності, забезпечуючи обмін та поширення інформації, здійснюючи вплив на аудиторію та фактично насаджуючи ідеї та установки, які відрізняються від наявних.

Медіа можуть пришвидшити інклюзивні процеси, репрезентуючи соціальні групи, зокрема людей з інвалідністю, у різних сферах життя. Зміни, що відбуваються у медійному просторі останні десять років, поступове відходження від стратегій радянської журналістики, а саме табуованості проблем людей з інвалідністю, покликані сформувати ідеї рівності прав людей незалежно від їх стану здоров'я.

За даними Державної служби статистики станом на 1 січня 2021 року, в Україні проживає 2,7 млн людей з інвалідністю [89], що складає 6,5 % від загальної чисельності населення. Однак цей значний відсоток населення все ще сприймається суспільством як відокремлена маргіналізована група, яка не впливає на сучасну дійсність, хоча процеси впровадження безбар'єрності та повноцінної інклюзії у різні сфери життя потроху набирають обертів.

Важливими кроками на шляху до інклюзії та зміни застарілих уявлень про людей з інвалідністю є освітні реформи, зростання робочих місць для людей з інвалідністю та забезпечення необхідних умов праці як для

робітників, так і для підприємств, створення інклюзивних дитячих майданчиків та проведення тематичних заходів, а також висвітлення цих процесів на широкий загал. ЗМІ у ролі четвертої влади мають активно боротися зі стереотипами та проголошувати рівність для всіх членів суспільства. Всебічне відображення життєвого досвіду людей з інвалідністю, перепон, з якими їм доводиться стикатися щодня та які перешкоджають участі у житті суспільства, є одним з головних методів такої боротьби.

Ідеї інклюзії на сьогодні активно впроваджуються на всіх рівнях медіа, від всесвітніх до регіональних. Цей напрямок має особливості, що залежать як від типу медіа (телебачення, радіо, преса чи онлайн-ресурс), так і від територій, які вони інформаційно охоплюють. Для регіональних ЗМІ характерна певна уповільненість, відставання в упровадженні інклюзивних трендів, що дозволяє ретельно дослідити цей процес та визначити особливості репрезентації людей з інвалідністю на локальному рівні.

Тема висвітлення проблем та діяльності людей з інвалідністю в медіа на сьогодні є досить популярною серед закордонних дослідників. Репрезентація людей з інвалідністю як один з шляхів формування громадської думки про них розкривається в роботах Д. Галлагана та К. Келлера [134], які описали специфіку висвітлення теми людей з інвалідністю в американських газетах, С. Різа [137], що досліджував меседжі медіації в ЗМІ між суспільством та людьми за інвалідністю, Дж. Санчо [136], який у власних працях описував ставлення до інвалідності в суспільстві та її репрезентацію на телебаченні на основі звітів про дослідження британських організацій, таких як Комісія зі стандартів мовлення, Незалежної телевізійної комісії тощо. Цього питання у роботах торкався і науковець Б. Халлер [132], що проаналізував соціальні маркери, використані в медіа США відносно спільноти людей з інвалідністю, а саме тенденції зміни культурної мови.

Останні п'ять років зрушення у розвитку теоретичних аспектів вітчизняних соціально-комунікаційних досліджень спостерігаються й у темі інклюзивності та її безпосереднього впливу на зміни у діяльності мас-медіа.

Теоретичними здобутками інклюзивної журналістики є насамперед результати роботи відомої в Україні журналістки, правозахисниці та дослідниці І. Виртосу [17, 18, 19, 20, 21, 22], а також публікації науковців З. Гаджук і О. Тараненко [25], М. Лівіна [57], Л. Мафтин та В. Ткач [60] та ін.

Однак інклюзивний аспект регіональної онлайн-журналістики потребує більш детального вивчення, чим обумовлена **актуальність роботи**.

Предмет дослідження – комунікативні стратегії, лексичні засоби та жанрово-тематична варіативність, що використовуються при формуванні образу людей з інвалідністю в публікаціях онлайн-ЗМІ Запоріжжя.

Об’єкт дослідження – публікації запорізьких мережових видань «061.ua», «Актуально», «Forpost» та «Перший запорізький».

Мета роботи: охарактеризувати образ людини з інвалідністю в репрезентаціях запорізьких мережових медіа.

Реалізація мети передбачає розв’язання таких **завдань**:

- дослідити стандарт «соціальної інклюзії» як однієї з вимог існування демократичного суспільства;
- визначити роль журналістської діяльності у формування інклюзивної культури суспільства;
- охарактеризувати інклюзивний аспект правозахисної журналістики;
- розглянути некоректні формати висвітлення теми інклюзії;
- окреслити комунікативні стратегії формування образу людини з інвалідністю в запорізьких онлайн-медіа;
- проаналізувати вживання нетолерантної лексики в публікаціях новинних порталів Запоріжжя,
- виокремити жанрові та тематичні доміанти журналістських матеріалів, що репрезентують людей з інвалідністю.

Методологічну і теоретичну основу роботи складають праці таких дослідників як С. Бацюкова [8], І. Виртосу [17, 18, 19, 20, 21, 22], З. Гаджук

[25], М. Лівін [58], Л. Мафтин [60], О. Михайлова [65], Ю. Найда [72], О. Полумисна [80], О. Тараненко [25], Л. Ткаченко [72], О. Фудорова [121].

Правозахисниця І. Виртосу [17, 18, 19, 20, 21, 22] та її колега С. Бацюкова [8] у своїх роботах підіймають питання адвокаційної журналістики, а саме її діяльності щодо захисту прав людини в мас-медіа України, а також аналізують світовий та вітчизняний досвід.

Детальніше про соціальний статус людей з інвалідністю йдеться у доробку дослідниці О. Фудорової [121], а принципи соціальної інклюзії розкрито в роботах Ю. Найди та Л. Ткаченко [72], які наголошували на необхідності їхнього застосування насамперед в сфері освіти.

Безпосередньо формування образу людини з інвалідністю в сучасному медіаполі досліджували науковці З. Гаджук та О. Тараненко [25], які описали фактори негативного сприйняття та виділили основні стратегії висвітлення діяльності людей з інвалідністю.

Методи дослідження: аналізу і синтезу під час вироблення наукової концепції, системний метод під час дослідження комунікативних стратегій регіональної журналістики, проблемно-тематичний метод під час визначення якісних характеристик тематичних публікацій досліджуваних мережевих видань, метод порівняння та узагальнення під час роботи з отриманими результатами дослідження та підведення підсумків дослідження.

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що у роботі була здійснена спроба проаналізувати особливості репрезентації людей з інвалідністю в онлайн-ЗМІ на прикладі мережевих видань Запоріжжя.

Матеріали і висновки роботи мають **теоретичне і практичне значення:** вони дослідження можуть бути використані під час подальших наукових розробок, а також при підготовці лекційних та теоретичних занять із курсів «Інтернет-журналістика», «Медіаправо», «Медіабезпека», «Теорія та методика журналістської творчості», «Журналістська етика» у закладах вищої освіти, а також при написанні курсових та дипломних робіт студентів.

За темою дослідження було опубліковано:

Залозна О.М., Островська Н.В. Роль журналіста у формуванні інклюзивних практик у суспільстві. *Матеріали IV Всеукраїнської науково-практичної конференції «Суспільство і особистість у сучасному комунікаційному дискурсі»*, Запоріжжя, 2 листопада 2022 р. [Електронний ресурс] / Редкол. : В. Л. Погребна, В. В. Кузьмін, Н. В. Островська, Т. О. Бородулькіна та ін. Запоріжжя : НУ «Запорізька політехніка», 2022. С. 135–137.

Структура роботи. Дослідження складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. У вступі виявляється ступінь вивченості заявленої теми, окреслюються мета, завдання, об'єкт та предмет дослідження, його наукова новизна, теоретичне та практичне значення.

У першому розділі розглядаються дослідження закордонних та вітчизняних вчених щодо сучасних інклюзивних практик та їх репрезентації у засобах масової інформації. У першому підрозділі першого розділу висвітлюється поняття стандарту «соціальної інклюзії» як однієї з вимог демократичного суспільства. У другому підрозділі першого розділу розглядається роль журналістської діяльності у формуванні інклюзивної культури суспільства, її безпосередній вплив на впровадження інклюзивних практик.

У другому розділі наукової роботи досліджуються особливості висвітлення інклюзивної тематики в журналістських матеріалах. Зокрема перший підрозділ другого розділу розкриває правозахисну складову журналістики у сфері висвітлення інклюзивних питань. У другому підрозділі другого розділу характеризуються наявні некоректні формати висвітлення теми інклюзії, розглядається проблематика подібних форматів.

Третій розділ присвячено дослідженню особливостей репрезентації образу людини з інвалідністю в медіатекстах запорізьких ЗМІ. У першому підрозділі третього розділу аналізуються комунікативні стратегії формування образу людини з інвалідністю в регіональних онлайн-медіа, описуються

особливості та частота застосування стратегій. У другому підрозділі третього розділу досліджуються особливості вживання нетолерантної лексики в публікаціях новинних порталів Запоріжжя. У третьому підрозділі третього розділу описується жанрово-тематичний аспект репрезентації людей з інвалідністю в журналістських матеріалах «061.ua», «Актуально», «Forpost» та «Перший запорізький».

У висновках підводяться підсумки дослідження. Обсяг роботи – 106 сторінок. Список використаної літератури містить 139 найменувань.

РОЗДІЛ 1

СУЧАСНІ ІНКЛЮЗИВНІ ПРАКТИКИ ТА ЇХ РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ У МАС-МЕДІА

1.1. Стандарт «соціальної інклюзії» як одна з вимог існування демократичного суспільства

Соціальна інтеграція кожного члена суспільства є важливою частиною живої демократичної культури, а отже лежить в основі функціонуючої демократії. У контексті соціальних наук поняття інклюзії зазвичай відноситься до участі гетерогенних груп у суспільстві на рівних, наприклад, до рівноправного розподілу соціальних благ. Часто інклюзія також означає зусилля, спрямовані на культурну, соціальну, економічну, громадянську чи політичну інкорпорацію непривілейованих, знедолених, маргіналізованих або підлеглих соціальних груп.

Сам термін «інклюзія» увійшов у вітчизняний словниковий запас вже наприкінці ХХ ст. У 1945 році ООН прийняла «Загальну декларацію про права людини», в якій проголосила, що права людини не залежать від статі, кольору шкіри, національності, релігії тощо [30]. Ці права у своїх Конституціях закріпили усі незалежні країни, зокрема й Україна. Стаття 23 Конституції України проголошує право кожної людини на вільний розвиток своєї особистості, якщо при цьому не порушуються права і свободи інших людей, та обов'язки перед суспільством, у якому забезпечується вільний і всебічний розвиток її особистості. У статті 24 повідомляється про рівність прав і свобод громадян, а також рівність перед законом. Стаття 28 проголошує право на повагу до гідності [55].

Зазначимо, що ці та інші статті Конституції України є особливо важливими для людей, які мають будь-які обмеження, пов'язані зі здоров'ям, знаннями, особливим тимчасовим станом, для людей, які є мало мобільними і

потребують додаткових зусиль для «долучення» до соціальної сфери. Саме тому стандарт «Соціальна інклюзія» має важливе значення для формування демократичної держави і розвитку соціальних стандартів. Розуміння і визнання, що люди різняться за своїм соціальним, економічним і культурним походженням; що лідери в громаді несуть відповідальність за створення єдності й гармонії в соціальному середовищі; розуміння питання динаміки взаємовідносин між меншістю й більшістю (в тому числі ризиків, пов'язаних із процесами інтеграції дітей з вадами здоров'я у традиційні заклади освіти) – це головні складові даного стандарту громадсько-активної школи.

Інвалідність у різні часи пояснювали по-різному, що зумовило формування трьох моделей інвалідності. За найдавнішою – моральною – її розглядали як наслідки гріховного життя і можливість його таким чином спокутувати. Медична модель інвалідності, яку ще окреслюють як традиційний погляд, трактує інвалідність як особисту проблему чи трагедію окремої людини. Особистість у цьому випадку виключається з багатьох суспільних процесів і залежить від інших людей від народження і до смерті, є об'єктом благодійництва.

Останні сорок років безпосередньо представниками цієї соціальної групи активно розробляється концепція соціальної моделі інвалідності. Вона заснована не на фізіології, тобто не на порушенні стану здоров'я, яке робить її «інвалідом», а бар'єрах, створених у суспільстві. Саме ця модель звертає увагу на те, що людина з інвалідністю знаходиться у не вигідному становищі лише через обмеження, що існують навколо у соціальному, культурному, економічному та інших середовищах [76].

Саме такі бар'єри породжують дискримінацію, ставлять окремі групи населення у положення, яке принижує їхню гідність. Соціальна модель розглядає можливість усунення обмежень і пропонує інклюзію як найефективніший та найшвидший шлях для цього.

Американська дослідниця К. Зілла визначає інклюзію як багатогранну концепцію, яка означає доступ до множини прав та матеріальних і

нематеріальних ресурсів у різних соціальних системах або сферах суспільства. Інклюзія тісно пов'язана з демократією, оскільки остання вважається найбільш інклюзивним політичним режимом. Водночас демократія є складним явищем, і її визначення все ще викликає суперечки в політологічних наукових колах. Відповідно, «немає консенсусу щодо того, як концептуалізувати та вимірювати режими» [139].

Одночасно з тим було розроблено ряд оцінкових систем демократичності політичних режимів, що різняться концептуальною вихідною точкою, а також типом і кількістю ознак, які з неї виводяться або індуктивно агрегуються. Спільним є лише те, що інклюзивність розглядається як одна з демократичних характеристик поряд з іншими, або як характеристика категорій участі та представництва певних груп у суспільстві.

Окремо слід зазначити, що Конвенція про права людей з інвалідністю, прийнята у грудні 2006 року ООН, та Факультативний протокол до неї змінили всесвітню парадигму в ставленні й підходах до осіб з інвалідністю. Зокрема ставлення до цієї соціальної групи людей як до пацієнтів, якими необхідно лише опікуватися і які не можуть долучатися до активного суспільного життя, змінилося на ставлення до них як до повноправних членів суспільства, що мають рівні права з іншими громадянами країни [53].

Однак чимало країн при формуванні державної соціальної політики стосовно людей з інвалідністю досі не враховують цих змін. Зміна акцентів у трактуванні концепції інвалідності приводить до необхідності забезпечення комплексного підходу у створенні умов, які б сприяли реалізації людям з інвалідністю їхніх прав нарівні з іншими громадянами країни. Для цього необхідно створити відповідні умови для:

- поцінування, визнання і поваги щодо кожної особи;
- надання можливостей для навчання і розвитку, творчого інтелектуального зростання кожної людини;
- причетності та участі кожного у прийнятті рішень;

- спільного користування фізичним та соціальним простором (наприклад, громадськими місцями – бібліотеками, театрами, парками тощо);
- фінансової підтримки соціальних програм, так щоб люди з інвалідністю могли повною мірою, нарівні з іншими, брати участь у житті суспільства.

Дослідниця І. Обер, аналізуючи працю Габермаса «Між фактами та нормами», зазначає, що демократія здобуває свою легітимність від громадянського суспільства. Для гарантії того, що думки громадян будуть почуті, необхідно забезпечити дотримання двох різних прав: те, що Гебермас називає «комунікативними свободами», та залучення усіх громадян до публічної дискусії. З цим прямо пов'язана і участь у політичному житті, яка залежить від соціального та політичного включення всіх членів суспільства – публічна сфера стає політичною, а не лише соціальною, коли кожен член суспільства стає повноправним учасником поточної дискусії, тобто без соціальної інтеграції немає політичної участі і навпаки [130].

Соціологиня І. Обер наголошує на тому, що теорія демократії Гебермаса побудована на інклюзії, одночасно розглядаючи результати соціологічних досліджень, які показали також і те, що «ідея сфери, в якій кожен може вільно брати участь у публічних дебатах, є занадто ідеалізованою соціальною реальністю». У статті підсумовується головна думка робіт Гебермаса: соціальна фрагментація є основною загрозою для сучасних суспільств. Задля того, аби уникнути будь-якої форми відчуження, потрібно розширювати сферу громадської солідарності та взаємодоповнюваності процесів на всі види взаємодії. Єдиним способом створення інклюзивної публічної сфери, на думку дослідника, є її гарантований доступ для кожного громадянина.

На сьогодні багатьох розвинутих країнах соціальна інклюзія – це загальна практика, спрямована на вирішення багатьох соціальних проблем, включаючи нерівномірність прибутків, нерівність у сферах охорони здоров'я, освіти, труднощі забезпечення житлом тощо. Сьогодні соціальна інклюзія – це частина рамкових законів Європейського Союзу. Її чіткі межі важко

визначити: кожна країна має своє розуміння соціальної інклюзії. Проте повсюдно визнається, що соціальна інклюзія стосується інтересів і прав усіх людей, включно з тими, хто перебуває у соціальних закладах, а соціально інклюзивне суспільство – це таке, де всі люди відчують свою цінність, де поважається різність та несхожість індивідів, а основні потреби задовольняються для того, щоб уможливити гідне життя [72].

За останнє десятиліття соціальна політика багатьох європейських країн стосовно інклюзії зазнала суттєвих змін: від концепції «долучення» до активної сфери життя людей, які мають інвалідність, – до концепції «повноправного життя в суспільстві рівних можливостей».

Соціальна інклюзія («включення, долучення») з'явилась як результат переходу суспільства до соціальної політики, яка базується на соціальній моделі інвалідності. Фактично це процес змін у політичній, економічній, соціальній сферах, спрямований на утвердження соціальної рівності. Це забезпечення таких умов, за яких усі діти й дорослі могли б брати участь у житті суспільства як рівноправні його члени, яких поважають і які роблять свій внесок у суспільний розвиток.

Соціальна інклюзія відображає активний і спрямований на розвиток людини підхід до суспільного добробуту, що передбачає не просто ліквідацію бар'єрів чи ризиків, а дещо більше: зміну концепції соціальної політики.

«Соціальна інклюзія» – це процес, спрямований на забезпечення людям, які зазнають ризику бідності та соціального вилучення, можливостей та ресурсів, необхідних для того, щоб повною мірою брати участь в економічному, соціальному та культурному житті та досягти рівня життя і добробуту відповідно до стандартів якості життя. Дії держав відповідно до принципів соціальної інклюзії мають забезпечувати людям ширші можливості для участі в підготовці та прийнятті рішень, що їх стосуються, та реалізації їхніх основних прав.

Європейський Союз прийняв до використання терміни «соціальна інклюзія» та «соціальна ізоляція» наприкінці 1980-х – на початку 1990-

х років. Концепція «соціальної інклюзії» виникла у відповідь на все глибшу соціальну нерівність, яка стала наслідком нових умов на ринку праці та невідповідності тодішньої системи соціального забезпечення, через що було неможливо задовольнити потреби різноманітних верств населення. Соціальна інклюзія охоплює широкий спектр стратегій, ресурсів, орієнтованих на ті групи населення, які перебувають у несприятливому становищі. Наріжними каменями концепції соціальної інклюзії стосовно осіб з інвалідністю є: цінування, визнання і повага щодо окремих осіб і цієї соціальної групи. Це, зокрема, передбачає визнання відмінностей у розвитку людей замість прирівнювання «інвалідності» до патології, вади; поширення переконання, що всі люди є однаковими в одному фундаментальному сенсі: незважаючи на наші відмінності, ми всі маємо певну цінність [72].

Розвиток людини потребує надання їй можливостей для навчання та самовдосконалення, творчого інтелектуального зростання особистості, вибору дітьми і дорослими такого життя, яке вони цінують і яке заслуговує на підтримку. Причетність та участь – наявність підтримки у прийнятті рішень, що стосуються кожного особисто, в питаннях сім'ї та життя в суспільстві. Це означає, що молоді люди приймають рішення самостійно, можуть контролювати послуги, які їм надаються; батьки беруть участь у прийнятті рішень щодо вибору школи та у вирішенні інших питань, що впливають на життя їхніх дітей; громадяни залучаються до участі у прийнятті рішень щодо політики та участі у політичному житті суспільства. Територіальна близькість – це спільне користування фізичним і соціальним простором (наприклад, громадськими місцями – бібліотеками, театрами, парками тощо). Матеріальний добробут – наявність матеріальних ресурсів і, зокрема, фінансової підтримки соціальних програм, так щоб люди з інвалідністю могли повною мірою, нарівні з іншими, брати участь у житті суспільства.

Із соціальною інклюзією пов'язуються проблеми дотримання прав людини. Згідно з визначенням видатного економіста, лауреата Нобелівської премії Амартії Сена, «процес інклюзії характеризується наявністю

соціального досвіду, який використовується всіма групами населення, рівністю умов для досягнення успіхів у житті, які надаються кожній людині для досягнення базового рівня добробуту». З дотриманням принципів соціальної інклюзії повинні розроблятися державні стратегії в сфері освіти, охорони здоров'я, економіки, працевлаштування, міграції, будівництва, благоустрою тощо. Але пріоритетно вони мають застосовуватися в освіті – насамперед тому, що освітня система є віддзеркаленням становища суспільства й водночас важливим засобом його перебудови. Американські дослідники зазначають: «Щодо підтримки соціальної інклюзії, то ми підтримуємо ініціативи та стратегії, результатом яких є, наприклад, більш рівномірні прибутки, кращі можливості у сфері працевлаштування, покращення навичок, здоров'я, а також кращої якості житла [72].

Соціальна інклюзія – це багатосторонній підхід, що уможливорює все це. Соціальна інклюзія дозволяє зосередитися на дослідженні та пошуку стратегічних рішень, у яких враховано те, що просто отримання роботи може бути недостатнім для забезпечення повної участі в економічному та соціальному житті громади людей, що виходять зі складних становищ, де вони опинилися».

Дослідники виокремлюють чотири етапи розвитку суспільства: виключення, сегрегація, інтеграція, інклюзія. Виключення – повне неприйняття суспільством людей з індивідуальними особливостями, їх ігнорування та маргіналізація. Сегрегація – це відокремлення, коли є розумні і здорові ми, а десь там будинки-інтернати, де живуть «вони». Інтеграція – це принцип дотримання прав людини щодо рівного доступу до здобуття якісної освіти. Інклюзія – це готовність суспільства пристосовуватися до індивідуальних потреб людей, а не навпаки.

Як зазначає дослідниця С. Бацюкова, наразі існування відкритого інклюзивного суспільства в Україні можливе лише за умови дотримання громадянами п'яти головних принципів:

1. Кожна людина – особистість, незалежно від статі, віри, національності, стану здоров'я тощо. Особливо часто про це забувають, коли йде мова про людей з інвалідністю. Наприклад, говорять про них у їхній присутності у третій особі. Такі дії формують деструкційне ставлення до людини, демонструючи недостатній рівень поваги.

2. У дитинства немає інвалідності. Незалежно від діагнозу, всім дітям необхідні соціалізація, спілкування, навчання, дружба, нові враження.

3. Кожна людина, без винятків, має сильні і слабкі сторони. Кожна людина цікава і має право бути собою. Необхідно поважати чужий вибір і кордони.

4. Молодим батькам дітей з інвалідністю потрібні підтримка і консультації професіоналів.

5. Треба тверезо оцінювати суспільство, у якому ми живемо. Не достатньо написати закон про інклюзивну освіту, треба підготувати вчителів, учнів, їхніх батьків. Робити круту соціальну рекламу, викорінювати стереотипи, вчити толерантності та терпимості [8].

На сьогодні інклюзивний підхід до прийняття рішень є результатом упровадження соціальної моделі інвалідності, в основі якої лежить наступне: люди є «інвалідами» через бар'єри, які продукує суспільство; порушення та функціональні обмеження є допустимою нормою життя, тоді як дискримінація – ні; люди, які надають підтримку особам з інвалідністю, повинні бути «напоготові», а не «на вершині» – люди з інвалідністю повинні мати можливість використовувати допомогу, досвід та знання інших, але при цьому не бути об'єктом їхнього контролю; «усе, що нас стосується, має здійснюватися за нашою участю»; люди з інвалідністю мають право на рівність, гідність та незалежність.

Інклюзивний підхід до прийняття рішень – це багатоетапний процес. І нині країни перебувають на різних його етапах, кожен з яких має свої

особливості та завдання. На будь-якому етапі – інформування, консультування або інклюзивного прийняття рішення – роль ЗМІ полягає в модеруванні процесу. Вони можуть виступати як повноцінний учасник обговорень чи надавати платформу для обговорення.

Сьогодні стандарт «соціальна інклюзія» формує демократичність та сприяє розвитку соціальних стандартів у суспільстві. Однак зміщення акцентів у трактуванні концепції приводить до необхідності забезпечення комплексного підходу у створенні умов, які б сприяли реалізації прав окремих суспільних груп нарівні з іншими громадянами країни. Вказаний стандарт відображає активний і спрямований на розвиток людини підхід до суспільного добробуту, що передбачає не просто ліквідацію бар'єрів чи ризиків, а зміну концепції соціальної політики в цілому.

Отже, соціальна інтеграція лежить в основі функціонуючої демократії. Поняття інклюзії визначається як багатогранна концепція, що полягає у вільному доступі до усіх прав та матеріальних і нематеріальних ресурсів у різних сферах суспільства. Стандарт «соціальної інклюзії» передбачає ліквідацію бар'єрів та зміну соціальної політики. Саме через ствердження такої концепції як загальної норми демократія вважається найбільш інклюзивним політичним режимом.

1.2. Роль журналістської діяльності у формуванні інклюзивної культури суспільства

Журналістика як соціальний інститут покликана забезпечувати активну інформаційну діяльність у суспільстві, а саме збирання, обробку та поширення інформації, через канали масової комунікації на широке коло аудиторії. Завдяки ряду функцій, що виконуються нею, вона здійснює інформаційний вплив на громадян і визначає напрямок соціальної активності та її стимулювання. Також журналістика є одним із різновидів бізнесу, а її

фактичним товаром є свіжа інформація. Завдяки інформації цей соціальний інститут здійснює ідейний вплив на широкі маси, впроваджує реципієнтам, явно або приховано, цілі, бажання, наміри та установки, що різняться з вже існуючими.

За визначенням І. Михайлина, журналістська діяльність забезпечує саморегулювання суспільства, входить до механізмів суспільного управління і є його важливим суб'єктом. Її фактична роль залежить насамперед від політичного режиму, який панує в державі, та його над нею контролю. Відтак у тоталітарному суспільстві журналістика виконує агітаційну та пропагандистську функцію, тобто передає вже готову, створену в партійних комітетах інформацію споживачам. Роль журналістики у демократичному суспільстві значно збільшується, «вона перетворюється на «фабрику новин», її працівники самі збирають, обробляють і виготовляють інформацію, без якої неможливе існування жодного іншого суб'єкта суспільної дійсності» [64, 40-41].

Роль засобів масової інформації у формуванні ціннісної орієнтації суспільства та особистості визначається трьома взаємопов'язаними компонентами, зазначає українська журналістка та правозахисниця І. Виртосу у посібнику «Нічого для нас без нас». За її словами, акумулятивна здатність ЗМІ вбирає в себе кращі та вищі досягнення світової культури, роблячи їх життєстійкими та життєствердними. Тому в питанні залучення мас до вершин культури, її цінностей ніщо з ними не може змагатися [76]. Але трансляція мільйонним аудиторіям – тільки одна з форм впливу на соціум та культуру. Другою формою (після репродуктивних компонентів) є творчі аспекти медіа. І третім, мабуть, найфундаментальнішим моментом, який визначає вплив ЗМІ на формування ціннісної орієнтації суспільства та особистості, виступає те, що завдяки своїй технічній природі ЗМІ не тільки забезпечують можливість масового охоплення великих аудиторій, документальної фіксації та демонстрації впливу, але й привносять у суспільство цілий ряд нових естетичних якостей, які впливають на формування цінностей.

Процес збагачення культури завдяки освоєнню нових естетичних якостей засобів масової інформації, відкритих та упроваджених в практику шляхом їхньої технізації, суттєво впливає не тільки на аксіологічно-креативну галузь їхньої діяльності, але й розширює обрії духовного збагачення особистості, що в свою чергу впливає на прискорення процесів інклюзії цінностей. У повсякденне мислення людей упроваджуються образи, символи, знаки художніх форм, створених на базі засобів масової інформації, що сприяє поглибленню та розширенню світосприйняття, виробленню нових образів та способів мислення, які наближають людство до загальнопланетарної концепції ціннісної орієнтації [76].

Розкриваючи роль ЗМІ як поширювача моральних цінностей слід наголосити на питанні журналістської етики. Журналістика як синтетична професія увібрала у свою професійну етику вимоги з інших професій, наприклад, журналіст як педагог повинен усвідомлювати, що він завжди виховує інших, тому сам повинен зразково поводитися. Як лікар журналіст повинен пам'ятати, що слово лікує, ранить і навіть вбиває, тому його, мов ліки, треба обережно дозувати, добре обдумавши всі наслідки впливу. Як правозахисник журналіст повинен захищати людину і збирати вербальні, документальні свідчення, що є найкращим доказом і аргументом у журналістському матеріалі. Як суддя журналіст може вершити людські долі, тому від його неправильної оцінки може постраждати невинна особа.

Духовно-моральний стан суспільства залежить від того як сприймається та яке місце в ньому займає людина з інвалідністю. Мова йде про моральні основи життя суспільства, фактором укріплення яких є інклюзивна освіта як результат розвитку ідеї гуманізму. Дослідження деяких закордонних вчених вказують на те, що у той час як держава відповідає за створення політики й розробку рішень, які впливають на життя людей з інвалідністю, саме ЗМІ – телебачення, радіо, газети, журнали, інтернет, соціальні медіа тощо – є тією рушійною силою, яка зобов'язана:

- висвітлювати державні процеси (інформувати);
- сприяти діалогу між державою та громадськими організаціями (організаціями людей з інвалідністю);
- збирати факти порушень прав людей з інвалідністю (історії людей, аналітичні матеріали, збір й обробка статистичних даних тощо);
- спонукати людей з інвалідністю до участі в інклюзивному прийнятті рішень;
- контролювати втілення політики й рішень;
- просувати соціальну модель інвалідності;
- руйнувати стереотипи щодо інвалідності через всебічне висвітлення цього питання;
- постійно оновлювати медійний процес – збільшувати частку людей з інвалідністю в ефірі/журналістських матеріалах, залучати їх до процесу виробництва (наприклад, у ролі монтажерів відео, продюсерів тощо);
- пропонувати глядачеві «нестандартні» життєві історії, які є реальними, але їх часто ігнорують [86].

ЗМІ за використання комплексу професійних засобів та ряду журналістських методик можуть значно пришвидшити включення людей з інвалідністю в суспільне життя, а отже залучити їх до безлічі соціальних процесів, таких як формування порядку денного, економічної, політичної дискусій тощо. До того ж кожне мас-медіа має свою аудиторію, платформу для проведення обговорень, ресурси і творчий потенціал, а залучення людей з інвалідністю в медійне виробництво значно збільшило б потужності ЗМІ (і не тільки щодо фаховості висвітлення теми інвалідності).

В країнах Заходу завдяки цілеспрямованій роботі засобів масової інформації у суспільній свідомості утворилася ідея рівності прав людей незалежно від стану їх здоров'я і рівня розвитку. В Україні радянських часів для засобів масової інформації існувало певне табу на висвітлення проблем

людей з інвалідністю, оскільки вони вважалися категорією населення без можливостей і перспективи життєвого розвитку.

За часи незалежності у громадському середовищі України сформувався дещо інший підхід до цього питання. Ставлення соціуму та масових медіа до людей з інвалідністю змінилося, як до людей, що мають всі права на самореалізацію, але все ще залишаються слабким та безпомічним. Обидва ці підходи непродуктивні та неетичні для вирішення проблеми освіти і розвитку людей з інвалідністю у сучасному суспільстві.

На сьогодні мас-медіа зазвичай мають величезний вплив на органи державної влади, а тому можуть заохочувати їх користуватися перевагами інклюзивного прийняття рішень. Це також важливо й для самих медіа, оскільки люди з інвалідністю є споживачами контенту (продукту) ЗМІ. Забезпечення доступності інформації та включення в неї людей з інвалідністю – це не лише моральний обов'язок, а й правова вимога [86].

Люди з інвалідністю становлять значну частину кожного суспільства і мають рівні права з іншими громадянами. Проте велика кількість бар'єрів (створених суспільством) заважають їхньому залученню до громадського життя та представництву інтересів.

Залежно від того, як зображують осіб з інвалідністю, від частоти їх появи в ЗМІ формується і їх сприйняття суспільством. Бо хоча й існують програми в мас-медіа на тему інвалідності (наприклад, документальні фільми), люди з інвалідністю досі нечасто з'являються в загальних програмах. А коли вони там все-таки з'являються, то часто стигматизуються, або на них навішуються ярлики. Також людей з інвалідністю часто зображають як об'єкти жалю або як мужніх героїв.

Тож реалістичне зображення людей з інвалідністю в щоденних програмах на телебаченні та радіо, у друкованих матеріалах тощо, з одного боку, сприятиме формуванню правдивої та збалансованої інформаційної картини. З іншого – руйнуватиме стереотипи, які підсилюють негативне сприйняття людей з інвалідністю. Зображення в ЗМІ людей з

інвалідністю гідно та з повагою робить суспільство більш інклюзивним і толерантним.

Слід зазначити, що частка людей з інвалідністю становить до 20% населення більшості країн. Як окрему групу їх часто дискримінують або виключають зі сфери послуг, таких як охорона здоров'я, професійне навчання та працевлаштування. Це робить багатьох людей з інвалідністю та членів їхніх сімей чи не найбільш необхідними та найбільш маргіналізованими людьми у світі [72].

Окрім того, у багатьох країнах люди з інвалідністю часто не мають доступу до інформації про розробку політики, закони та покращення програм і послуг у тих сферах, які мають на них прямий вплив. Ця необізнаність залишає їх поза соціальним, економічним та політичним життям.

Підтримка залучення людей з інвалідністю означає те, що всі люди є повноправними членами суспільства і їхні права слід поважати. Включення в життя суспільства також передбачає забезпечення доступу людей з інвалідністю до усіх основних послуг, які доступні решті населення, та усунення бар'єрів – фізичних, юридичних, комунікативних, оціночних суджень тощо. Усі ці перешкоди не дають можливості людям з інвалідністю брати повноправну участь у житті суспільства.

Для професійного журналіста важливий серйозний етап підготовки до створення матеріалу з зазначеної проблеми. Наприклад, у випадку з інтерв'ю необхідно самому зануритися у цю тему: промоніторити засоби масової інформації, що висвітлюють питання інклюзії; скласти низку ключових питань для полемічного інтерв'ю, яке включало б проблеми, підводні камені, пов'язані з кожним аспектом великої та актуальної теми інклюзії в сучасному освіті; спробувати відповісти на сформульовані запитання. В результаті такої роботи глибше аналізується проблема, більш змістовним стає матеріал, який запрошує читача до обговорення теми. Під час обговорення кожен

формує свою точку зору на проблему, впливаючи таким чином на громадську думку. ЗМІ у цьому разі виступає у ролі соціального модератора [35].

Наприклад, під час створення матеріалу в рамках теми інклюзивної освіти із залученням експертів варто підготувати питання для обговорення. Такі питання мають висвітлити найбільш значущі проблеми та протиріччя, в конкретному випадку, сфери інклюзивної освіти. Зміст приблизного переліку питань може виглядати наступним чином:

1. Які повинні бути нормативно-правові, матеріально технічні, фінансові умови для запровадження інклюзивної освіти?
2. Як вирішується питання підготовки та перепідготовки кадрів, що забезпечують навчання дітей з інвалідністю?
3. Яка роль батьків в організації інклюзивної освіти?
4. Яким чином методично забезпечено освітній процес в умовах інтеграції традицій корекційної освіти?
5. Наскільки готове сьогодні суспільство прийняти особливих дітей до загальноосвітніх закладів?

Разом з тим журналістам, що висвітлюють питання інклюзії, необхідно намагатися транслювати позитивний досвід, який приносить користь від спілкування і навчання всім: дітям, батькам та педагогам; не боятися підіймати гострі та незручні проблеми на обговорення; відвідувати освітні заклади та висвітлювати обрані теми очима учасників освітніх відносин [35].

Завданням ЗМІ як суб'єкта соціальної модерації є не сформуванню якусь єдину думку аудиторії щодо проблеми впровадження інклюзивної освіти, а сприяти формуванню кожним представником аудиторії свого погляду на проблему. У цьому випадку погляди представників аудиторії на тему інклюзії, навіть будучи різними, іноді протилежними, сприятимуть ефективному та менш болючому впровадженню інклюзивної освіти. Важливою умовою зниження ризиків розвитку освіти та дискредитації інклюзивного навчання є активна соціальна та професійна позиція журналістів, які висвітлюють питання загальної освіти у ЗМІ. У формуванні інклюзивної культури як

фундаментальної основи культури інклюзивного суспільства обґрунтованим буде використання журналістами нетрадиційних способів трансляції інформації, у тому числі сторітелінгу.

Отже, в основі функціонування демократичного суспільства лежить конструкт соціальної інтеграції. Дослідники визначають інклюзію як багатогранну концепцію, що полягає у вільному доступі кожного громадянина, незалежно від особливостей функціонування, ведення діяльності, до усіх прав та матеріальних і нематеріальних ресурсів у різних сферах суспільства. Демократія вважається найбільш інклюзивним політичним режимом саме через ствердження такої концепції як загальної норми.

Роль ЗМІ у формуванні інклюзивної культури, інакше зорієнтованості суспільства, визначається трьома компонентами: акумулятивністю ЗМІ, творчими аспектами та привнесенням ряду нових естетичних якостей у суспільство. Медіа мають можливість, а отже зобов'язані інформувати, сприяти діалогу між групами і суспільством, збирати факти порушень прав людей, спонукати учасників груп до участі в інклюзивному прийнятті рішень, контролювати втілення політики й рішень, просувати соціальну модель інвалідності, руйнувати стереотипи тощо.

РОЗДІЛ 2

ОСОБЛИВОСТІ ВИСВІТЛЕННЯ ІНКЛЮЗИВНОЇ ТЕМАТИКИ В ЖУРНАЛІСТСЬКИХ МАТЕРІАЛАХ

2.1. Інклюзивний аспект правозахисної журналістики

На державі лежить відповідальність за створення політики і розробку рішень, що впливають на життя окремих груп населення, зокрема людей з інвалідністю, у той час як ЗМІ – телебачення, радіо, газети, сайти, – покликані виконувати цілу низку інших функцій. Серед них: висвітлення державних процесів, сприяння діалогу між владою та громадськими організаціями, збір фактів порушень прав людей з інвалідністю, спонукання людей з інвалідністю до участі у інклюзивному прийнятті рішень, контроль за втіленням політики й рішень, руйнування стереотипів, оновлення медійного процесу – збільшення частки людей з інвалідністю в ефірі та журналістських матеріалах, залучення їх до процесу виробництва, а також відстоювання та боротьба за права осіб з інвалідністю.

Правозахисна журналістика, яку також називають адвокаційною, – це журналістська практика в Україні та світі, принципи якої побудовані на цінностях прав людини. В основі правозахисної журналістики лежить думка про те, що журналіст не є стороннім спостерігачем, як у традиційних медіа, а бере активну участь у зміні ситуації чи вирішенні конфлікту, висловлює власну позицію, намагається захистити тих, до кого байдужі держава й суспільство. У такій діяльності є недоречною безсторонність або неупередженість, бо ця сфера журналістики про участь та співпричетність.

В Україні правозахисна журналістика активно розвивається після Революції Гідності (хоча практикувалася ще задовго до цієї події), і її професійна місія – зміни в політиці та практиці захисту прав людини. Цінності прав людини, а саме свобода, гідність, справедливість та рівність, а також

національні або місцеві механізми захисту прав в Україні є предметною частиною компетентності правозахисних журналістів [21]. На цьому наголошує українська правозахисниця І. Виртосу.

Діяльність адвокаційної журналістики у сфері захисту прав осіб з інвалідністю ґрунтується на певних законодавчо-нормативних актах, які, наприклад, забезпечують право участі у прийнятті рішень. Серед найважливіших – Загальна декларація прав людини, а саме її стаття 19, що закріплює право кожної людини на свободу переконань і їх вільне виявлення, право безперешкодно їх дотримуватися і право вільно шукати, отримувати і поширювати інформацію та ідеї різними засобами незалежно від кордонів, та стаття 21, у якій говориться про право кожної людини на участь в управлінні своєю країною прямо чи за посередництва обраних представників [38].

Також важливими є Міжнародний пакт про громадянські і політичні права та його стаття 25: «Кожен громадянин повинен мати без будь-якої дискримінації... і без необґрунтованих обмежень право і можливість... брати участь у веденні державних справ як безпосередньо, так і за посередництвом вільно обраних представників».

Окрім того, 13 грудня 2006 року була прийнята Конвенція ООН про права інвалідів, що є першим в історії міжнародним документом, який має обов'язкову юридичну силу. Вона визначає обов'язки країн підтримувати, захищати і забезпечувати права осіб з інвалідністю по всьому світі. Статті 4 та 29 забезпечують саме участь людей з інвалідністю у прийнятті рішень та управлінні державними справами нарівні з іншими [53].

Адвокаційна журналістика має можливості та засоби для формування суспільної дискусії про майбутнє, якої Україні бракує. Це напрям журналістики зосереджений на сенсах і системності в сфері захисту прав людини. У широкому розумінні – це тематична журналістська спеціалізація, яка охоплює широке коло медіатем. Серед них традиційні – інтеграція та розвиток людини в українському суспільстві, та нові – чутливо-конфліктні теми в умовах війни, представлення голосів вразливих груп населення тощо.

Вужче – це інформаційний супровід змін у політиці, правозахисного активізму, боротьби за права окремих груп населення. Ключову роль тут відіграє особистість журналіста, його залученість до цих змін.

Як зазначає у своєму дослідженні Л. Мафтин, покликання журналістики – підготувати суспільство до того, що всі громадяни – рівні, що інклюзивне навчання це не тільки спеціальні методики, а й буквально вільний доступ дитини з особливостями психофізичного розвитку в загальноосвітній дитячий заклад (школу або дитячий садок), і якість надаваної освіти буде залежати від того, наскільки освітні послуги відповідають запиту дитини, наскільки вона залучена до навчання та виховання [60]. Якщо розглядати не лише сферу освіти, а й інші аспекти соціального життя, то запит на вільний доступ поширюється на кожен заклад, установу та послугу, а тим паче на громадський простір. У той час, як інклюзивна освіта в країні активно розвивається, інші сфери все ще не підготовлені до інклюзивного суспільства, що призводить до невідповідності очікувань особистості, що подорослішала, та реальності.

У результаті різні групи населення «випадають» і з процесу формування державної політики, планування соціальних послуг, розробки програм, які безпосередньо впливають на життя цих людей. Їх зображають як пасивних спостерігачів або споживачів послуг. Наприклад, це стосується представників національних громад, дітей, жінок, людей з інвалідністю, літніх людей, багатодітних родин, людей, які живуть з ВІЛ, наркозалежних, осіб без громадянства, осіб з психічними порушеннями, бездомних, колишніх ув'язнених.

Права людини, механізми захисту прав людини, громадянський і медійний контроль за виконанням владою обов'язків у сфері прав людини – це не окремі медіатеми, а складники сучасного журналістського процесу. І залучення працівника медіа або редакції у національні чи місцеві механізми захисту прав людини є їхнім невід'ємним професійним обов'язком [21].

Особи з інвалідністю, літні люди, нацменшини, колишні ув'язнені, діти та інші групи населення становлять вагому частину кожного суспільства і мають рівні права з іншими громадянами. Проте велика кількість суспільних бар'єрів заважають залученню їх до громадського життя та представництву інтересів. Серед них І. Виртосу вказує наступні:

1. Інституційні та стратегічні бар'єри: закони, послуги і державна політика не завжди враховують потреби окремих соціальних груп, а ще рідше їх реалізують. Часто є недоступними послуги сфери охорони здоров'я, освітні послуги для дітей з інвалідністю відокремлюються від системи або надаються у низькій якості. Норми, які регулюють діяльність сфери охорони здоров'я та безпеки, можуть несправедливо обмежити особу у отриманні роботи чи користуванні іншими послугами.

2. Оцінні судження, упередження і стереотипи: негативне ставлення до певних категорій осіб, їхня стигматизація або ж свідоме уникнення інформування ЗМІ лише підсилюють стереотипи щодо них. Саме через це до людей з інвалідністю ставляться з жалем і обережністю, як до тих, хто не здатен про себе подбати, «інших». Як наслідок – люди з інвалідністю позбавляються права голосу навіть у вирішенні питань, що стосуються саме їхньої соціальної групи і в подальшому вплинуть на їхнє життя. Вони залишаються «користувачами послуг» або «пацієнтами», відчують відкриту агресію у свій бік, насильство та тавро ганьби. Найяскравіше це проявляється у людей, що мають психічні порушення, є носіями гепатиту чи ВІЛ [21].

Дослідження британських вчених свідчить про те, що люди з інвалідністю в чотири рази частіше стають жертвами злочинів, ніж інші люди, і вдвічі частіше потерпають від жорстоких нападів.

3. Фізичні та архітектурні бар'єри часто «викидають» із суспільного життя людей з інвалідністю та маломобільних осіб: батьків з дитячими візочками, вагітних, літніх людей, що прямо і опосередковано обмежує їхні можливості у працевлаштуванні, відпочинку та користуванні іншими послугами, які легко доступні для інших громадян.

4. Недостатня інформація та комунікація: поширення інформації має відбуватися доступними каналами і зрозумілою «мовою». Часто веб-сторінки розробляються без дотримання вимог універсального дизайну або є несумісними з програмним забезпеченням для людей з інвалідністю. Так, особи з порушенням слуху потребують дублювання інформації на ТБ рухомою стрічкою або перекладом на жестову мову.

5. Мізерна кількість досліджень. Відсутність масиву достовірної і широкої статистичної інформації з теми прямо перешкоджає ефективно змінювати суспільство. Дані, що збиралися б громадськими організаціями або засобами масової інформації, могли б стати змістовною основою для прийняття відповідних рішень.

6. Фінансові бар'єри. Часто ресурси для впровадження політики інклюзії є обмеженими. Кошти зазвичай виділяються для надання певних послуг, а не впровадження системної політики залучення людей з інвалідністю та інших груп населення до суспільно-політичного життя країни. Все ще наявні побоювання відносно потенційних витрат, що дозволять особі з інвалідністю активно себе проявляти, вести діяльність у різних сферах, залучатися до виборних процесів [21].

Якщо усунути ці бар'єри, тоді стане можливим залучення цих осіб до суспільного життя, використання їхнього досвіду тощо. І користь від цього отримають усі: оскільки обмеження участі в соціальному житті вразливих груп населення впливає не лише на них, а й на їхні сім'ї, не дає змоги розвиватися їхньому потенціалу на користь усієї спільноти.

Включення різних груп населення на всіх етапах формування різних державних політик або ж у роботі ЗМІ називають інклюзивним підходом. Простими словами: усе, що стосується будь-якої групи населення – залежно від її ознак, як-от вік, стать, національність, наявність чи відсутність інвалідності, мовна ознака чи соціальний стан, – має відбуватися за участі представників цієї групи.

Ключовий принцип такого підходу: «Усе, що нас стосується, має здійснюватися за нашою участю!» – гасло, яке в 1990-х широко використовували люди з інвалідністю під час демонстрацій і мітингів на захист своїх прав. Однак помилково вважати, що інклюзивний підхід стосується тільки людей з інвалідністю (як на цьому останнім часом спекують втілювачі реформи освіти: кажучи про включення дітей з інвалідністю в освітній процес, зовсім забувають про інших дітей – наприклад, ромів чи інших етнічних груп, дітей з гомосексуальною орієнтацією, школярів з родин біженців чи осіб без громадянства).

Інклюзивний підхід – набагато ширше поняття. «Життя людини – найвища цінність», – провідна ідея інклюзивного підходу в правозахисній журналістиці. Вона спонукає до роздумів про роль у цьому суспільстві людини-дитини, людини з інвалідністю, людини ромської національності, людини літнього віку, людини в місцях несвободи, людини-мігранта, людини-біженця, людини-переселенця та інші, які випадають із нашого стереотипного уявлення про так звану суспільну нормальність.

Серед основних принципів інклюзивності можна назвати такі:

1. Усі мають право на рівність, гідність і незалежність.
2. Різні категорії людей не включені у політичний, соціальний, економічний процеси не через неспроможність, а через бар'єри, які створює суспільство.
3. Люди, які надають підтримку різним групам населення, повинні бути «напоготові», а не «на вершині». Іншими словами, особи, які потребують різного роду супроводу, повинні мати змогу використовувати допомогу, досвід і знання інших, але водночас не бути об'єктом їхнього контролю.
4. Несхожість і різноманіття – це норма життя, тим часом як дискримінація – ні [8].

Інклюзивний підхід виник як чинник рівності всіх людей. Політику та послуги, розроблені для забезпечення прав різних категорій осіб та залучення

їх у всі сфери життя суспільства, потрібно формувати з урахуванням досвіду тих, на кого вони спрямовані.

Водночас суспільство справедливо очікує, що і самі ці групи населення – нацменшини, люди, які живуть з ВІЛ, особи з інвалідністю чи представники ЛГБТ-спільноти – будуть позиціонувати себе як активні учасники власного життя, позитивно сприймати себе в соціумі та бути відповідальними за свої вчинки.

Якщо держава відповідає за створення політики й розробку рішень, які впливають на життя різних людей, то саме ЗМІ є тією рушійною силою, яка може і навіть зобов'язана впроваджувати інклюзивні принципи.

А саме просувати принципи рівності й недискримінації, руйнувати стереотипи через всебічне висвітлення питань про людей, які мають різні ознаки (інвалідність, сексуальна орієнтація та гендерна ідентичність, національність тощо), фахово висвітлювати факти порушень прав людини, пропонувати глядачеві «нестандартні» життєві історії, які є реальними, але їх часто ігнорують, інформувати про державні процеси, зокрема формування державних політик щодо вразливих груп населення, та контролювати втілення цих державних політик і рішень, сприяти діалогу між державою та громадськими організаціями, які представляють різні категорії населення, спонукати різні групи населення до участі в інклюзивному прийнятті рішень, постійно оновлювати медійний процес: збільшувати представництво різних груп осіб – людей з інвалідністю, ромів та інших представників національних громад, внутрішньо переміщених осіб тощо – в ефірі або журналістських матеріалах, співпрацювати з ними також як з експертами та експертками не тільки з «їхньої» тематики, а і як фахівцями з різних сфер, запрошувати їх працювати ведучими, репортерами, контент-менеджерами, перекладачами, залучати їх до процесу медіавиробництва, наприклад, у ролі монтажерів відео, продюсерів тощо [4].

Зображення в ЗМІ різних категорій населення гідно та з повагою робить суспільство більш інклюзивним і толерантним. Це важливо тому, що, по-

перше, в сукупності різні групи людей становлять абсолютну більшість населення країни. Однак їх як окрему групу часто дискримінують або виключають зі сфери послуг.

По-друге, ці люди часто не мають доступу до інформації про розробку політики, законів, програм і послуг у тих сферах, які мають на них прямий вплив. Ця необізнаність залишає їх поза соціальним, економічним і політичним життям.

Включення різних людей у суспільство означає те, що всі люди є його повноправними членами і їхні права треба поважати. І ЗМІ тут відіграють не останню роль.

Залучення різних людей у медійне виробництво також суттєво збільшує потужності самих ЗМІ, урізноманітнює тематику, посилює їх фінансово через збільшення аудиторії, зокрема споживачів реклами, а отже, і рекламодавців. Якщо коротко, то інклюзивний підхід у ЗМІ – це:

1. Новий, нестандартний погляд людини, яка «відрізняється», на традиційні, звичні теми (поки що у ЗМІ вкрай зрідка враховують позицію, скажімо, людей з інвалідністю чи ромів, якщо тема безпосередньо їх не стосується).

2. Надає більш правдиву, різнобічну, із реальним життєвим досвідом інформацію для висвітлення різних тем: від політики, бізнесу до культурного життя країни й дозвілля.

3. Збільшує аудиторію серед представників «своїх» громад (спрацьовує принцип наближення інтересів).

4. Означає включення представників різних груп населення як медійних працівників і працівниць (а не тільки героїв сюжетів чи статей), що урізноманітнює журналістську команду.

5. Сприяє верховенству права, захисту прав людини, толерантності суспільства, рівності та недискримінації.

6. Утверджує впевненість людини брати відповідальність за своє життя (і не тільки представників вразливих категорій) [4]. А це неминуче впливає на розбудову сильної держави відповідальних людей.

Типовим результатом правозахисної журналістики як інклюзивної є розвиток в Україні соціально-партнерської та правозахисної комунікації.

Підсумовуючи вищезазначене, правозахисна журналістика як інклюзивна – це особлива практика системного розкриття правозахисних медіатем. Вона характеризується:

1. Журналістським процесом, бо її розглядають як постійний пошук способів реалізації прав людини в нових, некомфортних, конфліктних умовах життя; іншими словами – правозахисна журналістика «розширює горизонт» для цінностей прав людини.

2. Пов'язана з визначенням перешкод та їх подоланням, включає збір інформації з різноманітних джерел, аналіз причин перешкод, з одного боку, реалізації прав людини та, з іншого, виконання владою відповідних зобов'язань, комплексного оцінювання ймовірних способів вирішення «вже» і «тепер».

3. Передбачає видимість будь-якої людини, а її участь розглядає як позитивний досвід, який набуває людина в інклюзивному процесі прийняття рішень; досягнення людини розглядає як результат інтеграції, розвитку людини в спільноті/громаді.

4. Передбачає певний наголос на ті групи людей, які підлягають «ризик» виключення або обмеження. Поширеними причинами загострення вразливості людей вважають: злочини на ґрунті ненависті, відторгнення в громаді, невключеність до механізмів захисту прав людини, хвороби, злиденність, безробіття, емоційне та психологічне насильство, експлуатацію, неучасть у прийнятті рішень, які їх стосуються, та ін [4].

Отже, практика вітчизняної правозахисної журналістики ґрунтується на цінностях прав людини. Особи з інвалідністю, літні люди, нацменшини, колишні ув'язнені, діти та інші становлять вагомий частину кожного

суспільства і мають рівні права з іншими громадянами. Проте велика кількість суспільних бар'єрів заважають залученню їх до громадського життя та представництву інтересів. Адвокаційна журналістика шляхом включеності журналіста у боротьбу за права окремих груп населення спроможна сформувати суспільну дискусію, яка є першим, але не менш важливим, кроком до реальних змін.

2.2. Некоректні формати висвітлення теми інклюзії

Працівники медіа створюють контент, який може всебічно відображати життєвий досвід осіб з інвалідністю чи розповісти про бар'єри, з якими їм доводиться періодично сикатися, та які позбавляють їх можливості повноцінно брати участь у житті суспільстві. Як зазначалося вище, засоби масової інформації можуть сприяти суспільній дискусії між державою, громадськими організаціями, бізнесом та суспільством, використовуючи різні платформи, такі як шпальти газет, ефір, сторінки онлайн-видань, соціальні мережі тощо.

Завдяки інформуванню, формуванню громадської свідомості, введення в суспільну дискусію нових понять ЗМІ формують усталений образ особи чи групи осіб. Наразі масовокомунікаційні та соціальнокомунікаційні методики набувають ознак найпотужніших інструментів впливу. Засоби масової комунікації створюють контент для мільйонних аудиторій, який впливає на ціннісні орієнтири соціуму, корелює моделі поведінки і типологію культури.

Беручи на себе відповідальність інформувати суспільство, журналісти мають керуватися професійними стандартами та етикою. Нехтування даними нормами призведе до посилення деструктивної функції ЗМІ: поширення пропаганди, розповсюдження фейкових новин, використання мови ворожнечі, просування негативних цінностей, таких як дискримінація за статтю,

національною приналежністю, мовою, релігією, станом здоров'я та іншим. З метою уникнення вищезазначених проявів непрофесійності, ЗМІ, суспільство та державна влада повинні працювати над формуванням інформаційного середовища як ціннісної системи для забезпечення духовної цілісності суспільства [3]. Про це говориться в роботах дослідниці Т. Абрамовських.

Зараз для журналістів створюється безліч різних проектів, порад, курсів та посібників, які покликані допомогти зорієнтувати журналістську діяльність у правильному напрямку щодо висвітлення теми інклюзії. Повільно, але впевнено, в українському інформаційному просторі виникають установки щодо коректного слововживання, правильної термінології, етичних моментів під час роботи, однак питання захисту прав людей з інвалідністю та інших суспільних груп, що потребують цього, в ЗМІ обговорюється значно рідше.

Проблеми незахищених груп населення, зокрема людей з інвалідністю, є певною мірою «невидимими» у світі, і саме це є найбільшою проблемою в досліджуваному аспекті. Багато громадян вважають питання інвалідності неактуальними для себе, тож сприймають образ, який транслюється у медіа, особливо легковажно та некритично, не надаючи проблематиці значення. Але, як сказано у Всесвітній доповіді про інвалідність, «Інвалідність – один зі складових елементів людського існування. Майже кожна людина протягом життя має тимчасові або постійні порушення, а ті, хто доживуть до старшого віку, можуть відчувати все більші труднощі з функціонуванням» [22].

У 2003 році дослідниця Дж. Санчо провела інтерв'ю зі споживачами телебачення, серед яких були люди з інвалідністю, їхні опікуни та родичі, а також люди без інвалідності. У результаті дослідження було сформовано п'ять основних типів ставлення до зображення людей з інвалідністю на телебаченні:

1. Зорієнтовані на певний випуск – 14%. Вважають, що телебачення – це впливовий засіб освіти. Проте представники даної групи зосереджені на

існуванні забобонів та стереотипів, щодо людей з інвалідністю і чутливі до неточностей або неправильного вживання лексики по відношенню до них.

2. Трансформатори – 9%. На думку даного сегменту аудиторії, інвалідність – це не первинний визначальний фактор ідентичності людини з інвалідністю. Вони бажають нормалізації зображення людини з інвалідністю.

3. Прогресивні – 36%. Представники даної групи вважають, що телебачення виконує роль просвітника суспільства щодо людей з інвалідністю.

4. Читачі – 26%. Люди, які не зацікавлені у висвітленні теми людей з інвалідністю. Для них телебачення – це джерело розваг.

5. Традиціоналісти – 15%. Це найбільш упереджена група, яка керується стереотипами, сформованими телебаченням по відношенню до людей з інвалідністю. Наприклад, традиціоналісти сприймають осіб з інвалідністю як жертв або знедолених [136].

Відображення власного ставлення журналіста до теми у інформаційному повідомленні часто зумовлене внутрішніми переконаннями чи поглядами, які не завжди є усвідомленими. Не замислюючись над складністю теми та/або не досліджуючи її особливості, журналіст може, хоч і не повинен, впливати на аудиторію. Широке розповсюдження цієї проблеми стимулює формування і укорінення стереотипів – не обґрунтованих фактами узагальнюючих суджень про риси та поведінку, притаманні представникам окремої групи. Незважаючи на процеси глобалізації, демократизації, що сприяють інклюзії та толерантності, попри законодавчі зміни в Україні останнього часу, медіа продовжують використовувати некоректні усталені терміни «інвалід», «людина з обмеженими можливостями» чи з «особливими потребами» тощо. Як і інші суспільні групи, що зазнають певного тиску або обмежень з боку громадськості, люди з інвалідністю чутливі до слів, що навіть вербально погіршують їх положення.

Таке ставлення важливо поступово змінювати, про що у своєму посланні наголошував секретар ООН Пан Гі Мун, оскільки воно призводить до стигматизації та закріплення дискримінації. У журналістських матеріалах, які

містять стереотипні судження, нівелюється окрема особистість та її досвід, що порушує не лише журналістські стандарти, а ще й проблеми моралі. Типізація негативного досвіду члена соціальної групи і призводить до виникнення стереотипного уявлення про всю групу в цілому [78].

За принципом лавини ефект наростає – стереотипи та упередження провокують формування бар'єрів у сфері освіти, медичних послуг, економіки, політики тощо. У результаті, до прикладу, умови зайнятості осіб з інвалідністю обмежують через хибне уявлення роботодавця про те, що люди інвалідністю нібито працюють менш ефективно.

Такі ситуації є фактичною дискримінацією за ознакою інвалідності, визначення якої наведено у Законі України «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні» [39]. Відповідно до законодавчого акту, дискримінація – це ситуація, в якій людина чи група людей зазнає обмеження у визнанні, реалізації чи користуванні правами і свободами в будь-якій формі через ознаки раси, кольору шкіри, політичних, релігійних переконань, статі, віку, інвалідності, етнічного та соціального походження, громадянства, сімейного чи майнового стану, місця проживання, мовними та іншими ознаками, що є, можуть бути або припущені.

Наразі за результатами моніторингу вітчизняних ЗМІ, основними стратегіями висвітлення образу людини з інвалідністю в сучасних медіа є:

- апеляція до почуття жалю, несвідоме приниження журналістом героя публікації через жалість;
- надмірна героїзація, невмотивована апеляція до інвалідності;
- використання мови ворожнечі від її так званих «м'яких форм», які підкреслюють «інакшість» і використовують стереотипи до форм прямої ненависті, агресії й дискримінації [25].

З огляду на праці науковців, правозахисників та журналістів, проблематику зображення людини з інвалідністю в медіа слід розглядати в двох аспектах:

1. Оцінка особи з інвалідністю як недієздатної / слабкої / стражденної, що сприймається як пряме приниження, викликає почуття жалю;

2. Надмірна героїзація – переакцентуація. Досягнення не виправдано перебільшуються і сприймаються як неймовірні для людини з інвалідністю.

Журналісти бачать своє завдання у тому, щоб «викликати у публіки жалість та співчуття до осіб з обмеженими можливостями. Зовсім нечасто інваліди представлені як професіонали, які беруть участь в суспільно значущих подіях, у прийнятті рішень. Політика репрезентації осіб з обмеженими можливостями від імені більшості – це дискурсивне приписування символічного капіталу, кодифікація статусних позицій інвалідів у суспільстві з метою зафіксувати статус-кво» [91].

Журналістикознавці зазначають, що «жертва» – це занадто драматичний образ вічно нещасної й безпорадної людини. «Герой», який, «незважаючи на щось», «подолав» і веде «нормальне» життя – теж дуже поширений образ. Створюючи його в такому ключі, журналіст непомітно впадає в заступницький тон» [85]. Обидва стереотипи не сприяють формуванню адекватного сприйняття соціумом людей з інвалідністю, окрім того, вони не є етичними й стосовно самого героя інтерв'ю.

Як зазначає дослідниця О. Фудорова, «у світовій практиці за останні двадцять років відбулися корінні зміни у поглядах і підходах до вирішення проблем осіб з обмеженими можливостями. Якщо раніше їх основу становила модель опіки, пізніше соціальної ексклюзії, то нині – модель соціальної інклюзії» [121]. Це все засвідчує актуальність теми.

Водночас яскравим прикладом героїзації є зображення параатлетів. Дослідження висвітлення Параолімпійських ігор показали, що домінантним нарративом у репрезентації людей з інвалідністю є їхня героїзація через здатність досягти успіхів, незважаючи на інвалідність. Людину, яка незважаючи на свою інвалідність досягла успіху називають «суперкрипом». Історії про параатлетів з точки зору їхнього зображення як суперскрипів є одними з найбільш розповсюдженими, адже мають надихаючий характер. З

іншого боку, журналісти часто змальовують спортивний успіх параатлетів через призму трагедії набуття інвалідності, що додає образу спортсмена окрім героїзації певної віктимізації.

Віктимізація героя журналістського матеріалу нерідко підкріплюється використанням такої лексики, як «жертва», «страждає», «постраждалий» тощо. Відтак дослідники К. Келлер та Д. Галлаган виявили, що 78 % проаналізованих американських газет вживають лексику віктимізації по відношенню до осіб з інвалідністю [134].

Також результати аналізу газет американськими вченими показало, що 48 % медіа створювали навколо інвалідності негативний образ, і тільки 1 % формували позитивний. Однак, трохи більше ніж половина, а саме 51% газетних статей не зосереджували увагу читача на впливі інвалідності на особисте життя осіб з інвалідністю. А саме негативного відтінку висвітлення теми людей з інвалідністю додає вживання лексики, яка підкріплює статус жертви [133].

Запорукою успішності телематеріалу є вдала передача головної теми сюжету шляхом якісного візуального зображення – це запорука успішності телесюжету. Фотографії чи відеоролики також є важливими частинами матеріалів друкованих та онлайн-видань. Саме тому візуальне зображення людей з інвалідністю є нарівні з лексикою важливим у формуванні позитивного образу.

Цікавими виявилися медіа дослідження висвітлення Параолімпійських ігор. Виявилося, що спортсмени, які користуються інвалідним візком або мають видиму інвалідність, частіше стають героями сюжетів та інших медіа публікацій, оскільки ці образи дають зорові підказки щодо порушення та втрати працездатності, що не лише зменшує кількість необхідного текстового опису, а й викликає більше емоцій у глядача та читача, є простішими для емпатичного сприйняття. Це у результаті призводить до досить однобокого висвітлення теми інвалідності, бо окрім видимих ознак існує також

інтелектуальна та психосоціальна інвалідність, які не мають видимих атрибутів.

Інформаційними приводами для підготовлених матеріалів з особами з інвалідністю виступають як відомі соціальні дати, так і окремі ситуації з життя людей. Загалом можна умовно виділити такі види матеріалів:

- постійні (побутове життя хворих, конфліктні питання, нестача коштів, незручності адаптації в суспільстві);
- сезонні, які пов'язані з соціальними датами, такими як 3 грудня (Міжнародний день людей з інвалідністю), 11 лютого (Всесвітній день хворого), 10 жовтня (Всесвітній день психічного здоров'я), 5 травня (Міжнародний день боротьби за права інвалідів), остання неділя вересня (Міжнародний день глухих), 13 листопада (Всесвітній день сліпого), 15 жовтня (Міжнародний день білої тростини);
- періодичні (акції протесту, спричинені законодавчими змінами) та «випадкові» (флешмоби, арт-акції, досягнення) [22].

Важливу роль у формуванні суспільного ставлення до людей з інвалідністю відіграють державні та громадські інституції, освітні установи та центри, родина, соціум та інші. За налагодження стосунків між людьми і побудову демократичного суспільства відповідають ЗМІ. Їх завдання включає об'єктивне представлення у суспільстві різних громад, також сприяння формуванню поваги до розмаїття, пов'язаного з етнічним походженням, релігійними переконаннями або іншими відмінностями між людьми.

Маніпулюючи своїми реципієнтами, ЗМІ формують хибний образ людей з інвалідністю, представляючи їх суспільству як об'єкти цікавості, насильства, глузувань, зла, супер-калік, сексуальної неповноцінності та ін. Серед найпоширеніших стереотипів, які формують ЗМІ про людей з інвалідністю відзначаємо такі:

- люди з інвалідністю – нещасні, неприємні, хворі, неспроможні або злі;
- вони не мають майбутнього і є тягарем для своїх сімей, суспільства;
- люди з інвалідністю – особливі, герої, надзвичайні;

- люди з інвалідністю не цікавляться нічим, окрім своєї хвороби, не ведуть самостійного, активного способу життя;
- у людей з інвалідністю інші інтереси, світосприйняття, інші життєві цінності;
- людям з інвалідністю комфортніше та простіше спілкуватися між собою [22].

Українська правозахисниця та журналісткознавчиня І. Виртосу у своїх дослідженнях зазначає, що страждання роблять людину жертвою. За її словами, медійникам не слід акцентувати увагу на інвалідності: через міру жаліти людей з інвалідністю або надмірно їх героїзувати. Коли журналіст говорить: «Хлопець, страждаючий від ДЦП», то наділяє його стражданням, і навіть не припускає, що людина може жити звичайним життям і не страждати. Саме через такі оціночні судження, що час від часу з'являються в інформаційному просторі, до людей з інвалідністю ставляться як до людей залежних, неспроможних про себе дбати, «не таких» як усі інші.

Ці оціночні бар'єри зазвичай і формують ставлення до людей з інвалідністю як до об'єктів жалю чи благодійництва, а не повноцінних громадян. Існує думка, що «інвалідами» людину роблять бар'єри – стереотипи й судження щодо людей з інвалідністю (ментальний бар'єр), економічні бар'єри, інституційні бар'єри, пов'язані із законами та політикою, а також бар'єри доквілля, такі як фізична недоступність, обмеження в інформації та комунікації. Бар'єри породжують дискримінацію, вилучають особистість із суспільного життя та ставлять осіб з інвалідністю у становище, що принижує їхню гідність.

Вчені виділяють п'ять тригерів, які можуть підвищити рівень сприйняття теми людей з інвалідністю:

- 1) Узгодження – розповідь про героя – людину з інвалідністю – через призму «ти схожий на мене». Показ характеристик, які виходять за рамки інвалідності, свідчать про те, що люди з обмеженими можливостями є, здебільшого, такими ж, як і всі інші.

2) Подібність – створення емоційних зв'язків за допомогою використання загальнолюдських якостей. Для цього важливо давати «голос» людині з інвалідністю, щоб вона сама розповідала про себе, свою історію, досягнення або ж навпаки падіння.

3) Знаменитості – використання відомого актора для виконання ролі людей з інвалідністю у кіно, виставах тощо. Ця техніка викликала чимало суперечок. Деякі вважають, що лише особи з інвалідністю повинні виконувати ролі людей з інвалідністю. Але відоме ім'я може привернути увагу до програми/фільму/вистави і дає впевненість, що передача залучить якомога більше глядачів.

4) Випадкове включення – участь людей з обмеженими можливостями у всіх рівнях програмування та виробництва. «Голос» людей з інвалідністю має бути присутнім не тільки в матеріалах про інвалідність.

5) Навчальні/інформаційні короткі сюжети – використання коротких, навчальних чи інформаційних програм для вирішення певної проблеми та передачі її з точки зору людей з інвалідністю [86]

Отже, репрезентація людей з інвалідністю у медіа – це шлях до формування образу людини з інвалідністю у соціумі. Неправильне вживання лексики, зловживання віктимізацією чи героїзацією образу людини з інвалідністю за допомогою візуального зображення та текстового опису можуть призвести до сприймання людей з інвалідністю як окремої касти суспільства, що суперечить політиці інклюзії.

РОЗДІЛ 3

ОСОБЛИВОСТІ РЕПРЕЗЕНТАЦІЇ ОБРАЗУ ЛЮДИНИ З ІНВАЛІДНІСТЮ І МЕДІАТЕКСТАХ ЗАПОРІЗЬКИХ ЗМІ

3.1. Комунікативні стратегії формування образу людини з інвалідністю в регіональних онлайн-медіа

Регіональні медіа, зокрема інформаційні портали, є складовою громадянського суспільства і виконують важливу функцію формування колективної думки на окремих територіях. Дослідники діяльності регіональних ЗМІ зазначають, що на сьогодні першочерговим для них є збереження історичної свідомості населення регіону та формування іміджу Малої Вітчизни, що зберігає етнічні особливості краю та продовжить загальнонаціональну ідею [58].

Польська журналісткознавчиня Й.Кемпа-Ментрак виокремлює наступні функції регіональних медіа:

- гносеологічна (забезпечення аудиторії знанням щодо навколишньої дійсності);
- переконання (роз'яснення відповідних суспільних зв'язків та стосунків);
- контролю (за владою, бізнесом тощо);
- мотивації (стимулювання суспільства до різного роду дій);
- інтеграції (інклюзія різних соціальних груп та згуртування);
- соціалізації;
- розважальна [135, 17].

Функція інтеграції, яка забезпечує репрезентацію людей з інвалідністю, покликана бути важелем для зміни ставлення суспільства до проблематики інвалідності. Засоби і методики, що використовують в регіональних мас-медіа,

мають безпосередній позитивний або негативний вплив на життя людей з інвалідністю.

Дослідження репрезентації образу людини з інвалідністю у медіатекстах запорізьких ЗМІ, зокрема комунікативних стратегій формування іміджу людей з інвалідністю, проводилося на основі вибірки тематичних матеріалів у період з січня 2019 року по грудень 2021 року, а саме в останній місяць кожного кварталу року (березень, червень, вересень, грудень). Аналізувалися зокрема публікації на сторінках наступних онлайн-медіа: «061.ua» [1], «Актуально» [6], «Forpost» [131] та «Перший запорізький» [79].

Вибір певних комунікаційних стратегій відображення реальності акцентує увагу аудиторії на окремих аспектах проблематики, що робить їх значно помітнішими. У результаті це створює викривлений дисгармонійний образ людей з інвалідністю в цілому. Наприклад, журналісти доволі часто у висвітленні теми, проблеми або ситуації зосереджують увагу не на особистості, а на її інвалідності.

Різні комунікативні стратегії розглядаються дослідниками з окремих точок зору, щоб зосередитися на певних їх сферах. Зазначимо, що стратегія визначається як процес розробки та реалізації комунікативного завдання, що створюється для здійснення ефективного впливу на адресата, а також як один зі способів структурування мовленнєвої поведінки відповідно до комунікативної мети учасника спілкування. З іншого боку тактика є шляхом реалізації стратегії та способом мовленнєвого впливу, інакше сукупністю засобів. В межах однієї стратегії можна виокремити декілька мовленнєвих тактик.

Для дискурсу регіональних медіа найбільш релевантним є визначення комунікативної стратегії як системи мовленнєвої діяльності, що націлена на досягнення адресантом комунікативної мети. Згідно до цього тлумачення стратегія є базовою складовою комунікативно-прагматичного аналізу регіонального дискурсу. Як зазначають дослідники, стратегія також є певним

надзавданням та розглядається з боку основних понять лінгвопрагматики – комунікативної мети, інтенції, мовленнєвого акту [51, 21].

Нашою метою є розглянути комунікативні стратегії та мовленнєві засоби, що використовуються у журналістських матеріалах на новинних сайтах Запоріжжя та визначити, яким чином вони допомагають реалізовувати комунікативне призначення. Зазначимо, що комунікативним призначенням саме інклюзивного дискурсу є його функція інтеграції – зображення людей з інвалідністю як невід’ємної частини гармонійного суспільства.

Журналістським матеріалам, що торкаються проблематики людей з інвалідністю характерні наступні цілі: інформування людей з інвалідністю, інформування про людей з інвалідністю, формування образу людей з інвалідністю (позитивного чи негативного), якщо таке завдання стоїть перед журналістом.

1. Найважливішою можна зазначити інформаційно-роз’яснювальну стратегію, оскільки провідна тенденція спілкування в засобах масової інформації – це поширення інформації та її пояснення або інтерпретація. До головних тактик цієї стратегії належать тактика інформування та тактика роз’яснення [24].

В тактику інформування закладено сухий факт, подію або дані, поширення яких має актуальність та доцільність. У матеріалах, що публікувалися на онлайн-ресурсі «061.ua», ця тактика застосовувалася найчастіше. Це можна відслідкувати в наступних матеріалах: «Запоріжці можуть отримати пільговий кредит на житло» [41] від 1 березня 2019 року (повідомляється конкретна інформація про початок прийому заявок на вигідне кредитування та категорії населення, що підлягають програмі, серед яких учасники Революції Гідності з інвалідністю), «Запоріжці з інвалідністю I та II груп по зору отримають матеріальну допомогу» [40] від 26 березня 2019 року (коротко інформується про міську програму допомоги, розмір допомоги, термін та кількість людей, що отримають цю допомогу), «В громаді під Запоріжжям з’явиться «соціальне таксі» [10] від 7 грудня 2019 року

(повідомляється факт прийняття рішення про купівлю автомобілю «соціального таксі», його призначення), «З пожежі в багатоквартирному будинку запорізькі рятівники винесли жінку з інвалідністю» [36] від 17 березня 2020 року (інформується про надзвичайну подію, роботу служби ДСНС Запоріжжя та порятунок постраждалої), «Гумове покриття та тактильна плитка: на Хортиці збудували сучасний стадіон» [27] від 1 вересня 2021 року (журналісти повідомляють про факт закінчення реконструкції спортивного майданчика, його характеристики та інклюзивність), «У Запоріжжі скоїли розбійний напад на жінку з інвалідністю: грабіжники представилися працівниками пошти» [112] від 29 грудня 2021 року (повідомляється про факт грабежу, обставини, затримання підозрюваних та інкриміновані статті).

Аналогічно до публікацій «061.ua», тактика інформування притаманна журналістським матеріалам на запорізькому сайті «Актуально». Наприклад, у публікації «У Запоріжжі 848 містян з інвалідністю I та II груп по зору отримують матеріальну допомогу» [101] від 26 березня 2019 року аналогічно повідомляється про міську програму допомоги, її розмір, вже у заголовку вказана кількість людей, що отримують цю допомогу. У матеріалі «На трасі Бориспіль-Дніпро-Запоріжжя-Маріуполь для осіб з інвалідністю зроблять доступною транспортну інфраструктуру» [70] від 17 червня 2019 року інформують про проект облаштування 11 пандусів та вказані терміни. Публікація «Допомога дітям з інвалідністю, житло для молоді та електронна плата за проїзд: депутати збираються на 49-ту сесію міськради (ПИТАННЯ)» [33] від 13 березня 2020 року інформує про питання, що будуть розглянуті депутатами, серед яких згадується виділення допомоги для дітей з інвалідністю. У матеріалі «Запорізьким паралімпійцям та спортсменам з інвалідністю президент призначив стипендії» [44] від 14 вересня 2020 року повідомляється про підписання наказу, а також наводяться дані з нього – список стипендіантів із Запоріжжя. Матеріал від 25 червня 2021 року «У Запоріжжі дівчина з інвалідністю третій день не виходить на зв'язок з родичами» [105] інформує про зникнення дівчини та надає її прикмети. У

публікації «Запорізький транспорт обладнають під потреби людей з інвалідністю» [43] від 3 грудня 2021 року повідомляється про заплановану модернізацію громадського транспорту згідно міської програми, та вказується обладнання, що буде встановлене у транспорті.

Тактику інформування також можна було спостерігати у більшості публікацій порталу «Forpost». Зокрема, у матеріалі «Проголосують усі: як віддати свій голос, якщо ви людина з інвалідністю або переселенець?» [87] від 11 березня 2019 року подавалася інструкція від громадської організації «Опора» щодо тимчасової зміни місця голосування, матеріал «Славнозвісний злочинець на інвалідному візку відзначився в Запоріжжі – зарізав безхатченка» [90] від 9 червня 2019 року повідомляє про подію, а саме інформує про вбивство, його обставини та дії правоохоронців, публікація «У Запоріжжі з'явиться перший центр соціальної реабілітації для людей з інвалідністю» [108] від 7 грудня 2020 року інформує про початок будівництва сучасного реабілітаційного центру, його розмір та майбутнє призначення. Також на інформуванні аудиторії зосереджувалася увага у матеріалі «У Запоріжжі жінка з інвалідністю ледь не згоріла в пожежі» [106] від 22 березня 2021 року, який повідомляє про надзвичайну подію, а саме час, місце, обставини та дії рятувальників, у публікації «На Запоріжжі судитимуть чоловіка, який на підпитку задушив свою співмешканку з інвалідністю» [68] від 29 червня 2021 року, в якій аналогічно повідомлялася інформація про кримінальний злочин, у замітці від 9 грудня 2021 року «Туалет не працює: у вбиральні для людей з інвалідністю на Хортиці у Запоріжжі зберігають гірлянди» [95], в якій інформують про порушення технічних норм у громадському місці, що спричиняє дискомфорт для людей з інвалідністю, та у публікації про ще одне порушення від 17 грудня 2021 року «У Запоріжжі підприємці встановили МАФ на місці для парковки людей з інвалідністю» [110].

Оскільки головним завданням регіональних ЗМІ є інформування, то тактики інформування у більшості своїх матеріалів дотримувалося і онлайн-видання «Перший запорізький». Зокрема, у публікації «У Бердянську відкрили

дитячий садок і реабілітаційний центр для дітей з інвалідністю: реконструкцію профінансував Євросоюз» [96] від 2 березня 2019 року інформують про подію, а саме відкриття двох закладів після реконструкції у рамках грантової програми, про бюджет реконструкції, терміни робіт та самі зміни, яких зазнала будівля. Матеріал «У Запоріжжі схвалили отримання пільг для підприємств, де працюють інваліди» [113] від 13 червня 2019 року повідомляє про результати засідання регіональної комісії з питань діяльності підприємств та організацій громадських організацій інвалідів Запоріжжя, а саме схвалення податкових пільг. У матеріалі «Укрзалізниця запустила функцію онлайн-замовлення спеціальних вагонів для людей з інвалідністю» [118] від 16 вересня 2019 року коротко повідомляється про можливість замовити таку послугу та надають коротку інструкцію, як це зробити. Публікація «В Запорізькій області в супермаркетах для пенсіонерів «виділять» окремі години» [16] від 24 березня 2020 року інформує про нові карантинні норми, введені для забезпечення вразливих груп населення, зокрема людей з інвалідністю, під час коронавірусної пандемії. У замітці «В Запоріжжі згвалтували чоловіка з інвалідністю» [13] від 3 вересня 2020 року повідомляється про факт злочину, час, місце та обставини події. Репортаж «В Запоріжжі у відновленому після пожежі відділенні інфекційної лікарні з'явилася палата, адаптована для потреб маломобільних пацієнтів» [15] інформує аудиторію про подію, а саме відкриття спеціальної палати, та повідомляється, як саме вона була адаптована для цього.

Значний відсоток вказаних вище публікацій усіх чотирьох видань окрім безпосереднього інформування також проводять роз'яснення щодо тих чи інших подій, даних або фактів, надають додаткову інформацію, яка дозволяє більш глибоко зануритися у тему, прослідкувати логічні зв'язки тощо. Таке роз'яснення відбувається у рамках наступної тактики інформаційно-роз'яснювальної стратегії, а саме тактики роз'яснення.

Запорізький інформаційний портал «061.ua» досить часто у власних публікаціях, що так або інакше стосуються людей з інвалідністю, вдається до

розширеного подання інформації. Наприклад, у згаданому вище матеріалі «Запоріжці можуть отримати пільговий кредит на житло» [41] від 1 березня 2019 року окрім інформування про початок прийому заяв детально пояснюються умови кредитування, а також надається коротка інструкція для тих, хто входить до пільгових категорій. У публікації «Кабмін пообіцяв компенсувати купівлю житла 10 запорізьким бійцям» [10] від 20 червня 2019 року окрім інформації про ухвалення рішення додатково повідомляється про постанову уряду щодо виділення коштів для людей з інвалідністю, набутою у результаті бойових дій. Аналогічно у журналістському матеріалі «У Запоріжжі Фонд соцзахисту інвалідів відсудив у комунального «Металурга» 215 тисяч гривень штрафу» [114] від 22 червня 2021 року роз'яснюється причина конфлікту, трактується дійсне рішення суду, пояснюються логічно-наслідкові зв'язки, тобто офіційну інформацію роблять доступною для широкої аудиторії.

Онлайн-портал «Актуально» також публікує матеріали з роз'ясненнями, хоча їх кількість значно менша. Наприклад, розширена інформація подається у матеріалі «Запорізьку філармонію переобладнають під потреби людей з інвалідністю» [45] від 6 грудня 2019 року. Публікація повідомляє про заяву голови облдержадміністрації на прем'єрі інклюзивного спектаклю, в ній також наводиться пряма мова, а також уточнюється, як саме планується обладнати філармонію. У замітці «В Запоріжжі просять вирішити проблему з місцями парковки для водіїв з інвалідністю» [14] від 15 грудня 2020 року йдеться мова про петицію від запоріжців, та роз'яснюється, як саме вона має посприяти вирішенню проблеми. Публікація «У місті Запорізької області запрацює «соціальне» таксі для людей з інвалідністю» [117] від 8 грудня 2021 року пояснює сутність поняття, у ній також роз'яснюється механізм подачі заявок від громадян, та додатково вказується, що у тому ж місці планується створити центр соціального супроводу.

На сайті «Forpost» також присутні матеріали з роз'ясненнями. Серед них: «Проголосують усі: як віддати свій голос, якщо Ви людина з інвалідністю

або переселенець?» [87] від 11 березня 2019 року (покроково роз'яснюється, як змінити місце голосування, які документи для цього необхідні, як залишити заявку для голосування з дому тощо), «У Запоріжжі з'явиться перший центр соціальної реабілітації для людей з інвалідністю» [108] від 7 грудня 2020 року (роз'яснюються передумови, детально описується процес роботи з ідеєю, надається коментар від голови громадської спілки), «Туалет не працює: у вбиральні для людей з інвалідністю на Хортиці у Запоріжжі зберігають гірлянди» [95] від 9 грудня 2021 року (надається роз'яснювальний коментар від громадської організації щодо того, у чому саме полягає порушення).

Публікації, що створені у рамках тактики роз'яснення, також наявні і на сторінках порталу «Перший запорізький». Відтак у статті «У Запорізькій області у 60 % дитячих садків немає пандусів для осіб з інвалідністю» [116] від 22 березня 2019 року роз'яснюються результати роботи комітету забезпечення доступності осіб з інвалідністю та інших маломобільних груп населення до об'єктів соціальної та інженерно-транспортної інфраструктури, надаються коментарі уповноважених осіб. У публікації «У Запоріжжі схвалили отримання пільг для підприємств, де працюють інваліди» [113] від 13 червня 2019 року детально розповідається про два підприємства, які отримали ці пільги, а також про підприємство, у адресу якого надійшли скарги від податківців. У матеріалі «На Запоріжжі чоловік підірвав гранату у власному будинку: поліція розповіла подробиці» [69] роз'яснюються обставини надзвичайної події, що сталися з чоловіком, який має інвалідність.

Варто зазначити, що з огляду власної специфіки, інформаційно-роз'яснювальна стратегія, згідно до аналізу публікацій, які стосуються людей з інвалідністю, притаманна кожному розглянутому матеріалу.

2. Наступною розглянемо стратегію формування емоційної реакції адресата. У матеріалах, що стосуються людей з інвалідністю, ця стратегія реалізується наступними тактиками: акцентуванням на самій інвалідності героїв матеріалів, використанням емоційно забарвленої образної лексики та

сторітелінгом, який допомагає аудиторії поглянути на світ очима людей з інвалідністю.

Регіональний інформаційний портал «061.ua» нерідко використовує засоби стратегії формування емоційної реакції задля збільшення аудиторії. Це яскраво показано вже у заголовку публікації «Чоловік з інвалідністю, який тримав у страху геріатричний пансіонат, порізав у Запоріжжі людину» [124] від 8 червня 2019 року, де вираз «тримав у страху» є емоційно забарвленим та викликає у читача інтерес до передісторії, а слово «порізав» є більш образним варіантом виразу «наніс ножові поранення», що також збільшує емоційну напругу. У самому тексті також присутні такі емоційно забарвлені слова та вирази, як «порізав», «збирав «данину», «зробив для себе висновки», «в неадекватному стані», Те, що обвинувачений має інвалідність, а саме не здатний ходити, у публікації повідомляється скоріше як факт.

Дещо у іншому форматі використовуються засоби стратегії формування емоційної реакції адресата у матеріалі «2/3 закладів на головному проспекті Запоріжжя не обладнані пандусами: усього 15 зроблені по правилам» [2] від 30 червня 2019 року. У цьому випадку журналістське розслідування поєднується зі сторітелінгом, у центрі розповіді постає головний герой, очима якого показується піднята проблема: «З народження Георгій живе з ДЦП і для пересування по місту часто використовує візок з електроприводом... Він навчився пересуватися по місту і навіть подорожувати. А для тих, у кого не такий досвід, як у Георгія, у нас погані новини...» У цьому випадку використовується ще і емоційно забарвлений вираз «для тих у нас погані новини».

Активно використовується емоційно забарвлена лексика у публікації «Наші діти – не сміття»: під стінами облради мітингували батьки дітей та педагоги з інтернатів» [73] від 12 грудня 2019 року. Яскравими прикладами такої є слова та вирази: «не ображайте дітей-інвалідів», «руки геть», «це жах», «дуже важко». Як елементи сторітелінгу використовуються коментарі батьків та викладачів, що дозволяють читачам зрозуміти мотивацію мітинкуючих:

«...Я дитину забираю кожен день і не залишаю в інтернаті з ночівлею. Тепер нам кожен день доведеться добиратися у іншу частину міста та витратити на дорогу декілька годин...», «...Нас хочуть перевести до Кам'янського інтернату. Він знаходиться від Василівки за 20 кілометрів і від траси необхідно добиратися майже три кілометри пішки. Там є лише одна зупинка. Дітям туди дуже важко їхати...», «...У нашому інтернаті для кожного є особливий підхід із урахуванням складності завдань... Діти з радістю ходять до школи, у них тут є сформований колектив і є свій мікроклімат. Я бачу, як дитині тут добре».

Елементи розповіді, що викликають емоційну реакцію у аудиторії, притаманні і матеріалам регіонального новинного ресурсу «Актуально». Наприклад, у публікації від 12 вересня 2019 року «В Запоріжжі дівчина з інвалідністю зіграє головну роль у спектаклі» [12] головний акцент знаходиться саме на тому, що головну роль гратиме «дівчина з інвалідністю», хоча героїня матеріалу заснувала цей театр, і окрім нього має безліч занять, про які говориться у самому тексті. Окрім цього, інформація про спектакль знаходиться у кінці матеріалу, а три перші абзаци присвячені розповіді про її інвалідність та життя з нею. Присутня і емоційно забарвлена лексика: «...Маріанні пощастило – її підтримує її сім'я, окрім того, у дівчини бойових характер та величезна сила волі», «...люди зазвичай опиняються закритими у чотирьох стінах...», «...крісло не заважає Маріанні жити повноцінним життям...» тощо.

У матеріалі «Потрібна термінова операція: адвокат розповіла про стан побитої у Запоріжжі дівчинки з інвалідністю» [81] також акцентується увага на інвалідності постраждалої, а про те, що є ще двоє постраждалих, згадується лише один раз. Використовується емоційно забарвлена лексика: «була вимушена», «терміново». Також присутні елементи сторітелінгу: «...Сім'я Євгенії знаходиться у складних умовах. Батько Євгенії довгий час не працює владштований. Мама була вимушена піти від батька Євгенії. У Євгенії є молодша сестричка, їй 8 років. Євгенія, мама і сестра живуть в гуртожитку, у

кімнаті менше 7 кв. м...», що мають викликати у читача співпереживання та жалість.

Засоби стратегії формування емоційної реакції присутні і в деяких матеріалах порталу «Forpost». Яскравим прикладом є публікація від 26 березня 2019 року «Людина з інвалідністю «кошмарить» пацієнтів геріатричного пансіонату в Запорізькій області» [59], де вже у заголовку присутнє, хоча і винесене в лапки, але емоційно забарвлене слово «кошмарить». У самому тексті цей засіб використовується неодноразово: «у не дуже віддалених місцях», «життя стало пеклом», «рецидивіст», «жити по власним правилам», «почалося беззаконня», «ображають старих людей», «п'янки і гулянки», «відбирали останні гроші», «ображають бабусь і дідусів», «безсильні», «не соромляться хамити», «безвихідне положення».

Активно використовується емоційно забарвлена лексика й у такому матеріалі, як «У Запоріжжі Святий Миколай встигне всіх привітати: діти з інвалідністю отримають подарунки» [111] від 19 грудня 2019 року: «малеча», «на жаль», «приємні подарунки», «гарний настрій». Також вона присутня у публікації «У Запоріжжі підприємці встановили МАФ на місці для парковки людей з інвалідністю» від 17 грудня 2021 року: «обурені», «коментатори обурені і гніваються», «на кожному кроці».

У матеріалі «У Запоріжжі зухвалим чином пограбували жінку з інвалідністю: крадіїв затримано» [107] від 29 грудня 2021 року емоційна напруга підвищується вже у заголовку за допомогою емоційно забарвленого «зухвалим чином». В тексті ця тенденція продовжується: «зухвале пограбування», «увірвалися». Окрім того, увага читачів зосереджується на інвалідності постраждалої, що також винесено в заголовок і неодноразово вказується у тексті: «жінка з інвалідністю», «пересувається за допомогою колісного крісла».

У публікаціях новинного сайту «Перший запорізький» також використовуються засоби стратегії формування емоційної реакції. Серед них найчастіше зустрічається емоційно забарвлена образна лексика, така як у

публікації «Творчість на рівних. Як при підтримці ЄС у Запоріжжі відкривають студії для людей з інвалідністю» [93] від 12 грудня 2019 року: «вимушені існувати фактично у чотирьох стінах», «закриті у чотирьох стінах», «пощастило», «бойових характер», «величезна сила волі», «повноцінне життя», «кволий», «страшний», «надихати», «яскравими, веселими, красивими та епатажними», «нещасливі люди», «залишаються оптимістами» тощо. Також у великому матеріалі присутні елементи сторітелінгу – розповідь про засновницю інклюзивного театру, її пряма мова, а також історія учасниці іншого інклюзивного проекту.

У матеріалі «Гуляйполець з інвалідністю вигравіював Святого Миколая алмазними борами» [26] від 19 грудня 2019 року також використовується елемент сторітелінгу – коротка історія героя публікації: «...Григорій Тищенко має інвалідність з дитинства, він не може підняти руки. Тож пише ікони та картини сидячи, розмістивши лист між колінами...». У заголовку публікації робиться акцент на інвалідності митця, що також сприяє збільшенню переглядів новини, оскільки він апелює до співчуття аудиторії.

До емоцій читачів звертаються і у матеріалі «На Запоріжжі налагодили виробництво медичних масок» [67] від 14 березня 2020 року. Емоційну напругу створюють вже у ліді статті: «Через світову пандемію коронавірусу, українську паніку, а також корупційну складову, в Україні та на Запоріжжі зокрема утворився дефіцит медичних масок. Цю проблему зголосилися вирішити члени Мелітопольського міського товариства людей з інвалідністю...». Засоби стратегії формування емоційної реакції використовують і у заголовку публікації «У Запоріжжі згвалтували чоловіка з інвалідністю» [13] від 3 вересня 2020 року, де акцентується увага на інвалідності постраждалого. Емоційно забарвлена лексика наявна і у тексті замітки: «моторошна подія».

З огляду на журналістські матеріали, проаналізовані вище, у регіональних онлайн-виданнях звернення до емоційності читача притаманна більш розгорнутим жанрам – статтям та репортажам, або заміткам, які

присвячені нетиповим надзвичайним подіям. Метою таких матеріалів є розповідь про людей з інвалідністю суспільству, формування певної громадської думки. У випадку, коли матеріал створений для людей з інвалідністю, інформація подається коротко та офіційно.

3. Аргументативна комунікативна стратегія зосереджена виключно на ставленні аудиторії до тієї чи іншої події, головною метою стратегії є переконання. У матеріалах, що створені у рамках цієї стратегії, журналісти використовують фактичні дані, думки експертів, об'єктивні оцінки, та різні їх комбінації, що притаманно аналітичним статтям та їх форматам. Стратегія реалізується наступними тактиками: тактика проведення аналогії, тактика вказання на перспективу, тактика контрастивного (порівняльного) аналізу, тактика ілюстрування, тактика обґрунтованих оцінок, тактика інклюзивності та покликання на авторитет. Однак не всі ці тактики використовуються у публікаціях, що стосуються людей з інвалідністю.

Доволі поширеною у журналістських матеріалах є тактика вказання на перспективу, яка дає аудиторії уявлення про те, що інклюзивний напрям розвивається, люди з інвалідністю є, вони задіяні в цьому напрямі, займаються організацією та проведенням різних заходів. У публікації «Запоріжців запрошують підтримати всеукраїнський проєкт «Сильні духом», навчившись малювати море» [42] на сайті «061.ua» від 12 березня 2019 року планування такого роду згадується декілька разів: «...планують провести ще одну виставку, в якій на цей раз візьмуть участь люди з інвалідністю з різних міст України...», «...у найближчий час вона планує на зустрічі з представниками міського департаменту культури та туризму домовитися, щоб вони допомогли з заселенням моделей з інвалідністю на час зйомок...», «...якщо все вийде, розповідає Маріанна Смбалян, то потім запорізька виставка поїде у Київ, а київська – у Запоріжжя...», «...щоб усе реалізувати, команда «Сильні духом» збирають кошти за допомогою майстер-класів...».

Не менш популярною у статтях на інклюзивну тематику є тактика ілюстрування, тобто використання фактів і конкретних прикладів. У випадку

з матеріалами про людей з інвалідністю – це розповіді про їх життя, яке мало чим відрізняється від життя пересічних громадян, історії успіху тощо. У публікації «Не жалійте його: історія про те, як запорізький айтишник з ДЦП працює двома пальцями, подорожує та мріє» [75] на сайті «061.ua» від 12 грудня 2019 року головний герой матеріалу є прикладом людини з активною життєвою позицією та прагненням до розвитку. Розповідається також і про його сім'ю, що підтримує всі прагнення хлопця. У цьому ж матеріалі можна зустріти і засоби тактики порівняння, при цьому використовується досвід родини, що подорожувала і бачила різницю між громадським простором України та світу: «Зручно всюди, де не у нас, - з сумом розповідає батько Микола. – Ми були в Туреччині, Єгипті, Греції: майже всюди у людей з інвалідністю немає таких проблем: є з'їзди, пандуси, спеціально облаштовані туалети і транспорт, є спеціальні ліфти... Там люди проблем не мають, вони пересуваються по місту вільно, без супроводу, користуються громадським транспортом, потягами, літаками – вони не обмежені у пересуванні...», «...Я бачив за час поїздки більше людей на колясках на вулиці, ніж за все життя в Україні...»

У цьому ж матеріалі присутні елементи тактики інклюзивності, тобто апелювання до рівності та різноманіття як суспільної норми. Для цього цитується головний герой розповіді та його мама: «...для мене найважливіше – щоб до мене ставилися, як до нормальної людини... Не треба жалості», «...у кожної людини свої труднощі, це не означає, що ми ні на що не здатні».

Ще у одному матеріалі порталу «061.ua» під заголовком «Скований спортсмен: історія запорізького футболіста з діагнозом БАС» [89] від 18 вересня 2021 року наявна тактика покликання на авторитет. Її специфіка полягає у використанні відомих визначних особистостей, їх цитат, життєвого досвіду, для більш глибокого розуміння піднятої у матеріалі проблематики через знайомі образи. У зазначеній публікації журналіст при поясненні діагнозу головного героя апелює до особистості всесвітньо відомого науковця:

«...Найвідоміший пацієнт з БАС – англійський фізик-теоретик Стівен Хокінг, саме тому хворобу часто називають його ім'ям...»

Засоби аргументативної комунікативної стратегії використовуються і у публікаціях онлайн-видання «Актуально». Наприклад, у матеріалі «В Запоріжжі дівчина з інвалідністю зіграє головну роль у спектаклі» [12] від 12 вересня 2019 року присутня тактика ілюстрування. Розповідається, який стиль життя веде героїня історії: «...Інвалідний візок не заважає Маріанні жити повноцінним життям. Вона працює на телебаченні ведучою, ходить на концерти та фестивалі, проводить виставки в запорізьких галереях і навіть викладає...». Як засіб порівняння наводиться її цитата: «...Звичайно, в Європі люди з інвалідністю живуть зовсім на іншому рівні, до якого нам дуже далеко». Вказання на перспективу проявляється як аналіз ситуації та процес її зміни як загалом, так і на конкретних прикладах: «...але і у нас ситуація повільно починає змінюватися і люди з інвалідністю потроху починають проявляти себе в у різних сферах...», «...пандус для підйому на сцену планується презентувати тільки у день прем'єри...». На основі останньої тактики побудовано матеріал «Запорізьку філармонію переобладнають під потреби людей з інвалідністю» [45] від 6 грудня 2019 року.

Засоби аргументативної комунікативної стратегії притаманні і одній публікації запорізького видання «Forpost». Це стаття «У Запоріжжі з'явиться перший центр соціальної реабілітації для людей з інвалідністю» [108] від 7 грудня 2020 року, у якій також прослідковується тактика вказання на перспективу, а саме в таких словосполученнях: «в центрі будуть», «хочемо спробувати об'єднати», «очікує реконструкція і проведення необхідних ремонтних робіт». Інші публікації порталу зосереджені на двох попередніх стратегіях.

У публікаціях видання «Перший запорізький» ознаки аргументативної стратегії також зустрічаються нечасто. Лише у матеріалі «Творчість на рівних. Як при підтримці ЄС у Запоріжжі відкривають студії для людей з інвалідністю» [93] від 12 вересня 2019 року, аналогічно до подібних

публікацій на сайтах «061.ua» та «Актуально», використовуються засоби тактики ілюстрування («...У засновниці і режисера театру Марії Смбалян – спинальна аміотрофія Вердніга-Гоффмана...»), тактики інклюзії («...половина акторської трупи – люди з інвалідністю різного характеру...»), контрастивного аналізу («...Люди з діагнозом на кшталт мого в Україні часто опиняються закритими в квартирі... За кордоном, звичайно, все не так...») тощо.

Отже, запорізькі онлайн-медіа для формування образу людини з інвалідністю використовують три комунікативні стратегії. Найважливішою та найуживанішою є інформаційно-роз'яснювальна стратегія, що базується на функції поширення інформації, а також її поясненні або інтерпретації (тактика інформування, тактика роз'яснення), часто застосовується стратегія формування емоційної реакції для збільшення залучення аудиторії (акцентування на інвалідності, емоційно забарвлена лексика, сторітелінг), і найменш популярною є аргументативна стратегія, зосереджена на переконанні (проведення аналогії, вказання на перспективу, контрастивний аналіз, ілюстрування, обґрунтована оцінка, тактика інклюзивності та покликання на авторитет).

3.2. Вживання нетолерантної лексики в публікаціях новинних порталів Запоріжжя

Слова, словосполучення і фразеологізми, що використовуються журналістами у засобах масової інформації, безпосередньо впливають на життя людей з інвалідністю у соціумі. Вибір певних слів серед інших робить акцент на цих термінах, у результаті чого вони краще запам'ятовуються аудиторії. Таким чином мас-медіа формують громадську думку і змінюють ставлення суспільства до проблематики інвалідності.

Перше, на що читач звертає увагу, коли ознайомлюється з публікацією, це заголовок. Заголовок коротко інформує про зміст статті, а також зацікавлює

реципієнта, що є особливо важливим для новинних сайтів. Клікбейтність заголовку, тобто здатність привернути увагу, спонукати перейти по посиланню, є головною умовою його формування при створенні матеріалу на онлайн-порталах. Цим зумовлена і специфіка складання заголовків для матеріалів про людей з інвалідністю.

Серед досліджуваних публікацій порталу «061.ua», у яких згадувалися люди з інвалідністю, зустрічалися й такі, у заголовку яких не акцентувалася увага на цьому. Найчастіше це були матеріали, в тексті яких люди з інвалідністю фігурували у переліку інших груп населення, так званих «пільгових категорій», тощо. Наприклад, публікації «Запоріжці можуть отримати пільговий кредит на житло» [41] від 1 березня 2019 року (згадуються учасники Революції Гідності з інвалідністю), «З початку року роботу знайшли 700 безробітних запоріжців» [37] від 19 березня 2019 року (у переліку вказано, що 23 людини з інвалідністю знайшли роботу), «У Запоріжжі більш ніж 10 тисяч дітей пільгових категорій отримають солодкі подарунки до Дня Святого Миколая» [103] від 14 грудня 2020 року, «Як працює Центр раннього втручання у Запорізькій області і чому такі заклади потрібні» [127] від 9 грудня 2021 року. З усього загалу досліджуваних публікацій (45) сім матеріалів згадували людей з інвалідністю у переліку, але не виділяли це у заголовку.

Нерідко заголовок узагальнював конкретне питання, що стосується людей з інвалідністю, до «соціальної» теми. Наприклад, у розслідуванні, що поєднувалося з історією людини з інвалідністю, заголовок надавав сухий факт: «2/3 закладів на головному проспекті Запоріжжя не облаштовані пандусами: усього 15 зроблені по правилам» [2], що окреслювало конкретну соціальну проблему. Аналогічно і з матеріалом «У Приморську з'явиться «соціальне таксі». У публікації «Монетизація пільг з субсидій: бюджет Запоріжжя в 2020 році на соціальну сферу значно збідніє» [66] подібне узагальнення пов'язано з великою кількістю розглянутих в тексті питань, окрім зменшення виплат для

людей з інвалідністю. З 45 матеріалів у заголовку до узагальнення вдавалися у восьми випадках.

Не акцентувалася увага на інвалідності і у деяких випадках висвітлення надзвичайних ситуацій чи резонансних подій, коли вони були більш клікбейтними, ніж згадка про інвалідність. Наприклад, у матеріалах: «В Енергодарі чиновник і підрядник вкрали на реконструкції дитячого майданчика 336 тис. грн» [11] від 12 березня 2021 року (йдеться мова про спеціальний дитячий майданчик для дітей з інвалідністю), «У Бердянську розшукали чоловіків, які врятували у шторм дітей, що тонули» [98] від 1 червня 2021 року (один з рятівників мав інвалідність через втрату ноги), «Мелітопольська поліція відкрила кримінальну справу через відео з побиттям підлітка» [61] від 1 вересня 2021 року (постраждалий має інвалідність), тощо.

В цілому з 45 матеріалів у 25 публікаціях в заголовках прямо не згадуються люди з інвалідністю. В деяких випадках використовуються слова та словосполучення, що опосередковано стосуються людей з інвалідністю: «пільги», «пільговий кредит», «пандуси», «соціальне», «пільгові категорії», «тактильна плитка», «інвалідний візок».

У той же час 20 матеріалів акцентують увагу на інвалідності одразу у заголовку. Найуживанішими є такі словосполучення як:

– люди з інвалідністю – вказано сім раз, зокрема і локалізоване «запоріжці з інвалідністю» («Запоріжці з інвалідністю I та II груп по зору отримують матеріальну допомогу» [101], «Як у Запоріжжі роблять протези для людей з інвалідністю: екскурсія на виробництво» [128] тощо);

– жінка з інвалідністю – вказано тричі («З пожежі у багатоквартирному будинку запорізькі рятівники винесли жінку з інвалідністю» [36]);

– діти з інвалідністю – вказано тричі («Звільнення головного лікаря дитбудинка «Сонечко»: батьки дітей з інвалідністю прийшли на сесію з плакатами» [48] та ін.);

- чоловік з інвалідністю – вказано двічі («Чоловік з інвалідністю, який тримав у страху геріатричний пансіонат, порізав у Запоріжжі людину» [124]);
- пряме вказання діагнозу – використовується двічі («Не жалійте його: історія про те, як запорізький айтішник з ДЦП працює двома пальцями, подорожує і мріє» [75] тощо)
- інваліди – вказано двічі, обидва рази у зазначенні спрощеної назви закладу, що офіційно має в назві термін «особи з інвалідністю» («Фонд соцзахисту інвалідів вимагає у комунального «Металурга» виплатити 215 тисяч гривень штрафу» [120]);
- діти-інваліди – використовується один раз («У Бердянську за гроші ЄС реконструювали центр реабілітації дітей-інвалідів і дитячий садок» [97]).

Зазначимо, що термін «інвалід» не є етичним, оскільки він дискримінує людину, а саме ідентифікує її по інвалідності, приховуючи за нею особистість. Цей термін наразі рекомендується замінювати на коректні «людина з інвалідністю», «особа з інвалідністю» тощо. Термін «діти-інваліди», хоча і використовується у науковій літературі відповідно чинного законодавства (здебільшого у медичній та юридичній сферах), з точки зору психології та етики є не коректним, тобто і у медіа-матеріалах його присутність небажана, тим більше у заголовку.

В цілому портал «061.ua» за досліджуваний період у 55 % матеріалів прямо не згадує людей з інвалідністю у заголовках, ще 45 % публікацій використовують відповідні терміни (у 7 % від загалу – неетичні) (Додаток).

У текстах досліджуваних матеріалів так або інакше згадувалися люди з інвалідністю. Окрім зазначених вище словосполучень, що використовуються в заголовках, у публікаціях порталу вживаються такі терміни, як: учасники Революції Гідності з інвалідністю, АТОшники з інвалідністю, учасники АТО/ООС з інвалідністю, водії з інвалідністю, моделі з інвалідністю, маломобільні групи населення, пільгова категорія населення, населення з

інвалідністю, жителі, що мають інвалідність, жителі громади з інвалідністю, люди з інвалідністю по зору, люди з порушеннями зору, люди в інвалідних візках, люди на інвалідних візках, люди на візках, люди, змушені пересуватися візком, люди з діагнозом, людина, що живе з ДЦП, пацієнт, пацієнт з БАС, має інвалідність, має порушення, глухоніма, пільговики, інваліди війни, інваліди-ліквідатори, люди з особливостями, діти з церебральним паралічем, діти з інтелектуальними порушеннями розвитку і затримкою психічного розвитку, діти з розумовою відсталістю, діти з особливими освітніми потребами, дітки з інвалідністю, діти з порушеннями аутичного спектру, діти з логопедичними проблемами, діти, що є особами з інвалідністю.

Серед зазначених термінів допустимими в рамках етики є ті, в яких особа ставиться на перше місце – населення, жителі, люди, діти, учасники АТО/ООС, учасники Революції Гідності тощо. Однак і серед таких наявні ознаки дискримінації, як у випадку з терміном «АТОшники з інвалідністю», де особистість знаходиться за узагальнюючим терміном, який не стосується інвалідності, або «люди з особливостями», «діти з логопедичними проблемами» чи «діти з особливими освітніми потребами». Також дещо ускладненим та некоректним є термін «діти, що є особами з інвалідністю», оскільки тоді мають бути діти, які не є особами. У переліку вказаних вище термінів є декілька, що прямо порушують етичні норми: глухоніма, пільговики, інваліди-ліквідатори, має порушення.

В цілому у текстах матеріалів порталу «061.ua» за досліджуваний період терміни, що називають людей з інвалідністю, використовуються 129 разів. З них найчастіше застосовуються терміни: люди/особи з інвалідністю (46 разів), діти з інвалідністю (15 разів), чоловіки/жінки з інвалідністю (10 разів), інші особові назви осіб з інвалідністю (13 разів), люди/особи/діти з певним діагнозом та люди/особи в/на інвалідних візках (13 разів), пацієнти/пацієнти з діагнозом (5 разів), групи/категорії населення (4 рази), інші терміни, що є некоректними (23 рази) [Додаток А]. З 45 досліджуваних матеріалів некоректна термінологія була наявна у 14 текстах.

Запорізьке онлайн-видання «Актуально» за досліджуваний період опублікувало набагато менше матеріалів, присвячених людям з інвалідністю, або таких, що опосередковано стосуються людей з інвалідністю, ніж портал «061.ua» – усього 15 публікацій. Однак це скоріш пов'язано зі значно меншою кількістю публікацій на сайті в цілому.

Особи з інвалідністю згадуються в кожному заголовку, на них у більшості випадків умисно акцентується увага аудиторії, як у матеріалі «В Запоріжжі дівчина з інвалідністю зіграє головну роль у виставі» [12], де тема матеріалу значно ширша і оповідає про мистецтво для всіх, або у матеріалі «У Запоріжжі чоловік переслідував, а потім згвалтував свого знайомого з інвалідністю» [115], де у самому тексті про інвалідність не згадується. Для цього застосовуються наступні терміни: жителі міста з інвалідністю, особи з інвалідністю, дівчина з інвалідністю (чотири рази), люди з інвалідністю (чотири рази), діти з інвалідністю, знайомий з інвалідністю, спортсмени з інвалідністю, водії з інвалідністю, мешканка Запоріжжя з інвалідністю. Зазначимо, що у 100 % публікацій, що стосуються людей з інвалідністю, журналістами використовувалися коректні терміни.

У самому тексті термінологія більш різноманітна, і дедалі частіше зустрічаються терміни, що наразі вважаються некоректними по відношенню до людей з інвалідністю. Окрім тих, що вживалися в заголовках, зустрічаються наступні: люди з діагнозом, люди з фізичними обмеженнями, люди з обмеженими можливостями, інваліди з дитинства, водії з інвалідністю, інвалід, інвалід з особливостями психофізичного розвитку, громадяни з інвалідністю, особи, що мають порушення опорно-рухового апарату, особи пільгових категорій, має інвалідність, жінка, що пересувається за допомогою колесного крісла. Серед зазначених словосполучень некоректними є «люди з фізичними обмеженнями», «люди з обмеженими можливостями», «інвалід» і його типи, а також слова на кшталт «порушення», «особливості» тощо.

У текстах публікацій новинного ресурсу «Актуально» терміни, які називають людей з інвалідністю, використовуються 36 разів.

Найуживанішими є словосполучення: люди/особи з інвалідністю (18 разів), інші особові назви осіб з інвалідністю (чотири рази), діти з інвалідністю (двічі). Регулярно у публікаціях з'являється некоректні терміни «люди з обмеженими можливостями», «інваліди» тощо (вісім разів, що становить 22 % від загальної кількості термінів). З 15 досліджуваних матеріалів некоректна термінологія присутня у шести [Додаток Б].

Регіональний новинний сайт «Forpost» розмістив за досліджуваний період 16 публікацій, що стосуються людей з інвалідністю. Мала кількість матеріалів на цю тему свідчить як про те, що на сайті загалом розміщується не багато матеріалів, так і про невисокий запит суспільства щодо цієї теми. В цілому кількість дописів майже збігається з результатами раніше дослідженого порталу «Актуально».

Інвалідність героїв матеріалів вказується в кожному заголовку, однак на відміну від порталу «Актуально», не завжди у коректній формі. Наприклад, у самому тексті публікації «Хірург запорізької лікарні забув витягти післяопераційний бинт: 30-річний хлопець може залишитися з інвалідністю на все життя» [123] жодного разу не згадується про можливу інвалідність, а у заголовку «Зеленський програв сім судів за час своєї каденції, один з них із запорізьким інвалідом війни» [49] окрім дезінформування заради клікбейту (судовий розгляд позовів ще тривав, у деяких випадках в апеляційному суді, про що говориться у статті) використовується некоректний термін.

Загалом у заголовках використовувалися наступні терміни: людина з інвалідністю, злочинець на інвалідному візку, чоловік на інвалідному візку, діти з інвалідністю, жінка з інвалідністю, дитина з інвалідністю, співмешканка з інвалідністю, інвалід війни. Найчастіше у назвах матеріалів зустрічається словосполучення «люди з інвалідністю» – п'ять разів.

Розмаїття термінології дещо розширюється у текстах публікацій. Окрім названих вище журналістами використовуються такі терміни: чоловік на візку, чоловік на інвалідному візку, пацієнт, постоялець з інвалідністю, жінка-інвалід, має інвалідність, тяжкохвора дитина, мають вади здоров'я, не може

пересуватися, люди з обмеженими можливостями, особи з інвалідністю внаслідок війни, громадянка, що пересувається за допомогою колісного крісла.

Кількість термінів, що називають людей з інвалідністю, у публікаціях «Forpost» за досліджуваний відрізок часу – 29. Найуживанішим є словосполучення «люди з інвалідністю» (11 вживань), близький до нього термін «особи з інвалідністю» журналістами не використовується ні у заголовках, ні в текстах публікацій. Серед зазначених словосполучень некоректними в рамках етики визначають такі: інвалід війни, жінка-інвалід, тяжкохвора дитина, має вади здоров'я, люди з обмеженими можливостями. В цілому у матеріалах вони були використані шість разів, що становить 20 % від загалу термінів [Додаток В]. З 16 публікацій некоректна термінологія наявна у шести.

Регіональний новинний ресурс «Перший запорізький» за досліджуваний період опублікував 28 матеріалів, що стосуються людей з інвалідністю. Це середній показник за кількістю матеріалів на цю тематику, порівняно з іншими розглянутими порталами.

З 28 публікацій у 13 в заголовках люди з інвалідністю прямо не згадуються. Як, наприклад, у публікаціях «У Запоріжжі АТОвцям виплатили 624 тисячі гривень матеріальної допомоги» [102], «Скандальне відео з маршрутки виявилось знятим не у Запоріжжі» [88] або «На Запоріжжі налагодили виробництво медичних масок» [67].

Одночасно з тим у 15 заголовках увага на цьому акцентується, часто – за використання некоректних термінів, як у публікації «У Запоріжжі схвалили отримання пілг для підприємств, де працюють інваліди» [113] або замітці «У Запоріжжі 70 помічників Святого Миколая привітали особливих дітей» [100].

Звертання до теми людей з інвалідністю у заголовках відбувається з використанням таких слів та словосполучень: особи з інвалідністю, люди з інвалідністю, діти з інвалідністю, інваліди, гуляйполець з інвалідністю,

особливі діти, чоловік з інвалідністю, чоловік без ніг, впала з інвалідного візка, жителі міста з інвалідністю, дівчина з інвалідністю, маломобільні.

В цілому видання «Перший запорізький» за досліджуваний період у 46 % публікацій не згадує людей з інвалідністю у заголовках, у 54 % – використовує відповідні терміни, з яких 14 % від загалу визнано некоректними [Додаток Г].

У текстах матеріалів наявна різноманітніша варіація термінів, що називають людей з інвалідністю. Окрім зазначених вище, журналістами використовуються наступні (як загальноприйняті, так і ті, що визнані некоректними): діти-інваліди, люди з порушеннями, виборці з інвалідністю, запоріжці з інвалідністю, люди з фізичними недоліками, інваліди по зору, люди на інвалідних візках, інваліди війни, люди з діагнозом, люди з фізичними обмеженнями, люди на візках, мають фізичні обмеження, діти з обмеженими можливостями, пасажир з тростиною, пільгові категорії, пільговики, сусідка з обмеженими можливостями, запоріжці з інвалідністю по зору, мають інвалідність, з особливостями психофізичного розвитку, відвідувачі з інвалідністю, діти пільгових категорій, прикуті до ліжка, запоріжанка, яка пересувається на інвалідному візку.

В цілому слова та словосполучення, що називають людей з інвалідністю, у текстах публікацій «Першого запорізького» використано 100 разів. Найуживанішими є терміни: люди/особи з інвалідністю (51 раз), локальні/фахові назви людей з інвалідністю (п'ять разів), діти з інвалідністю (п'ять разів). Зазначимо, що регулярно у матеріалах з'являються слова та словосполучення «інваліди», «діти-інваліди», «люди з порушеннями», «люди з фізичними обмеженнями», «люди з обмеженими можливостями» тощо, яких нараховується 30 від усього загалу, що складає найбільший відсоток використання некоректної термінології порівняно з іншими новинними порталами – 30 %. З 28 досліджуваних публікацій остання була наявна у 16, а це більш ніж 50 %.

Загалом некоректна термінологія по відношенню до людей з інвалідністю вживається журналістами усіх розглянутих запорізьких онлайн-ресурсів. Найменше некоректних термінів виявлено у публікаціях «061.ua», найбільше – у матеріалах видання «Перший запорізький», однак розрив між ними становить усього 11 %. Середній результат використання некоректних слів та словосполучень складає 22,5 % [Додаток Г]. Це свідчить як про недостатню професійність медійників, їх малу зацікавленість у розвитку та поширенні інклюзивних ідей, так і про відсутність контролю за цим питанням з боку влади, організацій та самої аудиторії.

Окремо слід зазначити, що питання використання термінології стосується не лише людей з інвалідністю. Журналістам регіональних запорізьких видань варто ознайомлюватися з поняттям деномінації людей без інвалідності. Контент аналіз публікацій показав, що навіть у матеріалах, які розповідають про культурні та мистецькі заходи, що проходять за участі широкого загалу, не згадуються люди без інвалідності або вживаються нейтральне «люди» чи «інші люди».

Отже, результати дослідження показали, що вживання нетолерантної лексики по відношенню до людей з інвалідністю притаманно всім розглянутим новинним порталам запорізького регіону, а саме виданнями «061.ua», «Актуально», «Forpost», «Перший запорізький» – 18 %, 22 %, 20 % та 30 % відповідно. При цьому вона зустрічається не лише в текстах, а й у заголовках публікацій, окрім матеріалів з сайту «Актуально». По відношенню до людей без інвалідності вживаються нейтральні «люди», «інші люди», або вони не згадуються зовсім.

3.3. Репрезентація людей з інвалідністю в журналістських матеріалах: жанрово-тематичний аспект

Жанрова та тематична різноманітність публікацій регіональних онлайн-видань, що репрезентують людей з інвалідністю, має певні особливості, специфічні для території, на якій вони працюють, соціальної проблематики, що підіймається в матеріалах, аудиторії, на яку розрахована інформація, та конкретного типу мас-медіа, а саме мережевих ЗМІ. Задля дослідження цих особливостей було проаналізовано загалом 104 журналістські матеріали, що публікувалися на сторінках чотирьох порталів Запоріжжя, а саме «061.ua», «Актуально», «Forpost» та «Перший запорізький».

Портал «061.ua» опублікував найбільшу кількість матеріалів, що прямо або опосередковано стосуються людей з інвалідністю, а саме 45. З них переважна кількість – це замітки та розширені замітки – 29 матеріалів. Вони найчастіше стосувалися конкретної події або склалися з довідкової інформації, як от матеріал «В громаді під Запоріжжям з'явиться «соціальне таксі» [10] або «У Запоріжжі відкрили штаб допомоги пенсіонерам та людям з інвалідністю» [104]. Також на теми, що стосуються людей з інвалідністю, випускалися репортажі та фоторепортажі – усього вісім матеріалів у цьому жанрі, які розповідали переважно про заходи – протести, мітинги, урочисті події: репортаж «Звільнення головного лікаря дитбудинку «Сонечко»: батьки дітей з інвалідністю прийшли на сесію з плакатами» [48], фоторепортаж «ЛГБТ, люди з інвалідністю та модульне містечко: у Запоріжжі відбулася екскурсія «Автобус прав людини» [56] тощо. Ще менше на порталі з'являється статей – усього чотири за досліджуваний період. Здебільшого у них підіймалися адміністративно-правові питання, як от у публікації «При Хортицькій реабілітаційній академії з'явиться наглядова рада» [84].

Інші журналістські жанри або не використовувалися взагалі, або були частково присутні у комбінації з більш популярними. Наприклад, ознаки жанру інтерв'ю наявні у матеріалі «Не жалійте його: історія про те, як

запорізький айтішник з ДЦП працює двома пальцями, подорожує та мріє» [75] у поєднанні з рисами статті, а у публікації «2/3 закладів на головному проспекті Запоріжжя не облаштовані пандусами: усього 15 зроблені по правилам» [2] інтерв'ю поєднано зі статтею та журналістським розслідуванням, риси якого наявні лише у цьому матеріалі.

Матеріалам порталу «Актуально» не притаманна жанрова різноманітність. З огляду на це слід зазначити, що ресурс зосереджується на швидкості подачі інформації більше, ніж на її роз'ясненні, про що свідчать переважаюча кількість заміток – 14 матеріалів з 15. Цей короткий та стислий жанр використовується журналістами видання для транслювання повідомлень і про надзвичайні події («У Запоріжжі чоловік переслідував, а потім згвалтував свого знайомого з інвалідністю» [115]), і про рішення влади («Запорізький транспорт переобладнають під потреби людей з інвалідністю» [43]). Зрідка трапляється комбінація жанру замітки та анонсу («У Запоріжжі дівчина з інвалідністю зіграє головну роль у виставі» [12]). Жанр статті серед досліджуваних матеріалів представлений один раз у публікації «Допомога дітям з інвалідністю, житло для молоді та електронна плата за проїзд: запорізькі депутати збираються на 49-ту сесію міськради (ПИТАННЯ)» [33]. Інші жанри журналістики серед матеріалів, що стосуються людей з інвалідністю, не присутні взагалі.

Журналістами видання «Forpost» для висвітлення проблем людей з інвалідністю використовуються лише два жанри. Найпопулярнішим є жанр замітки, з 16 публікацій у цьому жанрі створено 13, частина з яких у формі розширеної замітки («У Запоріжжі невідомі списали гроші з картки дитини з інвалідністю» [109], «У Запоріжжі підприємці встановили МАФ на місці для парковки людей з інвалідністю» [110] тощо). Ще у трьох випадках використовувався жанр статті: «Військовослужбовець домігся законних виплат по інвалідності лише після втручання народного депутата» [23], «У Запоріжжі з'явиться перший центр соціальної реабілітації для людей з інвалідністю» [108], «Хірург запорізької лікарні забув витягти

післяопераційний бинт: 30-річний хлопець може залишитися інвалідом на все життя» [123].

На порталі «Перший запорізький» використано три жанри при створенні матеріалів, що стосуються людей з інвалідністю. Найуживанішим є жанр інформаційної замітки та її форми – розширена замітка («На соцзахист населення у Запоріжжі збільшили фінансування» [71]), замітка з фотофактом («У Запорізькій області в супермаркетах для пенсіонерів «виділять» окремі години» [16]) або замітка з коментарем («Я була вражена»: керівниця театру «Рівні можливості поділилася враженнями від змін на Хортиці у Запоріжжі» [126]). Усього з 28 матеріалів у жанрі замітки написано 22, п'ять – у жанрі статті («У Запорізькій області в 60 % дитячих садочків немає пандусів для осіб з інвалідністю» [116], «Запорізьку Хортицю визнали найбільш доступним туристичним об'єктом України» [46]). Ще один матеріал написано у жанрі репортажу – «У Запоріжжі у відновленому після пожежі відділенні інфекційної лікарні з'явилася палата, адаптована для потреб маломобільних пацієнтів» [15].

У результаті дослідження було виявлено, що для висвітлення тем, що прямо або опосередковано стосуються людей з інвалідністю, регіональними виданнями Запоріжжя використовувалися переважно інформаційні жанри журналістики, а саме жанр замітки та значно менше жанр репортажу. Зі 104 публікацій за досліджуваний період 77 матеріалів було виконано у жанрі замітки, дев'ять – у формі репортажів. Ознаки інформаційного інтерв'ю наявні у двох матеріалах, однак повноцінно цей жанр не використовується. Аналітичні жанри журналістики у сфері репрезентації людей з інвалідністю представлені виключно жанром статті, таких публікацій налічується 13.

Оскільки замітка є формою короткого викладу новини, можна зробити висновок, що репрезентація людей з інвалідністю у регіональних медіа є однозначно стриманою. Більш розгорнуту інформацію про людей з інвалідністю аудиторія може отримати лише у 21 % публікацій.

Іншим критерієм контент-аналізу наповнення запорізьких мережевих видань було тематичне різноманіття, тобто сфера життєдіяльності суспільства, в якій висвітлювалися проблеми, події або діяльність людей з інвалідністю. Це медична, спортивна (досягнення, нагородження, розвиток спортивної інфраструктури), економічна (об'єм допомоги, пільги, питання працевлаштування, заробітної плати тощо), соціальна (гендерний аспект, інклюзія, культурні заходи, реформи), правова сфери (в контексті забезпечення безбар'єрного доступу до виборчих дільниць або скоєння злочинів людьми з інвалідністю чи по відношенню до них), надзвичайні події, а також питання, тему яких визначити важко або в яких теми поєднуються.

Інформаційний портал «061.ua» репрезентує людей з інвалідністю в широкому спектрі тем, однак найчастіше життя людей з інвалідністю відображається крізь призму соціальної сфери – висвітлюються культурні події за участі людей з інвалідністю, інклюзивні зміни в громадському просторі, суспільні заходи, розповідається про особистий досвід людей з інвалідністю та роботу соціальних підприємств. З 45 публікацій соціальної тематиці присвячені 22, тобто 44 % усіх публікацій. Також активно висвітлюється економічна сфера – рішення влади про надання пільг, виплати, допомога під час карантину. Таких матеріалів було опубліковано дев'ять, що становить 18 % від загалу. Аналогічну кількість публікацій було присвячено правовій тематиці, матеріали стосувалися переважно порушень прав людей з інвалідністю, скоєння злочинів проти них або ними. Ще три публікації стосувалися надзвичайних подій, що траплялися з людьми з інвалідністю (7 % публікацій), дві – торкалися спортивної тематики (4 %). Окремо зазначимо, що 11 з розглянутих публікацій на різні тематики стосувалися саме дітей з інвалідністю (більш ніж 25 % від загальної кількості новин).

На сторінках інформаційного ресурсу «Актуально» також спостерігається переважання соціальної тематики. З 15 публікацій цієї теми торкаються сім, що становить 45 % від загалу. Переважно повідомляється про зміни в громадському просторі – переобладнання транспорту під потреби

людей з інвалідністю, запуск «соціального таксі» у різних районах області тощо. Ще чотири матеріали (близько 26 %) повідомляли про події в правовій сфері, а саме порушення прав людей з інвалідністю та скоєння злочинів проти них. Дві новини (13 %) торкалися економічного життя – призначення допомоги та повідомлення про пільги. По одній новині (по 6 % відповідно) висвітлювали теми спорту та надзвичайних подій. З 15 розглянутих публікацій дітей з інвалідністю стосувалися чотири (26 %).

Матеріали на сайті «Forpost» репрезентують людей з інвалідністю у чотирьох сферах. На відміну від зазначених вище видань, найпопулярнішою тематикою цього порталу є правова, яка складає 56 % від усієї кількості публікацій (дев'ять із 16). У цій тематиці повідомляється переважно про злочини, вчинені проти людей з інвалідністю (грабіж, шахрайство, ДТП тощо). Ще п'ять публікацій розкривають соціальні питання (31 %), та по 6 % матеріалів припадає на тему економіки та надзвичайних подій. Зазначимо, що з 16 публікацій лише одна повідомляла про дітей з інвалідністю (6 %).

Тематичне наповнення новинного ресурсу «Перший запорізький» дещо схоже на порядок денний порталу «061.ua». Найчастіше журналістами видання висвітлювалася соціальна тематика, їй присвячено 16 публікацій з 28, що складає 58 % від загальної кількості матеріалів. В них підіймалися питання доступності громадського простору, висвітлювалися тематичні заходи та події. Ще п'ять матеріалів стосувалися правової теми (18 %), а саме права вибору та вільного доступу до місця голосування, а також порушення прав, тобто скоєних проти людей з інвалідністю злочинів. Чотири публікації (14 %) підіймали економічні питання – зазначені вище надання допомоги, інформація про пільги та рішення влади щодо цих питань. Дві новини (7 %) повідомляли про надзвичайні події, що сталися з людьми з інвалідністю, і ще одна (3,5 %) стосувалася медичної сфери, а саме налагодженням виробництва медичних масок товариством людей з інвалідністю. При цьому діти з інвалідністю згадувалися лише в трьох матеріалах, що складає 10 % від загальної кількості.

З огляду на отримані результати слід зазначити, що репрезентація людей з інвалідністю у регіональних мережевих виданнях Запоріжжя відбувається переважно у соціальній тематиці та складає 45 % від загалу (ДОДАТОК). Наступними за популярністю є правова тематика, їй присвячено майже 30 % матеріалів, та економічна тематика – 14 % матеріалів. Значно менше новин повідомляли про надзвичайні події (8 %), однак ця тема підіймалася кожним виданням. Найменш розкритими залишилися теми медицини та спорту – менше 3 % кожна, оскільки деякі з досліджуваних видань ці теми повністю ігнорували. Зазначимо, що публікації, які були написані переважно у соціальній тематиці та стосувалися дітей з інвалідністю, склали 17 % від загальної кількості матеріалів.

Отже, жанрово-тематична різноманітність публікацій запорізьких мережевих видань, які репрезентують проблеми та діяльність людей з інвалідністю, має характерні особливості, які вдалося визначити в результаті контент-аналізу: переважання інформаційних журналістських жанрів, що складають майже 80 % від загалу, свідчить про стриманість у висвітленні цієї тематики та відсутність запиту на глибше дослідження проблем, а репрезентація крізь соціальну призму в цілому відображає ситуацію в регіоні і, як наслідок, акцентує увагу на незахищеності людей з інвалідністю.

Окрім того, публікаціям запорізьких регіональних видань притаманне вживання нетолерантної лексики по відношенню до людей з інвалідністю. В результаті дослідження було виявлено, що некоректна термінологія наявна в текстах від 18 % до 30 % публікацій, які репрезентують людей з інвалідністю. У трьох з чотирьох розглянутих видань така лексика зустрічалася і в заголовках. При цьому люди без інвалідності у таких матеріалах або не згадуються взагалі, або по відношенню до них вживаються нейтральні «люди» та «інші люди».

В цілому для формування образу людей з інвалідністю журналісти використовують засоби трьох комунікативних стратегій, а саме: інформаційно-роз'яснювальної стратегії, що виконує інформаційну і

гносеологічну функцію (інформування та роз'яснення), стратегії формування емоційної реакції аудиторії емоційно-зabarвленою лексикою, сторітелінгом, акцентуванням на інвалідності, та аргументативної стратегії, що спрямована переконувати читача за допомогою аналогій, перспектив, порівняльного аналізу, ілюстрування, оцінки, покликання на авторитет та інклюзивності.

ВИСНОВКИ

Поняття інклюзії в контексті соціальних наук означає участь гетерогенних груп у суспільстві на рівних. Вона спрямована на культурну, соціальну, громадянську, економічну та політичну інкорпорацію непривілейованих, знедолених, маргіналізованих або підлеглих соціальних груп, зокрема людей з інвалідністю, та пропонує вільний доступ до множини прав та матеріальних і нематеріальних ресурсів. Така інтеграція кожного члена суспільства лежить в основі функціонуючої демократії.

На сьогодні інклюзивний підхід до прийняття рішень виник у результаті впровадження соціальної моделі інвалідності, що заснована на наступних тезах: люди є «інвалідами» через бар'єри, які продукує суспільство; порушення та функціональні обмеження є допустимою нормою життя, тоді як дискримінація – ні; люди, які надають допомогу, мають бути «напоготові», а не «на вершині» – люди з інвалідністю можуть використовувати допомогу, досвід та знання інших, але при цьому не бути об'єктом їхнього контролю; «усе, що нас стосується, має здійснюватися за нашою участю»; люди з інвалідністю мають право на рівність, гідність та незалежність.

Роль ЗМІ у формуванні інклюзивної культури суспільства визначається трьома компонентами, які пов'язані між собою. Це акумулятивність медіа – здатність вбирати в себе досягнення культури, творчі аспекти медіа, тобто здатність робити самостійний вклад в культуру, та привнесення у суспільство ряду нових естетичних якостей, що впливають на формування ціннісних орієнтирів.

Духовно-моральний стан суспільства варто оцінювати по тому, як сприймається та яке місце в ньому займає людина з інвалідністю. Моральна основа життя суспільства включає в себе інклюзію як результат розвитку гуманізму. І у той час, поки держава відповідає за створення політики і розробку відповідних рішень, що пов'язані з життям людей з інвалідністю, ЗМІ зобов'язані інформувати про державні процеси, сприяти діалогу між

владою та організаціями, збирати факти порушень, спонукати людей до участі в інклюзивному прийнятті рішень, контролювати втілення політики й рішень, просувати соціальну модель інвалідності тощо.

Залежно від того, як зображуються люди з інвалідністю в журналістських матеріалах, як часто вони фігурують в інформаційному полі, формується їх прийняття суспільством. Реалістичне зображення людей з інвалідністю в програмах, в друкованих матеріалах тощо не лише сприятиме формування збалансованої інформаційної картини, а й руйнуватиме стереотипне мислення про них. Саме поважне ставлення ЗМІ до цієї тематики робить суспільство толерантнішим та інклюзивнішим.

На цінностях прав людини побудовані принципи правозахисної журналістики, яку ще також називають адвокаційною. В її основі лежить думка про включеність журналіста у зміну ситуації чи вирішення конфлікту, висловленні власної позиції, захисту тих, хто цього потребує.

Діяльність адвокаційної журналістики щодо захисту прав людей з інвалідністю ґрунтується на міжнародних документах та певних законодавчо-нормативних актах. Вона охоплює широке коло тем, від інтеграції та розвитку людини до представлення голосів вразливих груп населення. Головним завданням такої діяльності є підготувати суспільство до того, що всі громадяни – рівні, а інклюзивне навчання – це не тільки спеціальні методики, а і вільний доступ дитини з особливостями психофізичного розвитку в дитячий заклад, доступний громадський простір тощо.

Висока відповідальність у журналістиці зобов'язує медійників дотримуватися професійних стандартів на етичних норм. Нехтування ними посилює деструктивну функцію ЗМІ: пропаганда, фейкові новини, мова ворожнечі, просування негативних цінностей.

Сьогодні для журналістів створюється безліч курсів та посібників, що допомагають зорієнтувати діяльність у правильному напрямку щодо висвітлення теми інклюзії. В українському інформаційному просторі повільно та впевнено виникають установки щодо коректного слововживання,

термінології, етичних моментів під час роботи. Однак за результатами моніторингу ЗМІ, в медіа основними стратегіями висвітлення образу людини з інвалідністю є: апеляція до жалю (несвідоме приниження героя публікації), надмірна героїзація та використання «м'яких форм» мови ворожнечі, що підкреслюють інакшість і використовують стереотипи. Всі вони не сприяють формуванню адекватного сприйняття соціумом людей з інвалідністю і до того ж вони не є етичними.

Подібні тенденції спостерігаються і на рівні регіональних ЗМІ, зокрема онлайн-медіа. Дослідники зазначають, що першочерговим завданням таких ЗМІ є збереження історичної свідомості населення регіону та формування іміджу Малої Вітчизни, однак не слід забувати і про їхню роль у формуванні настроїв окремих громад. Важелем для зміни ставлення суспільства до проблематики інвалідності є функція інтеграції, засоби та методики якої позитивно або негативно впливають на життя людей з інвалідністю.

Образ людини з інвалідністю в більшій або меншій мірі репрезентований на сторінках усіх онлайн-порталів Запоріжжя. На сьогодні серед найоперативніших та найдоступніших ЗМІ, що інформують аудиторію про новини зі сфери інклюзії, є мережеві видання «061.ua», «Актуально», «Forpost» та «Перший запорізький».

У результаті аналізу матеріалів наведених вище видань, що були опубліковані в період з січня 2019 року по грудень 2021 року, вдалося визначити пріоритетність використання комунікативних стратегій формування іміджу людей з інвалідністю, охарактеризувати особливості текстової репрезентації людей з інвалідністю та частоту використання некоректної термінології, а також проаналізувати специфіку жанрово-тематичної подачі.

Комунікативна стратегія, яка визначається як система мовленнєвої діяльності, націлена на досягнення комунікативної мети, також розглядається з боку основних понять лінгвопрагматики – інтенції та мовленнєвого акту. Найважливішою та найуживанішою є інформаційно-роз'яснювальна

стратегія, що використовує тактики інформування та роз'яснення. В тактику інформування закладено факт, подію чи дані, поширення яких є актуальним. На інформаційних ресурсах «061.ua», «Актуально», «Forpost» та «Перший запорізький» в рамках цієї тактики повідомлялася інформація про пільги, державну допомогу, конкретні події, що пов'язані з життям людей з інвалідністю, такі як запуск «соціального таксі», інформувалося про надзвичайні події за участі людей з інвалідністю, інклюзивні зміни в громадському просторі, злочини, в яких постраждали люди з інвалідністю, або злочини, які вони вчинили. В рамках тактики роз'яснення журналісти надавали роз'яснення тих чи інших подій, довідкових даних, додатково інформували про схожі події, що дозволяє більш глибоко зануритися у тему, прослідкувати логічні зв'язки тощо.

Стратегія формування емоційної реакції адресата в регіональних мережевих виданнях Запоріжжя реалізується комплексом тактик: акцентування на самій інвалідності як на чомусь, що потребує більшої уваги та співчуття, використання емоційно забарвленої образної лексики та сторітелінг, який допомагає аудиторії поглянути на світ очима людей з інвалідністю. Найчастіше журналісти звертаються до вживання емоційно забарвленої лексики, яка викликає у читача інтерес та збільшує емоційну напругу, у новинах з конкретним героєм оповіді. У публікаціях «061.ua» та «Перший запорізький» ця тактика використана у повідомленнях про скоєні злочини або у ексклюзивних матеріалах, де також присутня тактика сторітелінгу. Натомість видання «Актуально» та «Forpost» частіше застосовують акцентування на інвалідності як соціальному явищу, що особливо прослідковується у заголовках публікацій: на відміну від двох інших ЗМІ, у останніх інвалідність згадується в кожному заголовку.

При цьому звернення до емоційності читача притаманне більш розгорнутим матеріалам, або таким, що оповідають про резонансні події. Метою цих публікацій є розповідь про людей з інвалідністю суспільству,

формування певної громадської думки. У той же час, коли матеріал створений для людей з інвалідністю, інформація подається коротко та офіційно.

Аргументативна стратегія полягає у переконанні аудиторії відносно ставлення до тих або інших подій. У матеріалах, що створені у рамках цієї стратегії, журналісти використовують фактичні дані, думки експертів, об'єктивні оцінки, та різні їх комбінації, що притаманно аналітичним статтям та їх форматам. На сторінках онлайн-видань Запоріжжя стратегія реалізується наступними тактиками: тактика вказання на перспективу, яка дає аудиторії уявлення про розвиток інклюзивного напрямку, тактика контрастивного аналізу, що найчастіше використовується при порівнянні інклюзивного досвіду в країні та за кордоном, тактика ілюстрування, тобто використання конкретних прикладів, тактика інклюзивності, тобто апелювання до рівності та різноманіття як суспільної норми, тактика покликання на авторитет, як метод глибшого розуміння проблеми через знайомий образ.

Не менш важливою є текстова репрезентація людей з інвалідністю, тобто термінологія – слова та словосполучення, що використовуються медійниками. Вибір певних слів акцентує на них увагу аудиторії, внаслідок чого вони краще запам'ятовуються. Одним з найважливіших чинників, що впливають на лексику публікацій онлайн-видань є їхня клікбейтність, тобто здатність спонукати перейти по посиланню. В заголовках матеріалів, що стосувалися людей з інвалідністю, нерідко акцентувалася увага саме на цій темі. Найчастіше вживалася коректна термінологія: людина/особа з інвалідністю, жінка/чоловік з інвалідністю, дитина з інвалідністю. Однак нерідко використовувалися і некоректні терміни «інвалід», «діти-інваліди» тощо. З чотирьох досліджуваних видань тільки портал «Актуально» жодного разу не використав нетолерантну лексику у заголовку.

Однак некоректна термінологія наявна у текстах публікацій усіх чотирьох видань. При цьому її розмаїття значно ширше, ніж у заголовках: люди з особливостями, глухонімі, пільговики, інваліди-ліквідатори, мають порушення, люди з порушеннями, люди з фізичними недоліками, люди з

фізичними обмеженнями, люди з обмеженнями, люди з обмеженими можливостями, інваліди з особливостями розвитку, жінка-інвалід, чоловік без ніг, мають вади здоров'я, особливі діти та інші.

Загалом найменше некоректних термінів виявлено у публікаціях «061.ua» (18 % від загальної кількості), середній результат у видань «Forpost» та «Актуально» (20 % та 22 % відповідно), найбільший відсоток використання нетолерантної лексики спостерігається на сторінках порталу «Перший запорізький» (30 %), однак розрив між мінімальним та максимальним результатом становить усього 11 %. Середній результат використання некоректних слів та словосполучень складає 22,5 %. Такий високий показник може свідчити як про недостатню професійність медійників, що працюють у регіональній журналістиці, їх малу зацікавленість у розвитку та поширенні інклюзивних ідей, так і про відсутність контролю за цим питанням з боку влади, організацій, що займаються питаннями людей з інвалідністю, та самої аудиторії.

Певні особливості можна спостерігати і у жанровій та тематичній різноманітності публікацій, які репрезентують людей з інвалідністю. Вони залежать від локальної діяльності ЗМІ, соціальної проблематики матеріалів, аудиторії конкретних видань та безпосередньо типу медіа, а саме новинних сайтів.

В результаті дослідження виявлено, що для висвітлення тем, які стосувалися людей з інвалідністю, журналісти мережевих видань Запоріжжя використовували здебільшого інформаційні жанри журналістики, а саме жанр замітки та значно менше жанр репортажу. За досліджуваний період у жанрі замітки було виконано 74 % публікацій, ще 9 % – у жанрі репортажу. Ознаки інформаційного інтерв'ю наявні у двох матеріалах. Аналітичні жанри журналістики у сфері репрезентації людей з інвалідністю представлені виключно жанром статті та складають 17 % від загальної кількості новин. При цьому, найменший відсоток використання аналітичних жанрів спостерігається на сторінках порталу «Актуально» – 7 %, найбільший – на порталі «Перший

запорізький» – 22 %. Оскільки замітка є формою короткого викладу інформації, підсумуємо, що особливістю репрезентації людей з інвалідністю у запорізьких медіа є однозначна стриманість, що свідчить і про невисокий запит аудиторії на цю інформацію, і про незацікавленість регіональних журналістів у глибшому дослідженні теми.

Спектр тем публікацій, що стосуються людей з інвалідністю, охоплює сфери життєдіяльності суспільства, в яких вони представлені. Це медична, спортивна, економічна, соціальна, правова сфера та надзвичайні події.

Отримані результати аналізу публікацій видань «Об1.ua», «Актуально», «Forpost» та «Перший запорізький» дозволяють окреслити наступну тенденцію: репрезентація людей з інвалідністю у регіональних мережевих виданнях Запоріжжя відбувається переважно у соціальній тематиці, яка присутня у 45 % від загальної кількості нових. Вона розкривається у новинах про інклюзивні зміни у громадському просторі, культурні події та громадські заходи. Правовій тематиці присвячено майже 30 % публікацій, в яких інформують про забезпечення прав осіб з інвалідністю (наприклад, вільний доступ до виборчих дільниць тощо), про порушення прав людей з інвалідністю, або порушення ними прав людей без інвалідності. Економічній тематиці, а саме виділенню допомоги, пільгам тощо присвячено 14 % новин. Про надзвичайні події за участі людей з інвалідністю йшлося у 8 % матеріалів. Найменш розкритими виявилися теми медицини та спорту, про які розповідалося менш ніж у 6 % публікацій в цілому, при цьому серед публікацій «Актуально», «Forpost» ці теми не підіймалися взагалі.

Варто зазначити, що формування образу людей з інвалідністю крізь здебільшого соціальну призму на рівні регіональних медіа свідчить про недостатню їх репрезентацію у інших сферах діяльності суспільства. Як наслідок, це акцентує увагу на них як на відокремленій соціальній групі, що насамперед потребує захисту та допомоги, а не доступу до всіх соціальних сфер та прав на рівні з людьми без інвалідності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. 061.ua. URL: <https://www.061.ua/> (дата звернення: 15.09.2022).
2. 2/3 закладів на головному проспекті Запоріжжя не обладнані пандусами: усього 15 зроблені по правилам. URL: <https://www.061.ua/news/2438914/23-zavedenij-na-glavnom-prospekte-zaporoza-ne-oborudovany-pandusami-vsego-15-sdelany-po-pravilam-karta> (дата звернення: 15.09.2022).
3. Абрамовських Т. Сторітелінг як ефективний механізм формування позитивного образу сучасної освіти, що використовується друкованими ЗМІ. *ЗНАК*. 2016, № 5 (22). С. 30–34.
4. Адвокаційна журналістика : камені спотикання. Mediasapiens. URL: <https://ms.detector.media/profstandarti/post/12906/2015-03-30-advokatsiy-na-zhurnalistyka-kameni-spotykannya/> (дата звернення: 15.09.2022).
5. Азін В., Байда Л., Грибальський Я., Красюкова-Еннс О. Доступність та універсальний дизайн: навч.-метод. посіб. / за заг. ред. Л. Байди. Київ, 2013. 128 с.
6. Актуально. URL: <https://actual.today/> (дата звернення: 15.09.2022).
7. Амбасадори інклюзії: як молодь вчилася творити безпечне суспільство тут і зараз. URL: <https://zmina.ua/event/ambasadorsy-inklyuziyi-yak-molod-vchylasya-tvoryty-bezpechne-suspilstvo-tut-i-zaraz/> (дата звернення: 15.09.2022).
8. Бацюкова С., Виртосу І. Адвокаційна журналістика : світовий та український досвід. URL: https://issuu.com/irf_ua/docs/rol-2013-7-18_2 (дата звернення: 15.09.2022).
9. Бондаренко Т. Толерантність VS ненависть. Підсумки аналізу українських онлайн-видань на наявність мови ворожнечі. URL: <https://detector.media/infospace/article/128312/2017-07-18-tolerantnist-vs-nenavist-pidsumki-analizu-ukrainskikh-onlain-vidan-na-nayavnist-movivorozhnechi> (дата звернення: 15.09.2022).

10. В громаді під Запоріжжям з'явиться «соціальне таксі». URL: <https://www.061.ua/news/2596844/v-gromade-pod-zaporozem-poavitsa-socialnoe-taksi> (дата звернення: 15.09.2022).

11. В Енергодарі чиновник і підрядник вкрали на реконструкції дитячого майданчика 336 тис. грн. URL: <https://www.061.ua/news/3047179/v-energodare-cinovnik-i-podradcik-ukrali-na-rekonstrukcii-detskoj-plosadki-336-tysac-griven> (дата звернення: 15.09.2022).

12. В Запоріжжі дівчина з інвалідністю зіграє головну роль у спектаклі. URL: <https://actual.today/v-zaporozhe-devushka-s-invalidnostju-sygraet-glavnuju-rol-v-spektakle-foto/> (дата звернення: 15.09.2022).

13. В Запоріжжі зґвалтували чоловіка з інвалідністю. URL: <http://1news.zp.ua/v-zaporozhe-iznasilovali-muzhchinu-s-invalidnostyu/> (дата звернення: 15.09.2022).

14. В Запоріжжі просять вирішити проблему з місцями парковки для водіїв з інвалідністю. URL: <https://actual.today/v-zaporozhe-prosyat-reshit-problemu-s-mestami-parkovki-dlya-voditelej-s-invalidnostju/> (дата звернення: 15.09.2022).

15. В Запоріжжі у відновленому після пожежі відділенні інфекційної лікарні з'явилася палата, адаптована для потреб маломобільних пацієнтів. URL: <http://1news.zp.ua/v-zaporizhzhni-u-viddilenni-infekcijno%dl%97-likarni-zyavilasya-palata-adaptovana-dlya-potreb-malomobilnih-paczi%dl%94ntiv-foto/> (дата звернення: 15.09.2022).

16. В Запорізькій області в супермаркетах для пенсіонерів «виділять» окремі години. URL: <http://1news.zp.ua/v-zaporizkij-oblasti-v-supermarketah-dlya-pensioneriv-vidilyat-okremi-godini-fotofakt/> (дата звернення: 15.09.2022).

17. Виртосу І. Маніпуляції та захист бізнес-інтересів – це не правозахисна журналістика. URL: https://zmina.info/columns/manipuljiciji_ta_zahist_biznesinteresiv__ce_ne_pravozahisna_zhurnalistika/ (дата звернення: 15.09.2022).

18. Виртосу І. Немає інваліда. Є людина. URL : https://ms.detector.media/authors_view/nemae_invalida_e_lyudina/n (дата звернення: 15.09.2022).

19. Виртосу І., Томак М. «У мені немає конфлікту журналістки і правозахисниці». URL: https://humanrights.org.ua/material/marijia_tomak_u_meni_nemaje_konfliktu_zhurnalistki_i_pravozahisnici (дата звернення: 15.09.2022).

20. Виртосу І., Шендеровський К. Це не лише про меншини. URL: <http://medialab.online/news/advocacy/> (дата звернення: 15.09.2022).

21. Виртосу І., Шендеровський К. Правозахисна або адвокаційна журналістика: концептуальний підхід становлення та розвитку медіадіяльності. Права людини та мас-медіа в Україні : збірник конспектів лекцій. Київ : Інститут журналістики КНУ ім. Тараса Шевченка. 2018. С. 16–26.

22. Виртосу І. Як розповісти про людей з інвалідністю: поради для журналістів. URL: https://ms.detector.media/ethics/standards/yak_rozpovidati_pro_lyudey_z_invalidnistyu_poradi_dlya_zhurnalistiv/ (дата звернення: 15.09.2022).

23. Військовослужбовець домігся законних виплат по інвалідності лише після втручання народного депутата. URL: <https://forpost.media/novosti/vijskovosluzhbovec-domigsja-zakonnih-viplat-po-invalidnosti-lishe-pislja-vtruchannja-narodnogo-deputata.html> (дата звернення: 15.09.2022).

24. Гаврилюк О. Комунікативні стратегії і тактики спортивних коментарів. URL: <https://www.molodyivchenyi.ua/index.php/journal/article/view/3477/3442> (дата звернення: 15.09.2022).

25. Гаджук З., Тараненко О., Образ людини з інвалідністю у сучасному медіаполі. URL: <https://jvestnik-sss.donnu.edu.ua/article/view/6675/6707> (дата звернення: 15.09.2022).

26. Гуляйполець з інвалідністю вигравіював Святого Миколая алмазними борами. URL: <http://1news.zp.ua/gulyajpolecz-z-invalidnistyu-vigraviyuvav-svyatogo-mikolaya-almaznimi-borami/> (дата звернення: 15.09.2022).

27. Гумове покриття та тактильна плитка: на Хортиці збудували сучасний стадіон. URL: <https://www.061.ua/news/3194404/rezinovoe-pokrytie-i-taktilnaa-plitka-na-hortice-postroili-sovremennyj-stadion-foto> (дата звернення: 15.09.2022).

28. Декларація Принципів толерантності, затверджена резолюцією Генеральної конференції ЮНЕСКО від 16 листопада 1995 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_503#Text (дата звернення: 15.09.2022).

29. Декларація про ліквідацію всіх форм нетерпимості та дискримінації на основі релігії або переконань. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_284#Text (дата звернення: 15.09.2022).

30. Декларація про права осіб, що належать до національних, етнічних, релігійних та мовних меншин. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_318#Text (дата звернення: 15.09.2022).

31. Демиденко О. Как решить проблемы инвалидов ЕАО? Посадить чиновников в инвалидные коляски. URL : <https://regnum.ru/news/2504781.html> (дата звернення: 15.09.2022).

32. Дмитерко Ю. Відображення дійсності у ЗМІ: державноправовий аспект журналістики. *Ефективність державного управління*. 2014. Вип. 38. С. 361-367.

33. Допомога дітям з інвалідністю, житло для молоді та електронна плата за проїзд: депутати збираються на 49-ту сесію міськради (ПИТАННЯ). URL: <https://actual.today/pomoshh-detyam-s-invalidnostju-zhile-dlya-molodezhi-i-elektronnaya-oplata-za-proezd-zaporozhskie-deputaty-sobirajutsya-na-49-ju-sessiju-gorsoveta-voprosy/> (дата звернення: 15.09.2022).

34. Європейська Конвенція про захист прав людини та основних свобод. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення: 15.09.2022).

35. Журналістська етика: посібник для підготовки до державного іспиту / за ред. В. Мостового та В. Різуна. Київ : ТзОВ «ЗН УА», 2014. 224 с.

36. З пожежі в багатоквартирному будинку запорізькі рятівники винесли жінку з інвалідністю. URL: <https://www.061.ua/news/2697224/iz-pozara-v-mnogokvartirnom-dome-zaporozskie-spasateli-vynesli-zensinu-s-invalidnostu-foto> (дата звернення: 15.09.2022).

37. З початку року роботу знайшли 700 безробітних запоріжців. URL: <https://www.061.ua/news/2337373/s-nacala-goda-rabotu-nasli-pochi-700-bezrobotnyh-zaporozcev> (дата звернення: 15.09.2022).

38. Загальна декларація прав людини. URL: <http://labs.journ.univ.kiev.ua/hrj/> (дата звернення: 15.09.2022).

39. Закон України «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5207-17> (дата звернення: 15.09.2022).

40. Запоріжці з інвалідністю I та II груп по зору отримають матеріальну допомогу. URL: <https://www.061.ua/news/2345168/zaporozcy-s-invalidnostu-i-i-ii-grupp-po-zreniu-polucat-materialnuu-pomos> (дата звернення: 15.09.2022).

41. Запоріжці можуть отримати пільговий кредит на житло. URL: <https://www.061.ua/news/2319840/zaporozcy-mogut-polucit-lgotnyj-kredit-na-zile> (дата звернення: 15.09.2022).

42. Запоріжців запрошують підтримати всеукраїнський проєкт «Сильні духом», навчившись малювати море. URL: <https://www.061.ua/news/2330785/zaporozcev-priglasaut-podderzat-vseukrainskij-proekt-silnye-duhom-naucivsis-risovat-more> (дата звернення: 15.09.2022).

43. Запорізький транспорт обладнають під потреби людей з інвалідністю. URL: <https://actual.today/zaporozhskij-transport-oborudujut-pod-potrebnosti-ljudej-s-invalidnostju/> (дата звернення: 15.09.2022).

44. Запорізьким паралімпійцям та спортсменам з інвалідністю президент призначив стипендії. URL: <https://actual.today/zaporozhskim-sportsmenam-prezident-naznachil-stipendii/> (дата звернення: 15.09.2022).

45. Запорізьку філармонію переобладнають під потреби людей з інвалідністю. URL: <https://actual.today/zaporozhskuju-filarmoniju-pereoborudujut-pod-potrebnosti-ljudej-s-invalidnostju/> (дата звернення: 15.09.2022).

46. Запорізьку Хортицю визнали найбільш доступним туристичним об'єктом України. URL: <http://1news.zp.ua/zaporizku-horticzyu-viznali-najbilsh-dostupnim-turistichnim-ob%20ktom-ukra%20ni/> (дата звернення: 15.09.2022).

47. Заярнюк О. Соціальний захист уразливих верств населення : вітчизняний та зарубіжний досвід. *Наукові праці Кіровоградського національного технічного університету. Серія «Економічні науки»*. Кіровоград : КНТУ. 2004. Вип. 6. С. 131-134.

48. Звільнення головного лікаря дитбудинка «Сонечко»: батьки дітей з інвалідністю прийшли на сесію з плакатами. URL: <https://www.061.ua/news/2332816/uvolnenie-glavvraca-detdoma-solnysko-roditeli-detej-s-invalidnostu-prisli-na-sessiu-s-plakatami-foto> (дата звернення: 15.09.2022).

49. Зеленський програв сім судів за час своєї каденції, один з них із запорізьким інвалідом війни. URL: <https://forpost.media/novosti/zelenskyu-prohrav-sim-sudiv-za-chas-svoiei-kadentsii-odyn-z-nykh-iz-zaporizkym-invalidom-viynu.html> (дата звернення: 15.09.2022).

50. Іпатов А. Поняття інвалідності в аспекті сучасного міжнародного права. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ujmse_2015_3_4 (дата звернення: 15.09.2022).

51. Иссерс О. Коммуникативные стратегии и тактики русской речи. Москва : Издательство ЛКИ, 2008. 288 с.
52. Кодекс етики українського журналіста. URL : <http://www.cje.org.ua/ua/code> (дата звернення: 15.09.2022).
53. Конвенція про права осіб з інвалідністю. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_g71#Text (дата звернення: 15.09.2022).
54. Кабмін пообіцяв компенсувати купівлю житла 10 запорізьким бійцям. URL: <https://www.061.ua/news/2429363/kabmin-poobesal-kompensirovat-pokupku-zila-10-zaporozskim-bojcam> (дата звернення: 15.09.2022).
55. Конституція України від 28.06.1996 р. ВВР.1996. № 30.
56. ЛГБТ, люди з інвалідністю та модульне містечко: у Запоріжжі відбулася екскурсія «Автобус прав людини» . URL: <https://www.061.ua/news/2603091/lgbt-ludi-s-invalidnostu-i-modulnyj-gorodok-v-zaporoze-prosla-ekskursia-avtobus-prav-celoveka-fotoreportaz> (дата звернення: 15.09.2022).
57. Лівін М. Як називати людей з інвалідністю. URL: <https://www.thevillage.com.ua/village/city/asking-question/264595-yak-pravilno-nazivati-lyudey-z-invalidnistyu> (дата звернення: 15.09.2022).
58. Луцюк І. Регіональні ЗМІ в сучасному суспільстві: функції, завдання та проблеми. URL: <http://publications.lnu.edu.ua/bulletins/index.php/journalism/article/viewFile/5646/5655> (дата звернення: 15.09.2022).
59. Людина з інвалідністю «кошмарить» пацієнтів геріатричного пансіонату в Запорізькій області. URL: <https://forpost.media/novosti/strong-invalid-v-koljaske-koshmarit-pacientov-geriatrickehogo-pansionata-v-zaporozhskoj-oblasti-video-strong.html> (дата звернення: 15.09.2022).
60. Мафтин Л., Ткач В. Проблематика інклюзивної освіти у ЗМІ: теоретико-правові аспекти. *Актуальні питання теорії і практики*

інклюзивного навчання у закладах освіти / за ред. Л. Платаш. Чернівці : Технодрук, 2020. С. 161-180.

61. Мелітопольська поліція відкрила кримінальну справу через відео з побиттям підлітка. URL: <https://www.061.ua/news/3194822/melitopolskaa-policia-otkryla-ugolovnoe-delo-iz-za-video-s-izbieniem-podrostka> (дата звернення: 15.09.2022).

62. Мельник С. Законодавчо-нормативне забезпечення державної соціальної політики щодо інвалідів. Україна: аспекти праці. 2010. № 6. С. 16-20.

63. Мельничук Ю. Права людей з інвалідністю в рецепції інтернет-видань м. Чернівців (на прикладі онлайн-ЗМІ «Шпальта» та «Молодий буковинець»). *Всеукраїнська науково-практична конференція*. Київ, 2021. С. 82-87.

64. Михайлин І. Основи журналістики. Київ : ЦУЛ, 2011. С. 40-41.

65. Михайлова О. Стандарти відображення проблем людей з інвалідністю в теленовинах. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzizh_2014_57_12 (дата звернення: 15.09.2022).

66. Монетизація пільг з субсидій: бюджет Запоріжжя в 2020 році на соціальну сферу значно збідніє. URL: <https://www.061.ua/news/2593891/monetizacia-igot-s-subsidij-budzet-zaporoza-v-2020-godu-na-socialnuu-sferu-znacitelno-obedneet> (дата звернення: 15.09.2022).

67. На Запоріжжі налагодили виробництво медичних масок. URL: <http://1news.zp.ua/v-zaporozhskoy-oblasti-naladili-proizvodstvo-meditsinskikh-masok/> (дата звернення: 15.09.2022).

68. На Запоріжжі судитимуть чоловіка, який на підпитку задушив свою співмешканку з інвалідністю. URL: <https://forpost.media/novosti/na-zaporizhzhii-sudytymut-cholovika-iakyu-na-pidpytku-zadushyv-svoiu-spivmeshkanku-z-invalidnistiu.html> (дата звернення: 15.09.2022).

69. На Запоріжжі чоловік підірвав гранату у власному будинку: поліція розповіла подробиці. URL: <http://1news.zp.ua/na-zaporizhzhii-cholovik->

pidirvav-granatu-u-vlasnomu-budinku-policziya-rozpovila-podrobiczi/ (дата звернення: 15.09.2022).

70. На трасі Бориспіль-Дніпро-Запоріжжя-Маріуполь для осіб з інвалідністю зроблять доступною транспортну інфраструктуру. URL: <https://actual.today/na-trasi-borispil-dnipro-zaporizhzhya-mariupol-dlya-osib-iz-invalidnistju-zroblyat-dostupnoju-transportnu-infrastrukturu/> (дата звернення: 15.09.2022).

71. На соцзахист населення у Запоріжжі збільшили фінансування. URL: <http://1news.zp.ua/na-soczzahist-naselennya-u-zaporizhzhhi-zbilshili-finansuvannya/> (дата звернення: 15.09.2022).

72. Найда Ю., Ткаченко Л. Соціальна інклюзія : навч.-мет. посіб. / за заг. наук. ред. Л. Даниленко. Київ : Видавничий дім «Плеяди», 2014. 68 с.

73. «Наші діти – не сміття»: під стінами облради мітингували батьки дітей та педагоги з інтернатів. URL: <https://www.061.ua/news/2602093/nasi-deti-ne-musor-pod-stenami-oblsoveta-mitingovali-roditeli-detej-i-pedagogi-s-internatov-foto> (дата звернення: 15.09.2022).

74. Наукові дослідження українського медійного контенту: соціальний вимір. Київ : Інститут журналістики КНУ імені Тараса Шевченка, 2017. № 2. 151 с.

75. Не жалійте його: історія про те, як запорізький айтишник з ДЦП працює двома пальцями, подорожує та мріє. URL: <https://www.061.ua/news/2601539/ne-zalejte-ego-istoria-o-tom-kak-zaporozskij-ajtisnik-s-dcp-rabotaet-dvuma-palcami-putesestvuet-i-mesttaet> (дата звернення: 15.09.2022).

76. Нічого для нас без нас: посібник з інклюзивного прийняття рішень для засобів масової інформації / за заг. ред. І. Виртосу. Київ : Ленвіт, 2015. 92 с.

77. Романов П. Политика инвалидности: Социальное гражданство инвалидов в современной России. Саратов: Научная книга, 2006. 260 с.

78. Пан Ги Мун. Послание по случаю Международного дня инвалидов / Генеральный секретарь ООН. URL: <http://www.un.org/ru/sg/messages/2013/disabilities.shtml> (дата звернення: 15.09.2022).

79. Перший запорізький. URL: <http://1news.zp.ua/> (дата звернення: 15.09.2022).

80. Полумисна О. Роль соціальних мереж у формуванні іміджу людини з інвалідністю. URL: http://philol.vernadskyjournals.in.ua/journals/2021/1_2021/part_3/48.pdf (дата звернення: 15.09.2022).

81. Потрібна термінова операція: адвокат розповіла про стан побитої у Запоріжжі дівчинки з інвалідністю. URL: <https://actual.today/nuzhna-srochnaya-operaciya-advokat-rasskazala-o-sostoyanii-izbitoj-v-zaporozhe-devochki-s-invalidnostju-foto/> (дата звернення: 15.09.2022).

82. Права інвалідів в Україні : зб. правових документів. Київ : Сфера, 2012. 300 с.

83. Права людини в медіаосвіті та медіадіяльності в Україні : матеріали Першої науково-практичної конференції (Київ, 30 листопада 2018 р.). Київ : Інститут журналістики, 2018. 230 с.

84. При Хортицькій реабілітаційній академії з'явиться наглядова рада. URL: <https://www.061.ua/news/2595224/pri-hortickoj-reabilitacionnoj-akademii-roavitsa-nabludatelnyj-sovet> (дата звернення: 15.09.2022).

85. Приступенко Т. Теорія журналістики: етичні та правові засади діяльності засобів масової інформації. Київ: Знання, 2004. 351 с.

86. Проблемы людей с ограниченными возможностями в зеркале прессы: учеб. пособ. / В. Капацкая, С. Федулina, Н. Скворцова и др. Нижний Новгород: НФ УРАО, 2009. 102 с.

87. Проголосують усі: як віддати свій голос, якщо ви людина з інвалідністю або переселенець? URL: <https://forpost.media/novosti/progolosujut-usi-jak-viddati-svij-golos-jakshho-vi-ljudina-z-invalidnistju-abo-pereselenec.html> (дата звернення: 15.09.2022).

88. Скандальне відео з маршрутки виявилось знятим не у Запоріжжі. URL: <http://1news.zp.ua/skandalnoye-video-s-marshrutki-okazalos-snyatym-ne-v-zaporozhye/> (дата звернення: 15.09.2022).

89. Скований спортсмен: історія запорізького футболіста з діагнозом БАС. URL: <https://www.061.ua/news/3207321/skovannyj-sportsmen-istoria-zaporozskogo-futbolista-s-diagnozom-bas> (дата звернення: 15.09.2022).

90. Славнозвісний злочинець на інвалідному візку відзначився в Запоріжжі – зарізав безхатченка. URL: <https://forpost.media/novosti/slavnozvisnij-zlochinec-na-invalidnomu-vizku-vidznachivsja-v-zaporizhzhii-zarizav-bezhatchenka-video.html> (дата звернення: 15.09.2022).

91. Соціальна робота з соціально вразливими категоріями. URL: <http://moodle.socosvita.kiev.ua/moodledata/filedir/09/20/0920e3108c21981f344ac5e33b46e7470dc1ac88> (дата звернення: 15.09.2022).

92. Соціальний захист населення України у 2020 році : статистичний збірник. URL: https://ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2021/zb/07/zb_szn_2020.pdf (дата звернення: 15.09.2022).

93. Творчість на рівних. Як при підтримці ЄС у Запоріжжі відкривають студії для людей з інвалідністю. URL: <http://1news.zp.ua/v-zaporozhe-otkryvayut-studii-dlya-lyudej-s-invalidnostyu/> (дата звернення: 15.09.2022).

94. Тимошик М. Нова українська журналістика: деякі аспекти проблеми становлення і розвитку. Засоби масової комунікації як форма бізнесу. Тези і виступи міжнар. наук.-практ. конференції. К., 1992. С. 16–19.

95. Туалет не працює: у вбиральні для людей з інвалідністю на Хортиці у Запоріжжі зберігають гірлянди. URL: <https://forpost.media/glavnoe/tualet-ne-pratsiuie-u-vbyralni-dlia-liudey-z-invalidnistiu-na-khortytsi-u-zaporizhzhii-zberihaiut-hirliandy.html> (дата звернення: 15.09.2022).

96. У Бердянську відкрили дитячий садок і реабілітаційний центр для дітей з інвалідністю: реконструкцію профінансував Євросоюз. URL: <http://1news.zp.ua/v-berdyanske-otkryili-detskiy-sad-i-reabilitatsionnyiy-tsentrdlya-detey-s-invalidnostyu-rekonstruktsiyu-profinansiroval-evrosoyuz-foto/> (дата звернення: 15.09.2022).

97. У Бердянську за гроші ЄС реконструювали центр реабілітації дітей-інвалідів і дитячий садок. URL: <https://www.061.ua/news/2323144/v-berdanske-za-dengi-es-rekonstruirovali-centr-reabilitacii-detey-invalidov-i-detskij-sad> (дата звернення: 15.09.2022).

98. У Бердянську розшукали чоловіків, які врятували у шторм дітей, що тонули. URL: <https://www.061.ua/news/3118514/v-berdanske-razyskali-muzcin-kotorye-spasli-tonusih-v-stormasem-more-detey> (дата звернення: 15.09.2022).

99. У журналістиці завжди є місце правам людини : аргументи за. / Центр інформації про права людини. URL: https://humanrights.org.ua/material/u_zhurnalistici_zavzhdi_je_misce_pravam_ljudini__ (дата звернення: 15.09.2022).

100. У Запоріжжі 70 помічників Святого Миколая привітали особливих дітей. URL: <http://1news.zp.ua/v-zaporozhe-70-pomoshnikov-svyatogo-nikolaya-pozdravili-osobennyh-detey-foto/> (дата звернення: 15.09.2022).

101. У Запоріжжі 848 містян з інвалідністю I та II груп по зору отримують матеріальну допомогу. URL: <https://actual.today/v-zaporozhe-848-gorozhan-s-invalidnostju-i-i-ii-grupp-po-zreniju-poluchat-materialnuju-pomoshh/> (дата звернення: 15.09.2022).

102. У Запоріжжі АТОВцям виплатили 624 тисячі гривень матеріальної допомоги. URL: <http://1news.zp.ua/v-zaporozhe-atoshnikom-vyplatili-624-tysyachi-griven-materialnoj-pomoshhi/> (дата звернення: 15.09.2022).

103. У Запоріжжі більш ніж 10 тисяч дітей пільгових категорій отримують солодкі подарунки до Дня Святого Миколая. URL: <https://www.061.ua/news/2967692/v-zaporoze-bolee-10-tysac-detey-lgotnyh->

kategorij-polucat-sladkie-podarki-ko-dnu-svatogo-nikolaa (дата звернення: 15.09.2022).

104. У Запоріжжі відкрили штаб допомоги пенсіонерам та людям з інвалідністю. URL: <https://www.061.ua/news/2701787/v-zaporoze-otkryli-stab-pomosi-pensioneram-i-ludam-s-invalidnostu> (дата звернення: 15.09.2022).

105. У Запоріжжі дівчина з інвалідністю третій день не виходить на зв'язок з родичами. URL: <https://actual.today/v-zaporozhe-devushka-s-invalidnostju-tretij-den-ne-vyhodit-na-svyaz-s-rodstvennikami-foto/> (дата звернення: 15.09.2022).

106. У Запоріжжі жінка з інвалідністю ледь не згоріла в пожежі. URL: <https://forpost.media/novosti/v-zaporizhzh-zhinka-z-invalidnistju-led-ne-zgorila-v-pozhezhi.html> (дата звернення: 15.09.2022).

107. У Запоріжжі зухвалим чином пограбували жінку з інвалідністю: крадіїв затримано. URL: <https://forpost.media/novosti/u-zaporizhzh-zukhvalym-obrazom-pohrabuvaly-zhinku-z-invalidnistiu-kradiiv-zatrymano.html> (дата звернення: 15.09.2022).

108. У Запоріжжі з'явиться перший центр соціальної реабілітації для людей з інвалідністю. URL: <https://forpost.media/obshhestvo/u-zaporizhzh-z-javitsja-pershij-centr-socialnoi-reabilitacii-dlja-ljudej-z-invalidnistju-foto-video.html> (дата звернення: 15.09.2022).

109. У Запоріжжі невідомі списали гроші з картки дитини з інвалідністю. URL: <https://forpost.media/novosti/u-zaporizhzh-nevidomi-spysaly-hroshi-z-kartky-dytyny-z-invalidnistiu-foto.html> (дата звернення: 15.09.2022).

110. У Запоріжжі підприємці встановили МАФ на місці для парковки людей з інвалідністю. URL: <https://forpost.media/glavnoe/u-zaporizhzh-pidprijemtsi-vstanovyly-maf-na-mistsi-dlia-parkovky-liudej-z-invalidnistiu-fotofakt.html> (дата звернення: 15.09.2022).

111. У Запоріжжі Святий Миколай встигне всіх привітати: діти з інвалідністю отримають подарунки. URL: <https://forpost.media/novosti/u->

zaporizhzhij-svjatij-mikolaj-vstigne-vsij-privitati-ditki-z-invalidnistju-otrimajut-podarunki.html (дата звернення: 15.09.2022).

112. У Запоріжжі скоїли розбійний напад на жінку з інвалідністю: грабіжники представилися працівниками пошти. URL: <https://www.061.ua/news/3292648/v-zaporoze-soversili-razbojnoe-napadenie-na-zensinu-s-invalidnostu-grabiteli-predstavilis-rabotnikami-pocoty> (дата звернення: 15.09.2022).

113. У Запоріжжі схвалили отримання пільг для підприємств, де працюють інваліди. URL: <http://1news.zp.ua/v-zaporoze-odobrili-poluchenie-lgot-dlya-predpriyatij-gde-rabayut-invalidy/> (дата звернення: 15.09.2022).

114. У Запоріжжі Фонд соцзахисту інвалідів відсудив у комунального «Металурга» 215 тисяч гривень штрафу. URL: <https://www.061.ua/news/3136007/v-zaporoze-fond-soczasily-invalidov-otsudil-u-kommunalnogo-metallurga-215-tysac-griven-strafta> (дата звернення: 15.09.2022).

115. У Запоріжжі чоловік переслідував, а потім згвалтував свого знайомого з інвалідністю. URL: <https://actual.today/v-zaporoze-muzhchina-presledoval-a-potom-iznasiloval-svoego-znakomogo-s-invalidnostju/> (дата звернення: 15.09.2022).

116. У Запорізькій області у 60 % дитячих садків немає пандусів для осіб з інвалідністю. URL: <http://1news.zp.ua/v-zaporozhskoj-oblasti-v-60-detskih-sadov-net-pandusov-dlya-lits-s-invalidnostyu/> (дата звернення: 15.09.2022).

117. У місті Запорізької області запрацює «соціальне» таксі для людей з інвалідністю. URL: <https://actual.today/v-gorode-zaporozhskoj-oblasti-zarabotaet-socialnoe-taksi-dlya-ljudej-s-invalidnostju/> (дата звернення: 15.09.2022).

118. Укрзалізниця запустила функцію онлайн-замовлення спеціальних вагонів для людей з інвалідністю. URL: <http://1news.zp.ua/ukrzalizniczya-zapustila-funkcziju-onlajn-zamovlennya-specialnih-vagoniv-dlya-lyudej-z-invalidnistyu/> (дата звернення: 15.09.2022).

119. Фихтелиус Э. Новости. Сложное искусство работы с информацией / перевод со шведского В. Менжун. Москва : МедиаМир, 2008. 200 с.

120. Фонд соцзахисту інвалідів вимагає у комунального «Металурга» виплатити 215 тисяч гривень штрафу. URL: <https://www.061.ua/news/2804420/fond-soczacity-invalidov-trebuje-u-kommunalnogo-metallurga-vyplatit-215-tysac-griven-strafta> (дата звернення: 15.09.2022).

121. Фудорова Е. Некоторые теоретические аспекты социального статуса лиц с ограниченными возможностями. *Пятые Ковалевские чтения* : матер. науч.-практ. конф. 12-13 ноября 2010 г. Санкт-Петербург, 2010. С. 157–160.

122. Хилько М., Корнєєв В. Вплив контенту засобів масової комунікації на український соціум. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apmk_2014_16_8 (дата звернення: 15.09.2022).

123. Хірург запорізької лікарні забув витягти післяопераційний бинт: 30-річний хлопець може залишитися з інвалідністю на все життя. URL: <https://forpost.media/glavnoe/khirurh-zaporizkoi-likarni-zabuv-vytiahty-pisloperatsiynuu-byu.html> (дата звернення: 15.09.2022).

124. Чоловік з інвалідністю, який тримав у страху геріатричний пансіонат, порізав у Запоріжжі людину. URL: <https://www.061.ua/news/2418372/muzcina-s-invalidnostu-kotoryj-derzal-v-straxe-geriatriceskij-pansionat-porezal-v-zaporoze-celoveka-foto-video> (дата звернення: 15.09.2022).

125. Шеманов А. Другой как «неспособный»: социальный конструктивизм vs. медицинализация. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/drugoy-kak-nesposobnyu-sotsialnyu-konstruktivizm-vs-medikalizatsiya> (дата звернення: 15.09.2022).

126. «Я була вражена»: керівниця театру «Рівні можливості поділилася враженнями від змін на Хортиці у Запоріжжі. URL: <http://1news.zp.ua/ya-bula->

vrazhena-kerivniczya-teatru-rivni-mozhливosti-podililasya-vrazhennyami-vid-zmin-na-horticzi-u-zaporizhzhivideo/ (дата звернення: 15.09.2022).

127. Як працює Центр раннього втручання у Запорізькій області і чому такі заклади потрібні. URL: <https://www.061.ua/news/3273373/kak-rabotaet-centr-rannego-vmesatelstva-v-zaporozskoj-oblasti-i-pocemu-takie-uczrezdenia-puzny> (дата звернення: 15.09.2022).

128. Як у Запоріжжі роблять протези для людей з інвалідністю: екскурсія на виробництво. URL: <https://www.061.ua/news/2423530/kak-v-zaporoze-delaut-protezy-dla-ludej-s-invalidnostu-ekskursia-na-proizvodstvo-fotoreportaz> (дата звернення: 15.09.2022).

129. Якушенко Л. Актуальні проблеми соціального захисту людей з інвалідністю. *Аналітична записка: Серія «Соціальна політика»*. 2019. № 9. 11 с.

130. Aubert I. Social inclusion, a challenge for deliberative democracy? Some reflections on Habermas's political theory. URL: <https://journals.sagepub.com/doi/full/10.1177/1368431020983781>_____ (дата звернення: 15.09.2022).

131. Forpost. URL: <https://forpost.media/> (дата звернення: 15.09.2022).

132. Haller B., Dorries B., Rahn J. Media labeling versus the US disability community identity: a study of shifting cultural language. *Disability & Society*. 2006. Т. 21. №. 1. С. 61–75.

133. Harris J. Psychology of mass communication. New Jersey : Kansas State University, 2004. 475 p.

134. Keller C. The coverage of persons with disabilities in American newspapers. *The journal of special education*. 1990. Т. 24. №. 3. С. 271-282.

135. Кępa-Мętrak J. Rola mediów w społeczności lokalnej. *Media w procesie kształtowania wspólnot lokalnych : Urząd Marszałkowski*. Kielce, 2009. S. 9-25.

136. Sancho J. *Disabling Prejudice : Attitudes towards disability and its portrayal on television. A report of research undertaken by the British Broadcasting Corporation, the Broadcasting Standards Commission and the Independent Television Commission.* 2003. 118 с

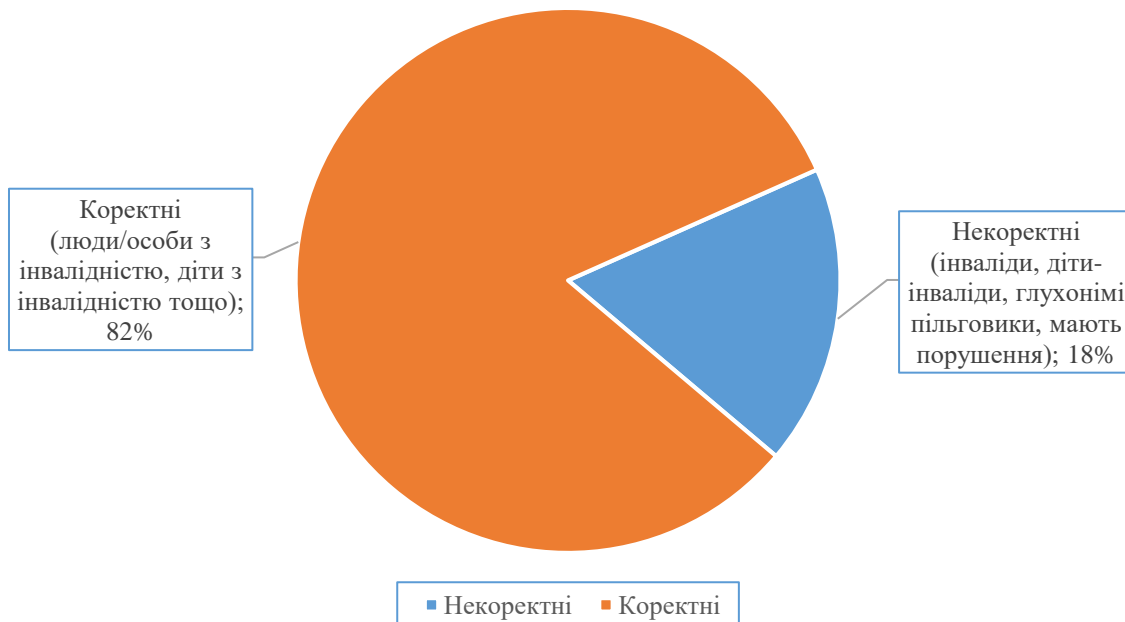
137. Shoemaker P., Reese S. *Mediating the message.* New York : Longman, 1996. 313 с.

138. World report on disability. URL: <https://www.who.int/publications/i/item/9789241564182> (дата звернення: 15.09.2022).

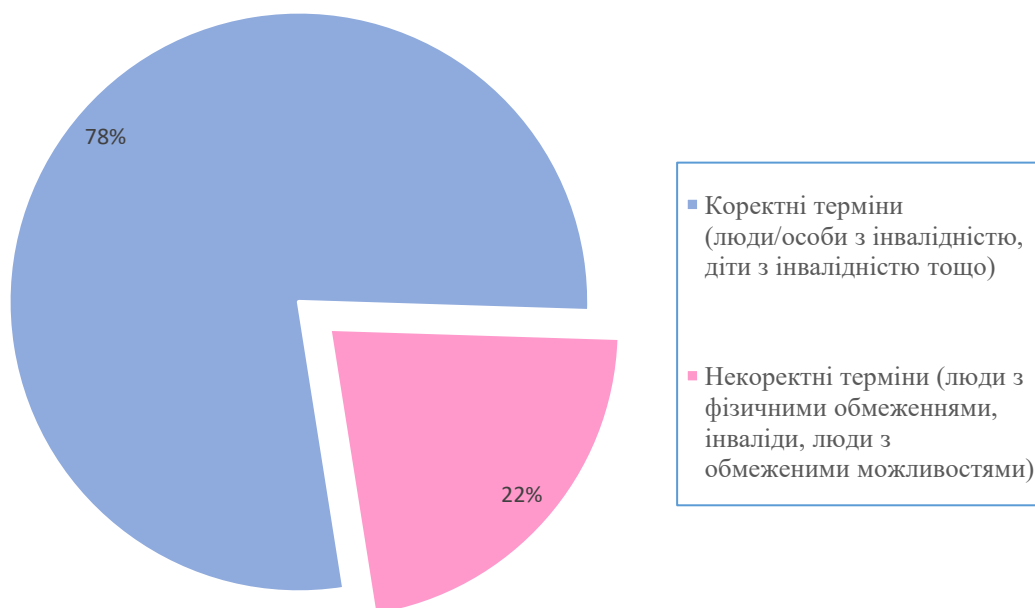
139. Zilla C. *Defining democratic inclusion from the perspective of democracy and citizenship theory.* URL: <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/13510347.2022.2090929ghj> (дата звернення: 15.09.2022).

ДОДАТКИ

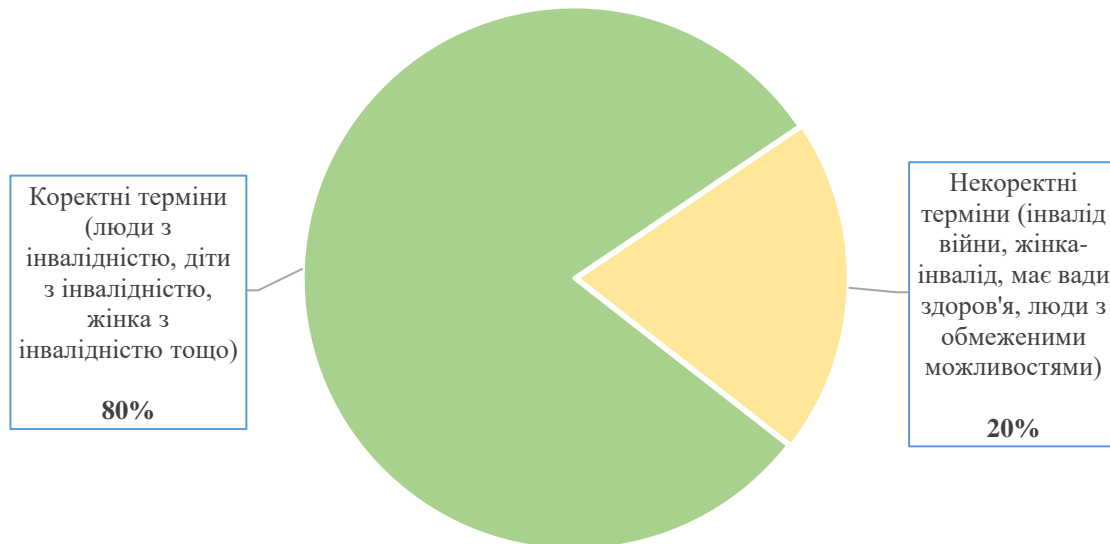
Додаток А. Нетолерантна лексика в публікаціях порталу «061.ua»

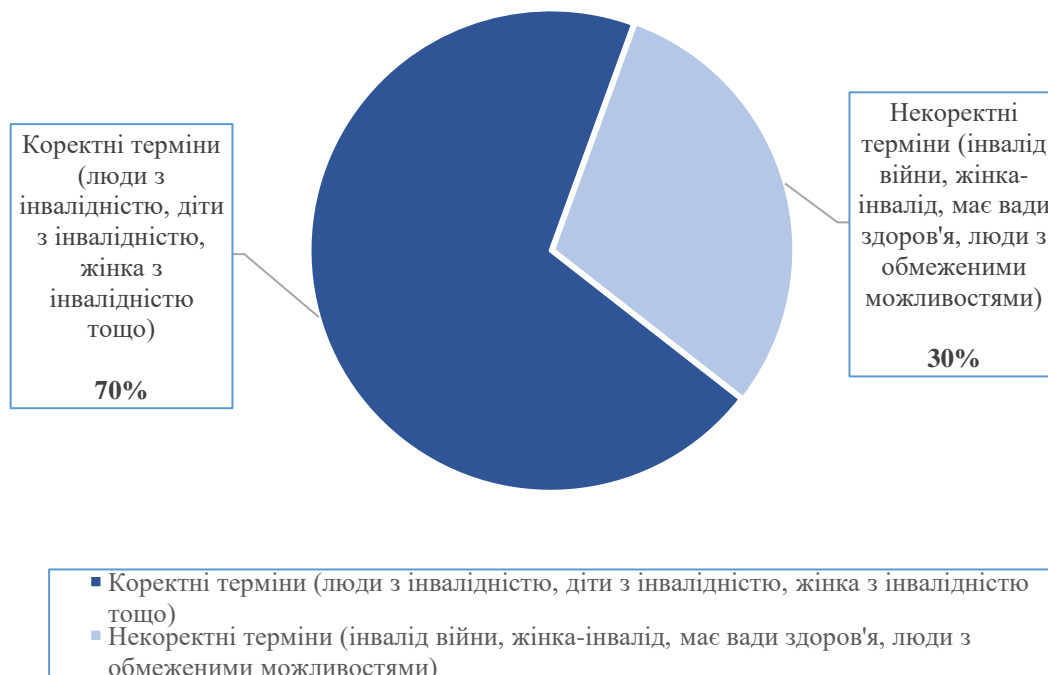
Додаток Б. Нетолерантна лексика в публікаціях порталу «Актуально»

Додаток В. Нетолерантна лексика в публікаціях порталу «Forpost»

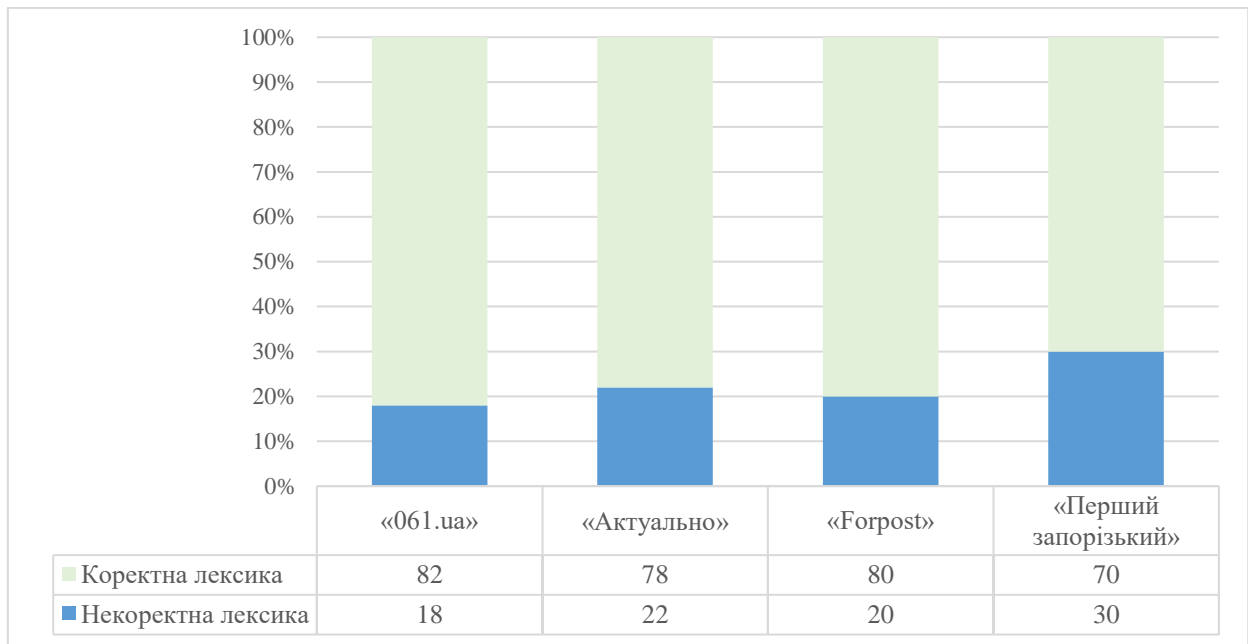

Додаток Г. Нетолерантна лексика в публікаціях порталу «Перший запорізький»

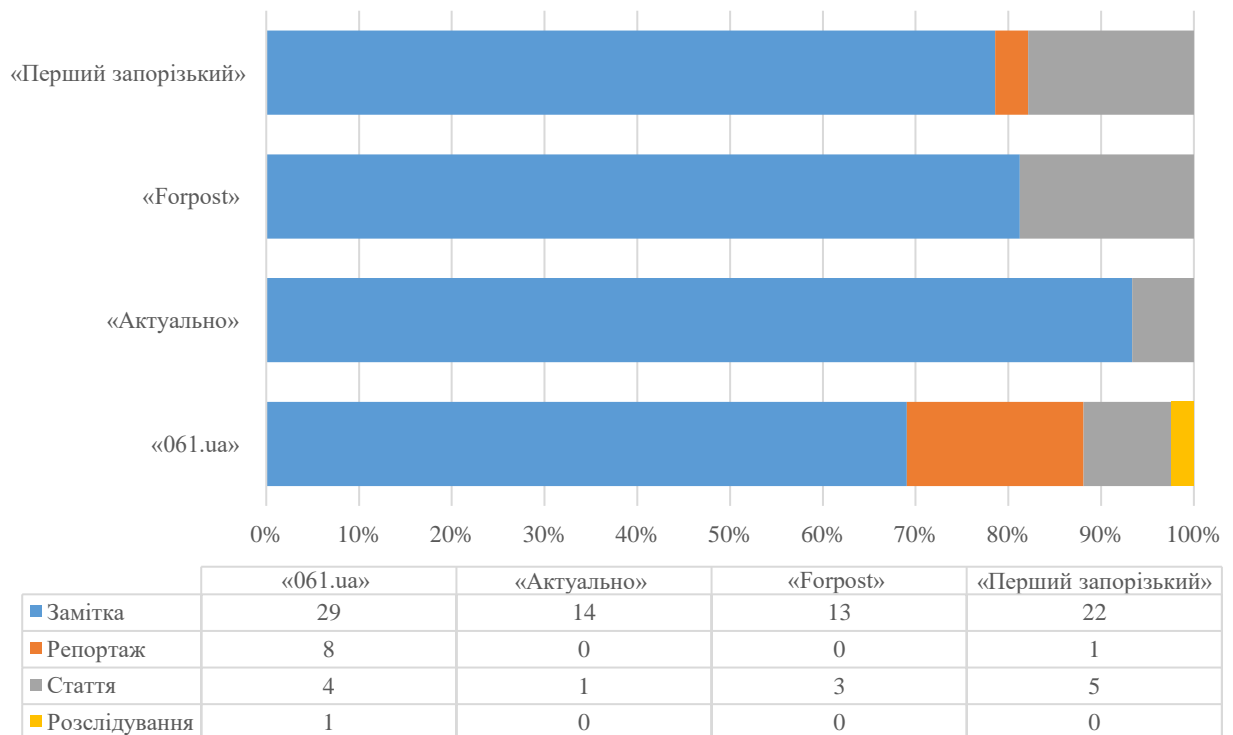

Додаток Г. Відсоток використання нетолерантної лексики у публікаціях запорізьких мережеских видань

Додаток Д. Жанрова різноманітність публікацій запорізьких онлайн-ЗМІ

Додаток Е. Тематика публікацій регіональних онлайн-ЗМІ про людей з інвалідністю

